

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

DİPLOMASİ TARİHİ İŞİĞİNDA İLK TÜRK KADIN DİPLOMAT:

ADİLE AYDA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

PELİN YOĞUN

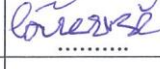

DANIŞMAN

DOÇ. DR. GÜNEŞ ŞAHİN

VAN-2019

KABUL VE ONAY SAYFASI

Pelin YOĞUN tarafından hazırlanan "Diplomasi Tarihi Işığında İlk Türk Kadın Diplomat: Adile Ayda" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Güneş Şahin Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale On Sekiz Mart Üniv. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Doç. Dr. Mehmet Pınar Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniv. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Doç. Dr. Ömer Obuz Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniv. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: .... Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	.....
Üye: .... Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	.....
Yedek Üye: .... Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	.....
Yedek Üye: .... Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	.....
Tez Savunma Tarihi: 16/09/2019	
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.	
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

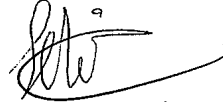
Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,

Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim. 16.09.2019

Pelin YOĞUN

Yüksek Lisans Tezi

Pelin YOĞUN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 2019

Diplomasi Tarihi Işığında İlk Türk Kadın Diplomat: Adile Ayda

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme serüvenine şer'i hukukun toplumsal yaşam kuralları üzerindeki etkisinin azaltılmaya çalışılması temel olmuştur. Şer'i hukuk kadını ev içine hapseden, örtünmeyi emreden, kadının asli görevinin ev içi alan olduğunu tebliğ eden kuralları içerir. Dolayısıyla, modernleşme dinin toplumsal yaşam kurallarından uzaklaştırılması olarak tanımlandığından, bu süreçte kadınların toplumsal yaşamında çarpıcı değişikliklerin olması kaçınılmazdı. Cumhuriyet ile birlikte kadınların sosyal alanlarda görünürlüğü, iş yaşamına katılım oranı artmıştı. Kadınların çoğu meslek alanına ilk adımları Cumhuriyet döneminde atılmıştı. Adile Ayda, 1932 yılında ilk Türk kadın diplomat olarak Hariciye teşkilatına girmişti. Fakat kadın olmasından kaynaklı sebeplerden ötürü Hariciye'den istifa etti ve öğretmenlik mesleğine başladı. 1957 yılında ise yeniden Hariciye teşkilatında döndü. Bu çalışma ilk olarak Adile Ayda biyografisi sunmayı amaçlamaktadır. Adile Ayda'nın biyografisinden yola çıkarak, Türk modernleşmesinin oluşturmaya çalıştığı kadın kimliği ile Adile Ayda'nın kimliğini karşılaştırmayı hedeflemektedir. Ayda'nın biyografisi oluştururken, Hisar, Çınaraltı, Belleten dergilerindeki ve Cumhuriyet gazetesindeki yazılarından, TBMM arşivinden, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesinde bulunan personel özlük dosyasından, kaleme almış olduğu kitaplarından ve kızları Gülnur Üçok ile Gönül Pultar'dan yararlanılmıştır. Adile Ayda'nın söylemleri, yazıları sonucunda ortaya çıkan kişilik yapısı aslında, Türk modernleşmesinin oluşturmaya çalıştığı kadın imgesinin Adile Ayda ile vücut bulmuş olduğu kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk modernleşmesi, Adile Ayda, Hariciye Teşkilatı, Kadın Diplomat, Şer'i Hukuk

Sayfa Sayısı: 93

Tez Danışmanı: Doç Dr. Güneş ŞAHİN

M.Sc. Thesis

Pelin YOĞUN

Van Yüzüncü Yıl University

Institute of Social Sciences

Sosyal Bilimler Enstitüsü

September, 2019

The First Turkish Female Diplomat in the Light of Diplomatic History

ABSTRACT

Jurisprudence attempting to reduce the impact on social life rule of law in the Republic of Turkey has been the main adventure of modernization. Sharia law contains rules that imprison women in the house, order the veil, and declare that the real duty of the woman is domestic space. Therefore, since modernization is defined as the removal of religion from the rules of social life, it is inevitable that there will be dramatic changes in the social life of women in this process. With the republic, the visibility of women in social areas and the participation rate in business life increased. The first steps of women in most occupations were taken in the Republican period. In 1932 Adile Ayda joined the Foreign Service as the first Turkish female diplomat. However, due to being a woman, she resigned from the Foreign Ministry and started teaching. In 1957, she returned to the foreign ministry. This study aims to present the first biography of Adile Ayda. Based on the biography of Adile Ayda, we aim to compare the identity of Adile Ayda with the identity of the Turkish modernization. Ayda's biography was compiled from her articles in Hisar, Çınaraltı, Belleten magazines and Cumhuriyet newspaper, the archive of the Grand National Assembly of Turkey, the personnel file in the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University, her daughters Gülnur Üçok and Gönül Pultar and the books she wrote. Adile Ayda's rhetoric and personality structure, which emerged as a result of her writings, has in fact proved to be embodied by Adile Ayda, the female figure that Turkish Modernization tries to create.

Key Words: Turkish modernization, Adile Ayda, Foreign Ministry, Female Diplomat, Religious Law

Number of pages: 93

Thesis Advisor: Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. ADİLE AYDA'NIN HAYATI	3
1.1. Çocukluğu	3
1.2. Eğitimi ve Çalışma Hayatı	4
1.3. Senatörlüğü	15
2. ADİLE AYDA'NIN FİKİR DÜNYASI VE EDEBİ GÖRÜŞLERİ	19
2.1. Fikir Dünyası	19
2.2. Edebi Görüşleri	32
3. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E DİPLOMASİ TARİHİ	43
3.1. Diplomasinin Tanımı ve Gelişimi	43
3.2. Osmanlı'da Diploması	48
3.3. Milli Mücadele Dönemi'nde Diploması	53
3.4. Atatürk Dönemi'nde Diploması ve Adile Ayda'nın Hariciye Teşkilatına İlk Adımı	55
3.5. Atatürk Sonrası Dönem ve II. Dünya Savaşı Sonrası Yıllar	58
3.6. 50'li Yıllarda Hariciye Teşkilatı ve Adile Ayda	59
4. TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN	65
4.1. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın	66
4.2. Cumhuriyet Döneminde Kadın İmgisi ve Adile Ayda	70
4.3. Demokrat Parti Döneminde Yaratılmak İstenen Kadın	73
SONUÇ	74
EKLER	79
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

A.G.E.	Adı Geçen Eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ÇEV.	Çeviren
ED.	Editör
s.	Sayfa
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
BM	Birleşmiş Milletler
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

ÖNSÖZ

19. yüzyıldan 1950’li dönem incelendiğinde kadınların çeşitli iş kollarında istihdam edildikleri görülmektedir. Bu iş kolları genellikle öğretmenlik, hemşirelik ve yer yer ticari faaliyet kollarında aile işleridir. Kadınların Hariciye teşkilatında tam olarak görev almaları ise 1957 yılına tekabül etmektedir. Kadınların toplumsal yaşamda ve birçok iş kolunda görünürlükleri artmışken Diploması’de kadının varlığının gecikmesinin sebepleri açığa çıkarılması gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sebepleri anlamaya çalışmak için kadınların diplomasıye ilk giriş serüvenini açıklığa kavuşturmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla ilk kadın diplomat olan Adile Ayda’nın çocukluğu, eğitimi, kişiliği, düşünce dünyası tezimizin konusu olacaktır.

Bir kadın diplomatın diplomasıde yer alabilmesine olanak sağlayan koşulları anlamak adına diplomasının geçirdiği dönüşüm süreçleri anlatılacaktır. Osmanlı Devleti’nin son döneminde kurulmaya çalışılan Hariciye teşkilatı ile Cumhuriyet döneminde kurulan Hariciye teşkilatının geldiği sürecin kadınların teşkilatta çalışabilmesine olanak sağlayıp sağlamadığı tezin açıklığa kavuşturmak istediği noktalardan biridir.

Kadınların diplomasıde yer alabilmesine imkân tanıyan dışişlerinin yapısının yanında Cumhuriyet’in kadına biçtiği rol ya da yaratmak istediği kadın imgesinin de belirleyici olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla Türk modernleşme serüveninde toplumsal yaşamda kadının nasıl konumlandırıldığı yani nasıl bir kadın imgesi oluşturulmaya çalışıldığını açıklamak tezin bir diğer noktasını teşkil etmektedir.

Sonuç olarak ise, Adile Ayda’nın eğitim hayatı ve kişiliğinin Türk modernleşmesinin yaratmaya çalıştığı kadın figürüne örtüşüp örtüşmediği tartışılacaktır. Ayrıca diploması tarihinin geldiği evrenin de Adile Ayda’nın diplomasıne yer almasının üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

Çalışmamız oluşturulurken Adile Ayda’nın yazmış olduğu kitaplardan, Belleten, Hisar, Çınaraltı dergilerinde ve Cumhuriyet gazetesinde çıkmış olan

yazılarından, TBMM arşivinden, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Personel Dairesinde bulunan personel özlük dosyasından ve kızları Gülnur Üçok ile Gönül Pultar'ın bilgilerinden yararlanılmıştır. Ankara Üniversitesinde yer alan Personel Özlük Dosyasının fotokopi-fotoğraf ya da buna benzer herhangi bir yöntemle çoğaltılmasına izin verilmemiştir. Dolayısıyla, Adile Ayda'nın Personel Özlük Dosyası araştırmacı tarafından okunurken önemli görülen noktalar not edilmiştir. 1941 İstanbul Üniversitesine Fransız Dili ve Edebiyatı bölümüne geçtiğini bildiğimiz Adile Ayda'nın İstanbul Üniversitesindeki personel özlük dosyasına ulaşmak istenmiştir fakat üniversite tarafından izin verilmemiştir.

Çalışma sürdürülürken yapılan literatür araştırmasında Adile Ayda ile ilgili herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu alanda yapılacak olan ilk akademik çalışma olduğu ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bazı arşiv belgelerine erişim olanağı olmadığından ötürü çalışmanın eksiklikleri de olacaktır.

Bu çalışmam esnasında manevi desteğiyle hep yanımda olan aileme, teknik bilgisi ile yol gösteren ve desteğini hep hissettiğim Mehmet Saya'ya, tanıklıklarını benimle paylaşma inceliğini gösteren Adile Ayda'nın kızları Gönül Pultar ve Gülnur Üçok'a, değerli bilgilerini ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Güneş ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

PELİN YOĞUN

VAN-2019

GİRİŞ

Dışişleri Bakanlığında, elçilik düzeyinde kadın istihdamının 1957 yılında gerçekleşmesi sebebiyle, Cumhuriyet'in kuruluşu mihenk taşı olarak kabul edildiğinde, kadınların diplomaside elçilik düzeyinde yer almalarının geciktiği söylenebilir. Bu gecikme, gecikmenin sebeplerini açıklığa kavuşturma ihtiyacı hissetmemize sebep olmuştur.

İlk Türk kadın diplomat olan Adile Ayda'nın biyografisi ve diplomasiye geçiş süreci kadınların diplomaside elçilik düzeyinde çalışmaya başlamalarına olanak sağlayan koşulları anlamamıza imkân sağlayacağını düşünmekteyiz.

Yapılan literatür taramasında Adile Ayda üzerine daha önce yapılmış herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın bu alanında yapılacak olan ilk çalışma olduğunu düşünmekteyiz.

Birinci bölümde Adile Ayda'nın çocukluğu, eğitimi ve çalışma hayatı anlatılacaktır. Genel hatlarıyla Adile Ayda'nın özgeçmişini anlatmaya çalıştığımız birinci bölümde, Ankara Üniversitesindeki özlük dosyasından, yazmış olduğu eserlerden ve kızları Gülnur Üçok ile Gönül Pultar'ın tanıklıklarından yararlanılmıştır.

İkinci bölümde ise fikir dünyası ve edebi görüşleri gün ışığına çıkarılacaktır. Ortaya çıkarılan Adile Ayda ile Türk modernleşmesinin yaratmak istediği kadın imgesi arasındaki benzerlikler veya farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde, diplomasinin yapısı ve tarihsel gelişimi anlatılacaktır. Bu yapı ve tarihsel süreç içerisinde diplomasinin evrildiği nokta ile kadınların çalışmaya başlaması arasındaki bağlantı saptanacaktır.

Son bölümde ise, Türk modernleşmesinin tanımı yapılacaktır. Bu modernleşmenin sınırı ve yaratmak istediği kadın tipi tartışılacaktır. Osmanlı Devleti'nin son dönemi, Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve Adile Ayda'nın diplomat olduğu Demokrat Parti dönemi kadın politikaları anlatılacaktır.

İlk kadın diplomatın, dış işleri teşkilatına girişini kolaylaştıran faktörler diplomasi tarihi ve Türk modernleşmesi üzerinden yorumlanmaya çalışılacaktır.

1. ADİLE AYDA'NIN HAYATI

1.1. Çocukluğu

Adile Ayda, 22 Şubat 1913 tarihinde St. Petersburg'da doğmuştur.¹ Babası Türk Tarihi ve hukukuna önemli katkılar sunan Sadri Maksudi Arsal, annesi ise Kamile Arsal'dır.²

Adile Ayda'yı oluşturan koşulları anlamak için babası Sadri Maksudi Arsal'ın göç serüvenini kısaca irdelemek gerekmektedir. Sadri Maksudi, Rusya'daki 1905 İhtilalinin ardından, Rusya Türklerinin milli uyanışına katkılar sunacak olan ile Dini ve Milli Kongrelere katılmıştı. 1907-1912 yılları arasında Rusya Meclisine seçilmişti. Burada Müslüman okullarına ödenek ayrılmasına, Mecburi Rusça uygulamasının yanlış olduğuna, Ruslaştırma politikasına karşı çok sert konuşmalar yapmıştı. 1 Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan Bütün Rusya Müslümanları Kongresinin kararı ile Kazan Türk-Tatarları ilk Milli-Medeni Muhtariyetini ilan eder ve Sadri Maksudi Arsal Cumhurbaşkanı seçilir. 1917 Bolşevik İhtilalinin ardından 18 Ocak 1918'de toplanan Kurucu Mecliste Bolşevik fikirlerinin çoğunlukta olması ile Rusya'da Bolşevik iktidarı dönemi başlamıştı. Bolşevik iktidarı Milli-Medeni Muhtariyeti silah zoru ile dağıtır. Sadri Maksudi Arsal Finlandiya'ya sığınır. Eşi ve çocukları ise Rusya'da kalmıştı. Rivayete göre Sadri Maksudi'nin dirisini veya ölüsünü getirine yüklü miktarda paralar vaat edilmişti.³

Sadri Maksudi, Moskova Türk Elçiliği aracılığıyla eşi ve çocuklarına ulaşmaya çalıştı. Moskova Türk elçisi Ali Fuat Paşa aracılığıyla gönderdiği mektup karısı Kamile Hanım'a ulaşmıştı ve 1922 yılında Kamile Hanım iki çocukla Finlandiya'ya geçmişti.⁴

Maksudi ailesi çocuklarının iyi bir eğitim alması için Almanya'ya taşındılar. Berlin'e yerleşen aile iki odalı bir daire kiraladılar. O zamana kadar daha hiç okula gitmemiş olan Naile ile ihtilal ve iç savaştan ötürü sürekli göç ettiklerinden ötürü eğitimi kesintiye uğramış olan Adile, Berlin'de okula başladılar. Fakat Sadri

¹ "Hisar'dan Biyografiler", *Hisar Dergisi*, Eylül 1976, 16 (153), 22.

² Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 71.

³ Ayda, *a.g.e.*, 37-106.

⁴ Ayda, *a.g.e.*, 115.

Maksudi Fransızlara ve Fransa'ya dair ayrı bir hayranlık duyuyordu. Şüphesiz Sorbonne Hukuk Fakültesini bitirmiş olmasının etkisi kaçınılmaz. 1923 yılının Ağustos ayında Maksudi ailesi Fransa'ya taşındılar. Çocukları Le Perreunun ilkokuluna kaydetmişlerdir. 4 Aralık 1923 tarihinde, Sadri Maksudi Sorbon Üniversitesinde çalışmaya başladı. Aynı zamanda, Ankara'daki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Türk gazetelerinde 23 Nisan 1924'te Türk Ocakları Kurultayının toplanacağından söz ediliyordu. Sadri Maksudi, Türk Ocakları Kurultayı Başkanı Hamdullah Suphi'ye mektup yazmıştır ve mektubunda Kurultay'a gelmek istediğini belirtmiştir. Hamdullah Suphi bu talebi heyecanla karşılamış ve Kasım ayı içerisinde Sadri Maksudi'ye bir dizi konferans yapmasını teklif etmiştir. Böylece Sadri Maksudi Türkiye'ye geldi.⁵

24 Kasım 1924 tarihinde Sadri Maksudi, Gazi Mustafa Kemal ile görüştü. Mustafa Kemal kendisine, Türkiye'ye temelli olarak yerleşmesi için davette bulundu. Sadri Maksudi düşünceğini beyan etmişti. Verdiği konferanslar büyük yankı uyandırmıştı. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Milli Eğitim Bakanı olmuş ve Sadri Maksudi'ye Ankara'da bir hukuk mektebi açılmasına karar verildiğini, bu mektebin kuruluşundan fikirlerinden yararlanmak istediklerini ve hocalıklardan birine tayin edilmesini düşündüklerini yazmıştı. Nisan 1925'te daha Fransa'da iken Türk Vatandaşlığına geçirildi ve Türkiye'ye döndü.⁶

Adile ve Naile'yi Notre Dame de Sion Fransız okula yatılı olarak bırakıp, Sadri Maksudi karısı ile Ankara'ya yerleşti. Adile Ayda 1929 yılında Notre Dame de Sion lisesinden 13 numaralı diploma ile mezun oldu.⁷

1.2. Eğitimi ve Çalışma Hayatı

1932 yılında Ankara Hukuk Fakültesinden 460 numaralı diploma ile mezun oldu. Ardından, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesini 1941 yılında 244 numaralı diploma ile bitirdi. Çok iyi düzeyde Fransızca, iyi düzeyde Almanca ve İngilizce, asgari düzeyde de Latince ve Rusça dillerini öğrendi. Fransızca'yı

---

⁵ Ayda, *a.g.e.*, 131-139.

⁶ Ayda, *a.g.e.*, 147-164.

⁷ 17 Ağustos 2018 tarihli Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, Personel Özlük Dosyası Arşiv Çalışması.

Fransa'da, Almancayı Almanya'da öğrenmişti.⁸ Rusça bildiği halde, sosyal yaşantısında Rusça bildiğini saklama gayreti içerisinde olmuştu. Rusya Türk'ü olarak, Rusya'nın Türklere uyguladığı asimilasyon politikasına ve Sovyet rejimine olan tepkisinden ötürü Rusça'ya mesafeli durmuştu.⁹

1932 yılında Hariciye Vekâletinde sınava başvurduğu zaman, Atatürk'e bir kadının sınava başvurduğu ve bu durumda ne yapmaları gerektiği sorulmuştu. Bunun üzerine Atatürk, herkesle aynı sınava tabi tutulmasını, sınava geçerse göreve başlayabileceğini ifade etmişti.¹⁰

10 Aralık 1932 ile 10 Haziran 1933 tarihleri arasında Hariciye Vekâleti memur namzeti olarak göreve başlamıştı.¹¹ 20 lira maaş aldığı bu görevden, Ankara Üniversitesinde yer alan özlük dosyasında kendi belirttiği ifade ile ayrılma sebebi "asalet" olarak beyan edilmişti. 11 Haziran 1933 ile 31 Ağustos 1933 tarihleri arasında yine Hariciye vekâleti memur namzedi olarak görev yapmıştı. 20 lira maaş olarak ifa ettiği bu görevden ayrılma sebebi ise terfi olarak beyan etmişti. 1 Eylül 1933 ile 31 Aralık 1933 tarihleri arasında ise Hariciye Vekâleti memuru olarak görev yapmıştı. 25 lira maaş aldığı bu görevden ise istifa etmişti. Özlük dosyasında istifa gerekçesi belirtilmemiştir.¹²

Fakat Adile Ayda 13 Temmuz 1976 tarihinde Cumhuriyet Senatörü olarak atanmasının ardından hazırlanan hal tercüme kâğıdında, Hariciye 'den ayrılış sebebi olarak kadın olması sebebiyle karşılaştığı engeller olarak beyan etmişti.¹³ Bu engellerin neler olduğu bilinmemekle birlikte, kızı Gülnur Üçok'un ifadesine göre, Adile Ayda o yıllarda ilk eşi olan bir askeri doktor ile evli idi. Kızı, Ayda'nın Hariciye'de çalışmaya devam etmemesini bu evliliğine bağlamaktadır. Bu evliliği 1930'ların sonunda sonların ve 1940 yılında ODTÜ'de mühendislik alanında çalışmalar yürüten Reşit Mazhar Ayda ile evlenmişti. İkinci evliliğinde beyaz gelinlik yerine sade bir nikâh elbisesi giymişti. Geleneklere göre, ikinci evliliklerde

---

⁸ DTCF, 17 Ağustos 2018.

⁹ Gülnur Üçok ile gerçekleştirilen görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

¹⁰ Gülnur Üçok ile gerçekleştirilen görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

¹¹ Cumhuriyet, 29 Ekim 1993, 13.

¹² DTCF, 17 Ağustos 2018.

¹³ Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Hal Tercüme Kâğıdı, TBMM Arşivi.

beyaz giyilmezdi. Adile Ayda da bu geleneğe uymuştu. Reşit Mazhar Ayda ile olan evliliğinden Gönül ve Gülnur isimli iki kız çocuğu olmuştu.¹⁴

Ankara Kız Lisesinde 31 Ekim 1939 tarihinde Fransızca öğretmeni olarak görev yapmaya başladı. 20 Ocak 1941 yılına kadar Ankara Kız Lisesinde 30 lira maaş alarak çalışan Adile Ayda, 20 Ocak tarihinden itibaren 35 lira maaş alarak görevine devam etti. Kendi el yazısı ile 17 Nisan 1942 tarihinde doldurmuş olduğu Üniversite ve Yüksek Okulların Bilumum Tedris Heyetinde Çalışanlara Mahsus Anket üzerinde haftada 8 saat derse girdiğini, idari görevinin olmadığını ve ilmi yardımcı vekili olarak çalıştığını beyan etmişti.¹⁵

Babasını fikir arkadaşı ve yoldaşı olarak tanımlayan Adile Ayda, babasının çevresinden ve tecrübelerinden faydalanmıştı. Özellikle babasıyla gittiği yurt dışı gezileri sayesinde Bürokrat çevreden birçok kişiyle tanışmıştı. Çekoslovakya'nın Bratislava kentinde 1937 yılında gerçekleşmiş olan Milletler Cemiyeti'nin kongresine Türkiye'den giden 7 temsilciden biri de Adile Ayda'nın babası Sadri Maksudi Arsal olmuştu ve bu yolculuğa Adile Ayda'yı beraberinde götürmüştü.¹⁶ Bu yolculuklar sayesinde Bürokraside, Diplomaside ve Akademide dostluklar edinen Adile Ayda, iş hayatında bu dostlarının desteğini gördü.

19 Haziran 1942 tarihinde, Ankara Kız Lisesinde İlmi Yardımcı Vekili olarak çalışmakta olan Adile Arsal'ın Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümüne Asistan olarak alınması için Fransız Dili ve Edebiyatı Enstitü direktörü dilekçe yazmıştı. Dekan Ş. A. Kovuç imzasıyla kabul edilen dilekçe sonucunda Adile Ayda Ankara Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümde çalışmaya başladı.¹⁷

Ahmet Haşim ve Sembolizm üzerine karşılaştırmalı edebiyat alanında tezini tamamladı. Adile Ayda'nın tez jürisinde Profesör J. Camborde, Profesör Y. Şefik Kılıçel ve Profesör Necmettin Halil Oran yer almıştı. Adile Ayda'nın tezine dair

¹⁴ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

¹⁵ DTCF, 17 Ağustos 2018.

¹⁶ Adile Ayda, "Yakup Kadri", *Hisar Dergisi*, Eylül 1975, 15 (141), 13.

¹⁷ DTCF, 17 Ağustos 2018.

Profesör J. Camborde 17 Mart 1943 tarihinde hem Türkçe hem Fransızca bir rapor hazırlamıştı.¹⁸

Türkçe Rapor: *Bayan Adile Ayda'nın habilitasyon tezi, mukayeseli bir edebiyat etüdüdür. Etüdün başlığı "Ahmet Haşim ve Sembolizmi"dir. Aşağıdaki raporu takdirinize arz etmekte şeref kazanyorum. Raporum, eserin planının, fikirlerinin, ilmi değerinin umumi bir incelemesine inhisar edecek, fakat şeklinin mütalaasına girişmeyecektir, zira bana sunulan eser mer'i nizamnameye tevfikân, Türk dilinde kaleme alınmıştır.*¹⁹

I-Eserin Tertibi; Bayan Adile Ayda'nın travayı, ilk bakışta, sağlam ve tamamen mantıki bir plana sahip olması ile takdire şayan bir eser olarak beliriyor. Etüdün üç bölümü vardır.

- a) *Fransız Sembolizmesi ve Ahmet Haşim,*
- b) *Ahmet Haşim'in edebi görüşleri ve estetiği,*
- c) *Haşim'in sanatının bazı umumi karakterleri,*

planın kendisi şunu ihsas ediyor ki, Ahmet Haşim, Estetiğin tamamını veya bir kısmını Sembolist mektebe borçlu olduğundan, eserin başlangıçta sembolist nazariyelerin tarihi bir incelemesini başarması, arkasından da şairin, bunlardan az çok ilham almış estetik nazariyelerini mukayeseli bir şekilde göstermesi doğru olacaksa da, Ahmet Haşim'de sanat yaratmasının objektif bir etüdü, onda şüphe götürmez bir orjinalliğe burhan olduğu ve bunun her türlü tesir mülahazaları dışında ele alınabileceğini gösterir.

II-Fikirleri; tezin esasına gelince, görünüşe göre, ciddi ve orijinal bir travay karşısında bulunuyoruz. Bir edebiyat tarihi hülasası olan birinci kısım-vücuda getirilmesi gereken bibliografyanın güç olması, bugün dergi, esas kitap... gibi lazım olan metinleri tedarik etmenin zor olması yüzünden-her ne kadar tam olarak iddiasında bulunmazsa da, gene sembolist hareketin sağlam bir etüdünü teşkil

---

¹⁸ DTCF, 17 Ağustos 2018.

¹⁹ DTCF, 17 Ağustos 2018.

etmektedir; bu bakımdan da kültürlü Türk okurları kitlesine, oldukça nakıs tanılan, fakat şiir tarihinde pek ehemmiyetli bir yer işgal eden bir devrin tarihini sunmak gibi bir meziyete sahiptir. Fikirleri takdim etmek ve onlara alıştırmak vasfı, bu tezin yabana atılmayacak meziyetlerinden biridir. Üstelik bu kısmın, bütünden müstakil olmama gibi bir iyi tarafı olduktan başka asıl vasfı olan mukayeseli edebiyat araştırması olmak karakterini de muhafaza etmekte, Haşim'in sembolizme hakkındaki fikirleriyle sona ermektedir. Gerçekten de bu tarihi giriş tezin merkezi meselesi olan tesir meselesinden müstakil olarak kurulmuş olsaydı, bütünün birliği bakımından esefe şayan olurdu. Eserin ikinci kısmı, ele alınan şairin estetik görüşlerinin bir incelemesidir.

III-İlmi Kıymet; Bayan Adile Ayda'nın tezi şüphe götürmeyen bir ilmi kıymet taşımaktadır. Takibedilmiş olan metod, edebiyat tarihinin en yeni verimlerine uygun olmak itibarıyla, gayet iyidir. Bu etüdün başlıca meziyeti, pek sağlam surette vesikalı olması, müelliflerden bol bol parçalar zikretmesi, kat'i metinlere dayanmasıdır. Vesikalar bulmanın ne kadar güç olduğu göz önünde tutulursa, bu noktanın ne derece takdire şayan olduğu anlaşılır. Sonra, konunun lüzumlu kıldığı birtakım estetik meselelerinin incelenmesi pek ileriye götürülmüş olup, pek uyanık bir kavrayışa, emin bir edebi hisse şahadet etmektedir. Eserde işaret edilmiş olan saiklerin ehemmiyeti üzerinde tamamen aynı fikirde olmamak mümkündür, fakat bunlara işaret etmiş olmak, dikkate şayandır. Alınmış tesirleri gerçek değerlerine irca eden ve en büyük payı şairin orjinalliğine hasreden bu etüdün varlığı netice, bizce tamamen meşru görülmektedir. Sonra, meselelerin nazari münakaşalarıyla ikliya etmeyip-bilhassa son kısımda-Ahmet Haşim'in karakteristik şiirlerinden birinin izah ve tefsiri ile vardığı neticelerin temelli olduğunu müşahhas bir şekilde isbata gayret etmiş olduğundan dolayı, Bayan Adile Ayda'ya müteşekkir olmalıyız.

Hülasa, Bayan Adile Ayda'nın Sembolizme ve Ahmet Haşim hakkındaki etüdü gayet iyi bir edebiyat tarihi ve mukayeseli edebiyat travayı, teşkil etmekte, bir habilitasyon tezi için istenen seviyeye tamamen uymaktadır. Bu tezin Fakülte marifetiyle neşredilmesi temennisini izhar etmekteyim, çünkü bana, yalnız mütehassısları değil, kültürlü halkı da alakadar eder mahiyette görülmektedir. Bu

*tez, aynı zamanda yüksek tahsil müessesemizde yapılan araştırmaların değeri hakkında da beliğ bir burhan olacaktır.*²⁰

Adile Ayda'nın karşılaştırmalı edebiyat alanındaki başarısının ilk kanıtı bu rapor olmuştu. Daha sonraki yıllarda Cumhuriyet gazetesinde edebi eleştiri metinleri yayınlanmıştı. Edebi eleştirilerinde Fransız ve Amerikan edebiyatına dair bilgisini kullanarak mukayese yöntemini kullanmıştı. Edebi tenkitleri o kadar takdir toplar ki dönemin yazarları basılan eserlerini ilk olarak Adile Ayda'ya gönderirlerdi. Adile Ayda'dan kendileri için tenkit yazısı yazmasını beklerlerdi. Refik Halit Karay, 1951 yılında basılan “Bu, Bizim Hayatımız” isimli eserini, Fazıl Hüsnü Dağlarca, “Üç Şehitler Destanı” adlı kitabını, Ahmet Hamdi Tanpınar 1950 yılında “Huzur” isimli romanını, değerlendirmesi talebi ile Adile Ayda'ya göndermişti.²¹

Profesör Camborde'nin raporunun ardından Adile Ayda sözlü sınava alındı ve “Madam Stael'in Fransız edebiyatındaki rolüne dair” verdiği ders jüri üyeleri tarafından dinlendi. Bu dersin ardından her üç jüri üyesinin de imzasını taşıyan bir rapor 13 Mayıs 1943 tarihinde kaleme alındı.²²

“Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına,

12 Mayıs 1943 tarihinde Fakültemiz Fransız Dili ve Edebiyatı Enstitüsü doçent namzedi ilmi yardımcı vekili Adile Ayda'nın “Madam Stael'in Fransız edebiyatındaki rolüne dair” verdiği ders takriri dinlendi. Bir taraftan dersin ilmi ve pedagojik değeri, diğer taraftan habilitasyon tezi dolayısıyla tespit edilen ilmi zihniyet ve araştırma kabiliyeti Adile Ayda'nın doğentliğe ehliyetini gösterdiğinden kendisinin bu vazifeye inhasının muvafık olacağı zımında bu rapor Dekanlığa sunulmuştur.” Bu dersin ardından 1943 yılında Adile Ayda Doçent oldu. 1943-1944 yılları arasında Ankara Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümde çalıştı.²³

---

²⁰ DTFC, 17 Ağustos 2018.

²¹ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

²² DTCF, 17 Ağustos 2018.

²³ DTCF, 17 Ağustos 2018.

Ankara Üniversitesinde bir yıllık doçentlik serüveninin ardından sağlık sorunlarından ötürü İstanbul'da yaşamının kendisi için uygun olacağını belirten rapor ile İstanbul üniversitesine tayinini istedi.²⁴

İlk raporunu 4 Ekim 1943 tarihinde Haydarpaşa Numune Hastanesinden aldı. 30/I 19606 sayılı dilekçesi ile bir ay rapor alması uygun görülmüştü. Kasım ayında ikinci raporunu aldı ve 45 gün izin verilmesi uygun görülmüştü. 19 Aralık 1943 yılında raporu biten Adile Ayda, 20 Aralık 1943 tarihinde işe başladı. Ancak 20 Aralık tarihinde yeniden 15 günlük rapor aldı. Fakat bu raporu Maarif Vekâleti tarafından kabul edilmedi. Kabul edilmeme gerekçesi olarak da hususi hekimden alınmış olması gösterilmişti. Adile Ayda'ya, resmi bir hekimden veya sıhhi heyetten rapor alması gerektiği tebliğ edildi. 14 Kasım 1944 tarihinde iki hafta izinli sayılması Maarif Vekillîğince uygun görüldü. Ardından yeniden dördüncü raporu olan 20 günlük iznini aldı. Bu son raporda, hastalığının mahallinde tedavi edilemeyeceğini ve şimdilik 20 gün tedavi ve istirahatata muhtaç olduğu bildirilmişti. Dr. Reşat Garan imzalı bu raporda Adile Ayda'nın boyu 1.68, kilosu 66 ve yaşı 31 olarak belirtilmişti. Baş dönmesi, iştahsızlık, kan kaybetme şikâyetiyle doktora giden Adile Ayda'ya Hemoroid ve Tali kansızlık teşhisi konmuştu. Raporda hastalığın derhal işinden ayrılmasını gerekli kıldığı ve hava tebdili gerektirdiği yazılmıştı. Yine raporda, yerinde tedavisi mümkün olmadığı için İstanbul'a gitmesi gerektiği belirtilmişti.²⁵

Bu raporların ardından Adile Ayda, 1517 sayı ve 17 Eylül 1944 tarihli karar ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi bölümüne lektör olarak naklen tayin edildi. İstanbul Üniversitesinde Doçentlik kadrosuna başvurmak için Ankara Üniversitesinden doçentlik raporunu istedi. Adile Ayda raporu talep ettiği dilekçesinde; “*Fakültenizde 1943-1944 senelerinde bir seneden fazla doçent olarak çalıştığım halde İstanbul'da münhal bulunmaması yüzünden bir lektörlük kadrosunda bulunmakta olduğumdan yeniden Doçentlik kadrosuna geçirilmek için Fakülte dekanlığına müracaat ettim. Bu münasebetle ibrazına lüzum bulunan vesikalar beyanında “Eylemli Doçentler talimatname” sinin üçüncü maddesinin d fıkrasında zikredilen belgeye, yani Doçent ünvanını aldıktan sonra Fakültenizde*

---

²⁴ DTCF, 17 Ağustos 2018.

²⁵ DTCF, 17 Ağustos 2018.

geçen mesaim hakkında bir vesikaya ihtiyaç vardır. Böyle bir vesikanın tanzimi ve aşığıdaki adrese gönderilmesini emir buyurmanızı rica ve istirham ederim.

Adres. Adile Ayda

Kaptan Arif Sokak No: 28/1”²⁶

Raporu, Profesör Georges BONNEAU Fransızca olarak kaleme aldı ve rapor Adile Ayda’ya gönderildi.²⁷

İstanbul Üniversitesinde çalıştığı süreçte, 1951 yılında bilimsel incelemeler yapmak üzere Paris’e gitti ve bir sene orada yaşadı. Bu sürecin sonunda da Fransız şair *Mallarme* Hakkındaki kitabını yazdı.²⁸

1957 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisi bölümünde çalıştı. Fransız Filolojisi kürsüsü başkanlığına adaylığını koymuştu. Aynı dönemde, Fransız şairlerden Mallarme hakkında Fransızca bir eser kaleme aldı. Eseri Fransa, İsviçre ve Belçika basınında büyük takdir topladı. Eserin Dünya’da ses getirmesi kürsü başkanlığı için Adile Ayda’yı güçlü bir aday yapmıştı. Aynı dönemde Üniversiteler Kanunu hakkında yazdığı yazıya dayanarak üniversitenin prestijini zedelediği iddiası ile Disiplin Kurulu’na sevk edildi. Adile Ayda Doçentlik kariyerinde 13 yılını tamamladığı halde, daha 5 yıldır doçent olan başka biri Filoloji Kürsüsü başkanı olmuştu. Öğrencisi yerinde olan bu kişinin emrinde çalışmayacağı için Üniversiteden istifa ettiğini beyan etmişti.²⁹

Cumhuriyet Gazetesinde 6 Ocak 1957 yılında çıkan haberde, Edebiyat Fakültesi Dekanlığı için aday olan Cevdet Perin ve Süheyla Bayrav arasında en güçlü adayın Adile Ayda olduğu iddia edildi.³⁰

4936 sayılı Üniversiteler Kanunu 1946 yılında çıkarılmıştı. 1946 yılına kadar Üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı merkezîyetçi bir idare ile yönetiliyordu. Bu geçici yönetimi İstanbul Üniversitesini geliştirmesi için İsviçre’den getirtilen A.

²⁶ DTCF, 17 Ağustos 2018.

²⁷ DTCF, 17 Ağustos 2018.

²⁸ Adile Ayda, “Halide Edip”, *Hisar Dergisi*, Ağustos 1975, 15 (140), 21.

²⁹ Adile Ayda, “Peyami Safa”, *Hisar Dergisi*, Temmuz 1975, 15 (139), 14.

³⁰ Cumhuriyet, 06.01.1957, 3.

Malch, önermişti. Fakat artık bu geçici yönetim modelinin süresini doldurduğuna karar verilmişti ve değişiklik yapma yoluna gidilmişti. Kanuna göre, üniversiteler özerk olacaklar, öğretim elemanlarını yetiştirme ve çalışmalarını kendileri sağlayacaklardı.³¹

Adile Ayda, Cumhuriyet Gazetesinde, 21 Şubat 1956 tarihinde, “Üniversiteler Kanunu Değiştirilmelidir” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazıda üniversiteler kanununu, kusurlu, kifayetsiz, suistimallere imkân veren bir kanun olarak nitelendiriyordu. Hukukta genel kanı olarak, kanunlar yazılırken iyi niyetli insanlardan ziyade, kötü insanların kötülük yapmasını önleyici tedbirler alınırdı. Fakat bu kanun hazırlanırken bütün profesörlerin çok iyi niyetli olduklarının varsayıldığını ifade ediyordu. Özerklik verildi fakat tüm profesörler vicdan sahibi mi diye soruyordu Adile Ayda. Özerkliğin yaratacağı suistimalle, bir alimi cahil ilan etmenin, memuriyet kanununun vermiş olduğu hak ve hürriyetlerden mahrum etmenin çok kolaylaştığını iddia ediyordu. Liyakatın ortadan kalktığını ve kimilerinin ise layık olmadıkları mevkilere getirildiklerini iddia ediyordu. Bir asistanın ya da doçentin bilimsel çalışmalarla uğraşmak yerine kapı kapı dolaşıp şirinlik yapmak mecburiyetinde bırakıldığını ifade ediyordu.³²

Üniversiteler Kanunu eleştiri yazısının ardından Adile Ayda ile İstanbul üniversitesi rektörlüğü arasında sorunlar şiddetlendi. İlk olarak Yeniçağ doçenti Dr. Münir Aktepe ile Adile Ayda arasında yazılı bir münakaşa başladı. Bu münakaşa, Adile Ayda'nın Kibarlık Budalası tebliği üzerinden başlamıştı.³³

Adile Ayda 3 Eylül 1956 yılında Paris'te düzenlenen “17. Asırda Saray Eğlenceleri” konulu Edebiyat Kongresinde, Mollier'in Kibarlık Budalası eserinin niçin yazılmış olduğu üzerine bir tebliğ sundu.³⁴ Ayda, profesörlük başvurusunun ardından, okların kendisine çevrildiğini iddia etmekteydi. Kibarlık Budalası tebliği ile ilgili bir dergide, kendisiyle alay eden bir yazı neşredilmişti. Bu dergi tek tek her senato üyesine verilmişti. Burada kendisini eleştiren, Yeniçağ Doçenti Münir

³¹ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV 1946-1950, Demokrasiye Geçiş*, İş bankası Yayınları, İstanbul, 2013, 56.

³² Cumhuriyet, Üniversiteler Kanunu Değiştirilmelidir, 21.02.1956, 2.

³³ Cumhuriyet, Bir Cevab, 21.01.1957, 4.

³⁴ Cumhuriyet, Adile Ayda Paris Edebiyat Kongresine Gitti, 17.08.1956, 3.

Aktepe'nin, Ayda'nın tebliğinde yer alan Osmanlı üzerine çalışmalar yürütmüş Fransız d'Arvieux hakkında bilgi sahibi olmadığını yazmıştı.³⁵

Bu yazının ardından, Doçent Dr. Münir Aktepe, Cumhuriyet gazetesine bir yazı gönderir ve d'Arvieux'yü bildiklerini, Adile Ayda'nın saygısızlık ettiğini ifade etti.³⁶

Bölüm başkanlığı seçimleri yaklaşırken, adaylar Süheyla Bayrav ve Adile Ayda ile ilgili Ankara Üniversitesi tarafından senatoya rapor gönderildi. İkisinin de raporu lehtedir. Ardından Adile Ayda, kendisiyle ilgili raporun kaybedildiğini ve Ayda'nın aleyhinde ikinci bir rapor düzenlendiğini ifade etti.³⁷

Süheyla Bayrav'ın bölüm başkanı olmasının ardından Adile Ayda, 16 Eylül'de istifa etti. İstifa sebebi olarak, Cumhuriyet gazetesinde, hakkında hazırlanan müspet bir raporun yok edilerek yerine menfi bir rapor yazılması olduğunu beyan etti.³⁸

Adile Ayda'nın istifasından bir ay sonra, İstanbul Üniversitesi Senatosu Adile Ayda'yı ihraç etme ve doçentliğini alma kararı almıştı. İstanbul Üniversitesi Rektörü Ali Tanoğlu Cumhuriyet gazetesine yaptığı açıklamada: *“Eski Doçentlerimizden Bayan Adile Ayda'ya bir öğretim üyesinin vakar ve haysiyetiyle kabili telif olmayan hakaretlerinden dolayı İstanbul Üniversitesi Senatosunun 10.10.1957 tarihli toplantısında, Üniversiteler Kanununun 46. Maddesi D fıkrasındaki ceza verilmiştir. Yani Adile Ayda üniversiteden ihraç edilmiş ve haiz olduğu doçentlik ünvanı kendisinden alınmıştır. Verilen bu karar ekseriyetle alınmıştır”* demişti.³⁹

İhraç kararının ardından Adile Ayda, İstanbul Üniversitesi rektörünü dava etti.⁴⁰ İhraç kararına tepki olarak Divan Otel'de basın toplantısı düzenleyen Adile Ayda kararı pek eğlenceli bulduğunu belirtti. Adile Ayda: *“Senatoda alınan kararın hiçbir hükmü yoktur. Çünkü Üniversiteler Kanununun 46. Maddesinin D fıkrası,*

³⁵ Cumhuriyet, Bir Cevab, 21.01.1957, 4.

³⁶ Cumhuriyet, Tavzih, 26.01.1957, 4.

³⁷ Cumhuriyet, Edebiyat Fakültesinde Kaybedilen Rapor, 23.05.1957, 5.

³⁸ Cumhuriyet, Doçent Adile Ayda istifa etti, 03.10.1957, 5.

³⁹ Cumhuriyet, İstifadan 1 Ay Sonra Verilen İhraç Kararı, 15.10.1957, 3.

⁴⁰ Cumhuriyet, Adile Ayda Rektörü Dava Ediyor, 27.10.1957, 3.

*ancak mahkemece sabit bir suç işleyen, siyasi teşekküllerde fiili vazife alan, siyasi beyan ve yayınlarda bulunan kimseler hakkında tatbik edilebilir. Senato bana 46. Maddeyi tatbik etmiş olmakla muazzam bir hukuki hata işlemiştir. Zira ben 16 Eylül'den beri üniversite ile ilişigimi kesmişim. İhraç kararı ile ünvanımın geri alınması da 'kenvekiündür'. Dekan ve Rektörü bu yanlış muameleden dolayı istifaya çağırıyorum.*⁴¹

Profesyonel yaşantısı çalkantılı bir şekilde devam eden Adile Ayda, özel hayatında büyük bir acı ile karşı karşıya kalmıştı. İhraç edildiği yıl, yoldaşı ve fikir arkadaşı telakki ettiği babası Sadri Maksudi Arsal hayatını kaybetmiştir.⁴² Bu kayıp Adile Ayda için yeni bir dönemin ve yeni bir sayfanın başlangıcı olmuştur. Ülkenin siyasi gündemini tartıştığı, fikir alış-verişinde bulunduğu, önemli kararlarını danıştığı, yoluna ışık olmuş babası artık hayatında yoktu.

Babasını kaybetmenin yarattığı boşluk ile hayatında devam etmeye çalışan Adile Ayda, Ankara Hukuk Fakültesinden arkadaşı Samet Ağaoğlu aracılığı ile Sümerbank'ta hukuk müşaviri olarak çalışmaya başladı. İstanbul-Beyoğlu muhitinde yer alan iş yerine gidip gelmek Adile Ayda için ıstırap olmuştu. Çünkü yeteneği, bilgi birimi ve kültürü için Sümerbank'ta çalışmak tatmin edici olmamıştı. Sanayi Bakanlığından, Dışişleri Bakanlığına transfer edildi. 1956 yılında Ankara'ya yerleşti. 1957 yılında Dışişleri Bakanlığında Yardımcı Hukuk Müşaviri olarak çalışmaya başladı.⁴³

1958 yılında ilk defa Dışeri Bakanlığı görevlisi olarak New York'a gönderilmişti. Üç ay süreliğine Birleşmiş Milletler komisyonunda görev alır. Orta Doğu ülkesi olarak varsayılan Türkiye'den bir kadının böyle bir görevde olması ABD'li kadınların dikkatini çekmişti. Adile Ayda farklı kadın derneklerinden davet almaya başlamıştı. ABD'deki izlenimlerine ve tecrübelerine dayanarak, Türkiye Kadınlar Birliğıni kurdu.⁴⁴

⁴¹ Cumhuriyet, Adile Ayda'nın dünkü basın toplantısı, 20.10.1957, 3.

⁴² Adile Ayda, *Atsız'dan Adile Ayda'ya mektuplar*, Ankara, 1988, 51.

⁴³ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

⁴⁴ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

1960 yılında ise Lahey Büyükelçiliği müsteşarlığına tayin edildi. Bu tayin 14 Ocak tarihli Resmi Gazete’de ilan edilmişti. Böylelikle, bugüne kadar elçilik kadrolarının dış temsilciliklerine görev almış hiçbir kadın bulunmazken, Adile Ayda ilke kadın Hariciyecimiz olmuştu.⁴⁵ Lahey’deki görev süresi hayal kırıklığı ve mutsuzluk ile geçmişti. Diploması teşkilatında çalışanlardan kültürel olarak çok uzak olduğunu ifade ediyordu. Adile Ayda, diplomat olmayı tanımlarken, “Bu meslekte hiçbir şey yapmazsan iyi kişisiniz, çalışırsanız kötü kişisinizdir” cümlesini kullanmıştı.⁴⁶

1961 yılında Lahey Büyükelçiliği müsteşarlığından Belgrad büyükelçiliği müsteşarlığına atandı.⁴⁷ 1963-1967 yılları arasında Merkez hizmetinde bulunduğu Ankara’da ikamet etti.⁴⁸ 1966’da Genel Müdür vekili sıfatıyla Hariciye Vekâletinde Kültür İşlerini yönetti. 1967 yılında ise Roma’ya tayini çıkmıştı.⁴⁹

1.3 Senatörlüğü

13 Temmuz 1976 yılında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından, Kontenjan Senatörü olarak atandı. 15 Temmuz 1976 tarihinde de Senatoya katıldı. 1992 yılında Ankara’da hayatını kaybetti.⁵⁰

Adile Ayda’dan önce iki kadın Cumhuriyet Senatörü olarak atanmıştı. Bunlardan ilki Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından atanan Zerrin Tüzün’dü. İkinci kadın kontenjan senatörü ise Cevdet Sunay tarafından atanan Doçent Bahriye Üçok’tu. Adile Ayda ise Türkiye Cumhuriyet tarihinde atanan üçüncü kadın kontenjan senatörüydü.⁵¹

Adile Ayda, Kontenjan Senatörü olarak görev yaptığı iki sene boyunca farklı konularda söz hakkı alıp konuşmalar yapmıştı. Bu konuşmalarını iki başlığa ayıracak olursak ilk başlığımız CHP ve Ecevit eleştirileri, ikinci başlığımız ise toplumdaki

⁴⁵ Cumhuriyet, İlk Kadın Diplomatımız, 26.01.1960, 3.

⁴⁶ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

⁴⁷ Cumhuriyet, Dışişlerinde Yeni Tayinler, 30.05.1961, 3.

⁴⁸ Adile Ayda, “Yakup Kadri”, *Hisar Dergisi*, Eylül 1975, 15 (141), 14.

⁴⁹ Cumhuriyet, 4 Aralık 1967, 5.

⁵⁰ Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Hal Tercüme Kâğıdı- TBMM Arşivi.

⁵¹ Cumhuriyet, Temmuz’da Köşk 5 Senatör Daha Seçecek, 28 Mayıs 1978, 10.

ahlak anlayışının müstehcenliğin kamusal alanda açıklıkla dile getirilmesi yoluyla geldiği noktalar üzerinedir.

Bülent Ecevit'in, ABD ambargosunun kaldırılacağına dair yaptığı konuşmanın ardından Adile Ayda söz alarak Ecevit'i eleştirdi. Adile Ayda: *"Tarih, milli, jeopolitik, jeostratejik gerçekler nerede kaldı? NATO'da üye kaldığımızı göre Sovyetlerin Dünya için bir tehlike olduğuna inanıyoruz demektir. Sovyetler Dünya için bir tehlikedir ama Türkiye için değildir öyle mi? Duygusal, aceleci, konuşkan Başbakanımız ya buna inanıyor veya inanmıyor da sözlerini ambargoyu kaldırmak için dâhiyane bir taktik olarak kullanıyor. İtiraf etmek gerekir ki bu maalesef çok basit, ilkel ve seviyesiz bir taktiktir"*⁵²

1977 yılında Senato'da yapmış olduğu baka bir konuşmada ise, Ankara'ya yapılacak olan Hitit Güneşini eleştirmişti. Türklerin hiçbir zaman Güneş'e tapmadıklarını dolayısıyla, Hitit Güneşi sembolünün başkente saygısızlık olacağını ifade etti.⁵³

Müstehcenlik ise 1977 yılında Türkiye'de gösterime giren Emanuelle filmi ile birlikte Senato'da tartışılmaya başlandı. Film, cinsel ilişki sahnelerinin açıkça yer aldığı gerekçe gösterilerek İçişleri Bakanlığı tarafından yasaklanmıştı. Danıştay yasaklama kararını bozdu fakat İçişleri Bakanlığı Danıştay'ın kararına uymadı. CHP grubu üyesi Selahattin Babüroğlu, İçişleri Bakanlığı'nın bu hukuksuz kararını eleştirdi.⁵⁴ Bunun üzerine Adile Ayda, cinsel özgürlüğü ahlaksız diye niteledi ve cinsel eğitime karşı olduğunu ifade etti. Adile Ayda: *"Büyük şairimiz Fuzuli, şayet erkek ile kadın arasındaki fiziki ilişki konusunda eğitim görse idi Leyla ile Mecnun adlı büyük eserini asla yazamazdı."*⁵⁵

Ayda'nın bu konuşması feminist yazar Leyla Erbil'i oldukça kızdırmıştı. Leyla Erbil, Adile Ayda'ya hitaben bir mektup kaleme almıştır. Mektupta: *Sayın Adile Ayda, Hayvanlar mutlak cinsel özgürlüğe sahiptirler. Birer düşünen hayvan olan insan ise doğru düşünmek için okumak ve öğrenmek zorundadır.*

⁵² Cumhuriyet, Başbakan Özel Kesim, 09.06.1978, 9.

⁵³ Cumhuriyet, 03.06.1989, 3.

⁵⁴ Cumhuriyet, Senato'da Açık-Saçıklık Söz konusu olunca, 20.03.1977, 10.

⁵⁵ Cumhuriyet, 11.04.1977, 1.

*Yurttaşlarının, genç insanların bir yerlerine cop sokulurken susanların, Emanuelle gibi ucuz işlerde kendini göstermeye hiç hakları yoktur.”*⁵⁶

Kadın müstehcenliği üzerine bu kadar hararetli tartışmalar yürüten Adile Ayda, bir yandan da kadın hakları alanında çalışmalar yürütmekteydi. Türk Kadınlar Konseyi derneğinin kurucularındandı. Türk Kadınlar Konseyi Derneği, Avrupa Kadın Konseyi üyesi ve BM Avrupa Konseyi danışmanlık statusündeydi. Dernek, insan hakları, kadın-erkek eşitliği, kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi, çocukların ve gençlerin eğitimi konularında faaliyetler yürütmekteydi.⁵⁷

Ayrıca Türk Kadınlar Birliği Kadınların siyasi hayata katılımını önemsemekteydi ve kadın adayların arttırılması gerektiğini savunuyordu. Türk Kadınlar Birliği'nin İstanbul'daki ilk toplantısında Adile Ayda bir konuşma yaptı ve konuşmasında kadın adayların sayısının arttırılması gerektiğini savundu.⁵⁸

Kadın bedeni söz konusu olduğunda, bedenin saklanması gerektiğini şiddetle savunan Adile Ayda, kadınların toplumsal hayata katılımını aynı şiddette savunmaktaydı. İlk bakışta, kadın hakları mücadelesi için bir çelişki gibi görünse de aslında Türk modernleşmesinin yarattığı kadın tipi ile tutarlılık göstermektedir. Kadınların iş ve sosyal hayata katılımını ve haklarını önemseyen fakat bu katılımı gerçekleştirirken “dişiliğinden” arınmış mağrur bir kadın olmayı öngören Türk modernleşmesi ile Adile Ayda'nın duruşunun örtüştüğünü görmekteyiz.

Adile Ayda'nın, özgeçmişine dair cümlelerimi sonlandırmadan önce, ünlü tarih profesörü Halil İncalcık Adile Ayda'yı hocası olarak gördüğünü, Fransızca'yı, Victor Hugo'yu, Lamartine'i Adile Ayda'dan öğrendiğini ifade ediyordu.⁵⁹ Halil İncalcık, Adile Abla diye seslendiği Adile Ayda'nın ailesi ile Ankara'da 1926 yılında Yahudi mahallesinde Ömer Ağa'nın evinde komşu idiler. Adile Ayda ile Edebiyat üzerine saatlerce konuştuklarını ifade eden Halil İncalcık, Adile Ayda için : *O, benim*

⁵⁶ Cumhuriyet, Mustafa Ekmekçi, Kuşatmalar, 11.08.1978, 4.

⁵⁷ Cumhuriyet, 16.03.2017, 3.

⁵⁸ Cumhuriyet, Türk Kadınlar Birliği Kadın Adayların Azlığından Şikâyetçi, 28.05.1959, 3.

⁵⁹ Cumhuriyet, Mehmet Kalpaklı, Hocalarını Anlattılar, 27.07.2016, 16.

*için dokunulursa kaybolacak semavi bir varlıktı.....Bütün kişiliğimi o yıllarda Adile Abla'ya borçluyum, cümlelerini sarf etmişti.*⁶⁰

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Adile Ayda'nın, 1975-1980 yılları arasında Hisar Dergisinde, 1946-1959 yılları arasında da Cumhuriyet Gazetesinde, Edebi eleştirileri yayınlanmıştı. Belleten dergisinde ise 1975, 1976 ve 1982 senelerinde Etrüksler, Türk Kelimesinin anlamı ve Pelasglar üzerine yazıları yayımlanmıştı. Ayrıca bir sonraki bölümümüzde Adile Ayda'nın fikir dünyası incelenirken üzerinde durulacak olan, Türk tarihine katkı sunma bağlamında oldukça kıymetli eserleri mevcuttur.

---

⁶⁰ Adile Ayda, *Bir Demet Edebiyat*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998, 16.

2. ADİLE AYDA’NIN FİKİR DÜNYASI VE EDEBİ GÖRÜŞLERİ

2.1. Fikir Dünyası

Adile Ayda, kendini bir Türk Milliyetçisi olarak tanımlamaktaydı. Türk Dil Kurumunda Milliyetçilik tanımı: “Yabancı baskısından ve sömürsünden kurtulmayı, kendi ulusunu sevip onu yüceltmeyi amaçlamaktan kendi ırkını bütün ırklara üstün görüp onları egemenliği altına almak istemeye dek varabilen öğretilerin genel adıdır” şeklindedir.⁶¹

Milliyetçilik, Cumhuriyetin temelini oluşturur. Bütün Türk siyasi partilerin programında yer alan temel bir ilkedir. Cumhuriyet’in benimsediği milliyetçilik yayılmacı değildir. Türklerin yaşadığı ya da bir zamanlar Osmanlı Devleti’ne ait topraklar üzerinde herhangi bir talebi yoktur.⁶²

Resmî milliyetçilik ideolojisi ise; milli sınırlar içerisinde hiçbir ayırım gözetmeden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının birlik ve beraberlik içinde yaşaması olarak tanımlanmıştır.⁶³ Adile Ayda’nın bu öğretilerin hangi tarafında durduğunu, Milliyetçilik algısının nasıl olduğunu açıklığa kavuşturmak için öncelikle hangi milliyetçi düşüncülerden etkilendiğini ve onlarla ortak fikirlerinin neler olduğunu irdelememiz gerekmektedir. İlk etkilendiği kişi babası Sadri Maksudi idi.

Adile Ayda’nın fikir dünyasını anlamaya çalışırken kuşkusuz babası Sadri Maksudi Arsal üzerine uzun bir değerlendirme yapmamız gerekmektedir. Ayda’nın fikir dünyası üzerinde babasının çok büyük bir etkisi söz konusuydu. Zaten Ayda, babası ile ilgili yazılarında babasından fikir arkadaşım diye söz etmektedir.⁶⁴

Sadri Maksudi Kazan Türklerindedir. Kırım’da İsmail Gaspıralı ile tanıştı. O sıralar Gaspıralı, Türkçe gazete olan Tercüman’ı çıkarmaktaydı. Gazete İstanbul Türkçesiyle yayımlanıyordu ve sloganı “Dilde, fikirde, işte birlik” idi.⁶⁵ Sadri

---

⁶¹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, VII, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, 21.

⁶² Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, 329.

⁶³ Karpat, *a.g.e.*, 329.

⁶⁴ Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1991, 43.

⁶⁵ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, 32.

Maksudi, Gaspıralı'nın fikirlerinden etkilenmişti ve Gaspıralı'yı manevi babası olarak kabul etmekteydi.⁶⁶

Sadri Maksudi Paris'te bulunduğu sırada Yusuf Akçura ile tanıştı ve Akçura'nın milliyetçiliğinden de etkilendi.⁶⁷

Yusuf Akçura: *“Her kavim hatta her boy, diğer kavim ve boylara karşı, daima kendi özelliğini hissetmiş ve genellikle de kendi üstünlüğünü ileri sürmüştür. Bu tür bir iddia, sanırım ki milliyet fikrinin içgüdüsel bir başlangıcıdır. Türk kavim ve boylarında, bu duygu ve iddianın her zaman var olduğunu hiç korkmadan tasdik edebilirim. Yüzyılımızın konusu olan milliyet fikri, bu duygu ve iddianın çok gelişmiş bir evresidir. Boyun üstünlüğü ve kavimcilik duygusunun, milliyet duygusu düzeyine yükselmesi ise önce doğuda değil, batıdan ortaya çıkmıştır.”*⁶⁸

Yusuf Akçura'nın milliyetçilik anlayışı ise, yukarıdaki cümlelerinden de anlaşılacağı üzere Türk milletini diğer milletlerden üstün tutan bir noktada konumlanmıştır.

Bu etki hem Sadri Maksudi Arsal'da hem de Adile Ayda üzerinde görülmekteydi. Kendi ırkını başka ırklardan üstün görme, kendi ırkıyla gurur duyma duygusu Ayda'nın her satırına yansımıştı. Ayda, Türklerin İlk Ataları kitabında şöyle ifade etmekteydi: *“Yüzyıllar boyunca komşu halinde yaşamış Türklerle Moğollar arasında, pek tabii olarak, kültür ilişkileri oluşur. Fakat bu ilişkiler hemen her zaman tek yönlü idi. Türklerin kültürü her dönemde daha yüksek olduğu için, Moğollar durmadan dil, din, adet, efsane alanlarında Türklerden kültür unsurları aşırımlardır.”*⁶⁹

Ayda'nın fikirsel bağlamda etkilendiği babası Sadri Maksudi Arsal, bir fikir adamı olmasının yanında bir eylem adamıydı da. Yani teorik olarak sahip olduğu milliyetçilik bilgisini, Rusya'daki Türklerin birliği ve özerkliği için de kullanmıştır. Rusya Türklerini bir araya getirmeye çalışan kongreleri desteklemişti ve en son gerçekleşen Kongreye de katılmıştı.

⁶⁶ Ayda, a.g.e., 19-20.

⁶⁷ Ayda, a.g.e., 30.

⁶⁸ Yusuf Akçura, *Türkçülük ve Dış Türkler*, Toker Yayınları, İstanbul, 1990, 11-12.

⁶⁹ Adile Ayda, *Türklerin İlk Ataları*, Ankara, 1987, 54.

Rusya’da o sırada Rusya Müslümanlarını bir araya getiren Dini Kongre (10 Nisan 1905), Birinci Milli Kongre (15 Ağustos 1905), İkinci Milli Kongre (15 Ocak 1906) ve Üçüncü Milli Kongre (16 Ağustos 1906) düzenlenmekteydi. Sadri Maksudi ancak Üçüncü Milli Kongreye katılabilmmişti.⁷⁰

Ardından, Sadri Maksudi, Rus parlamentosuna vekil olarak girdi. Rus Parlamentosunda yaptığı konuşmalar bizlere Sadri Maksudi’nin milliyetçilik algısını göstermekteydi. Müslüman okullarına ödenek ayrılması üzerine yoğunlaşmıştı. Müslümanların eğitim olanaklarından eşit bir şekilde yararlanması için Müslüman okullarına ödenek ayrılması gerektiğini Rus parlamentosunda defalarca dile getirmişti. Ruslarla aynı vergileri veren Türklerin bu eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanmaması Maksudi için kabul edilebilir bir durum değildi. Mecburi Rusça’nın Ruslaştırma politikası olduğunu ve Rusya’daki Türklerin buna mecbur edilmemesi gerektiğini savunuyordu. Ayrıca Türkistan, Kırgız ve Kazakların seçme ve seçilme hakkı olmadığından ötürü parlamentoya temsilci gönderme hakkından mahrum kaldıklarını bunun da parlamentoda önemli bir çatlak yarattığını ifade etmişti. Yine vekil olduğu sırada Osmanlı Devletinde meşrutiyet ilan edilmişti ve Rus meclisinden Osmanlı Meclisini tebrik etmişti. Ayrıca kendisine yöneltilen Panislamizm suçlaması üzerine yaptığı konuşmasında Rusya’daki Müslümanları yabancı Panislamizm doktrinini değil, yaşama içgüdülerinin birleştirdiğini ve ortak dinlerine, milli özelliklerine bağlı olduklarını ifade etmişti. Votka satışının Türk şehir ve köylerinde yasaklanması gerektiğini de ifade etmişti. Bu politika ile Rusya’nın Müslümanları içkiye alıştıırıp yozlaştırmaya çabaladığını düşünmekteydi.⁷¹ Sadri Maksudi, Türklerin dilini, dinini ve kültürünü herhangi bir baskıya maruz kalmadan özgürce yaşamaları gerektiğini savunan bir milliyetçi idi. Milliyetçilik bilincinin dil, din ve kültür ile sağlanabileceği düşüncesinden hareketle, Rusya Meclisinde Türklerin bu değerleri özgürce yaşamaları için çabalamıştı.

Sadri Maksudi Türkiye’ye geldiğinde ise Atatürk Milliyetçiliğini destekliyordu fakat dil konusunda bazı noktalardan Atatürk ile fikir ayrışması yaşadı. Denizbank kurulma aşamasında isim aranırken Sadri Maksudi, Türk diline en uygun

---

⁷⁰ Adile Ayda, *Sadri Maksudi Arsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 42-47.

⁷¹ Ayda, *a.g.e.*, 54-63.

şeklinin “Deniz Bankası” olduğunu ifade etmişti fakat Atatürk “Denizbank” kelimesinde karar kılmıştı. Bunun üzerine Falih Rıfkı, Sadri Maksudi’yi kötileyen yazılar yazmıştı. Bu yazıların Atatürk tarafından yazdırıldığı iddia edilmekteydi.⁷²

Sadri Maksudi, Hamdullah Suphi ile birlikte Türk Ocaklarında Türk dili üzerine çalışmalar yürüttü. Dilin sadeleşmesi ve Türkçeleşmesi üzerine katkılar sundu. Dil alanında çeşitli buluşları olduğunu iddia etmekteydi. İlk olarak Oğur kelimesi ile Oğuz kelimesinin farklı telaffuza sahip aynı kelimeler olduklarını iddia etmişti. Türklerin en eski dönemlerde kullandıkları Oğur adını Moğolların benimsediklerini düşünüyordu. Türklerin ağzında Oğuz’a dönüştükten sonra ise Moğolların Oğur kelimesini kullanmaya devam ettiklerini belirtmişti. Oğuz-Han destanından yola çıkarak Oğuz kelimesinin Türk kelimesi karşılığı olarak kullanıldığını ifade ediyordu. Bu aynı zamanda bir Han’ın adıydı. Sadri Maksudi’ye göre, bu Han’a Oğuz Han denmiş olması Batı ve Doğu Türkistan’daki Türklerin, kökenlerinin ortak olduğu konusunda kanıtlar sunmaktaydı.⁷³

Sadri Maksudi’nin ikinci buluşu ise, Oğuz kelimesinin etnik bir ad olmadığı, Ok’lar, yani kabileler veya oymaklar anlamına geldiğiydi. Orhon yazıtlarındaki Dokuz Oğuz’lar ile Türklerin dokuz kabile halinde teşkilatlanmış aynı kavim olduklarını iddia etmekteydi.⁷⁴

Bu buluşlardan yola çıkarak, Adile Ayda’nın Türk dünyası üzerine görüşlerinin babasından etkilendiğini iddia edebiliriz. Ayda, Türklerin İlk Ataları ve Etrüskler (Tursakalar) Türk idiler kitaplarında Türklerin sanılanın aksine Hunlar ile birlikte tarih sahnesine çıkmadıklarını, onlardan çok önce de Türk Medeniyetlerinin var olduğunu dil üzerindeki değişimler ile kanıtlamaya çalışmıştı. Ayda’nın Milliyetçiliğinde Türk tarihi ve Türk dili büyük önem taşımaktaydı.⁷⁵

Adile Ayda, Roma Medeniyetinin kurucusu olan Etrüsklerin Türk olduğunu iddia ettiği kitabında bunu kanıtlamaya çalışırken dil ve din ile ilgili bulgular ortaya koydu. Bu da bize Türklük bilincini ortak kültür, ortak dil ve ortak tarihi miras

---

⁷² Ayda, *a.g.e.*, 197.

⁷³ Ayda, *a.g.e.*, 143.

⁷⁴ Ayda, *a.g.e.*, 144.

⁷⁵ Ayda, *Türklerin İlk Ataları*, 55.

üzerinden tanımladığını göstermektedir. Özellikle dil ile ilgili ortaya koyduğu bulgular ise babasının izinden gittiğine işaret idi. Kitapta 40 Etrüskçe kelimeyi, dili, yazıyı ve Etrüskçe'nin gramer yapısını inceler. Örneğin, Etrüskçe olan Augur kelimesini Türkçe'deki Uğur kelimesi olduğunu iddia ediyordu. Eski Türklerin de Etrüsklerin de O ve U kelimelerini diftong haline sokup OU telaffuz ettikleri biliniyor. Dolayısıyla, Adile Ayda Etrüsklerin uğur kelimesini Ouğur şeklinde telaffuz ettiklerini düşünüyordu.⁷⁶

Etrüskler ile Eski Türklerin Din, Hukuk, Sanat ve Mutfak Kültürü konusunda fazlaca benzerliklerinin olduğunu ve bu benzerliklerin Etrüsklerin Türk olduğuna dair delil olabileceğini iddia etmekteydi. Eski Türklerde devletin milleti idare etme hakkı anlamına gelen Kut kavramı mevcuttur. Bu kavrama hem Orhun kitabelerinde hem de Yusuf Has Hacib'in Kutadgu-Bilig eserinde rastlanmaktaydı. Türklerdeki bu Kut kavramı Roma Hukukundaki Imperium kavramının karşılığıdır. De Francisci isimli Etrüskolog ise Romalıların Imperium kavramını Etrüsklerden almış olduklarını iddia ediyordu.⁷⁷

Adile Ayda, Etrüsklerin de Eski Türklerin de sanatının Hayvan Üslubu denilen bir tarzda olduğunu ifade ediyordu. Altay bölgesinde görülen motiflerin hayvan şekillerinden oluştuğu kanıtlanmıştı. Etrüsklere dair bulunan eserlerde de hayvan motiflerine rastlanmaktaydı. Bunun yanında, Adile Ayda İtalya'da karşılaştığı bazı yemeklerin Türklerden başka hiçbir millette olmadığını iddia etmekteydi. Türkiye'de Mantı, Kazan Türkleri'nde ise Pilmen adı verilen yemek ile İtalyanların Ravioli dedikleri yemeğin aynı olduğunu görmüştü. Bunun yanında İtalyanların Gnocchi dedikleri yemek ile Kazan Türklerinin Salma dedikleri yemeğin çığ hamurdan başparmakla bastırılarak yapılan şehriye olduğunu İtalya ve Türk ülkeleri dışında bulunmadığını iddia etmekteydi.⁷⁸

Nihal Atsız'ın fikirleriyle tanıştığı 1964 yılından itibaren ise, fikir dünyası Atsız ile beslenmişti.⁷⁹ Nihal Atsız, Türk Milletini Türk kökünden gelenler ile Türkleşmiş olanların bütünü olarak kabul eder. Türk tarihinin aralıksız olduğunu

⁷⁶ Adile Ayda, *Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler*, Ankara, 1992, 247.

⁷⁷ Ayda, *a.g.e.*, 247.

⁷⁸ Ayda, *a.g.e.*, 205.

⁷⁹ Adile Ayda, *Atsız'dan Adile Ayda'ya mektuplar*, Ankara, 1988, 63.

savunur ve tarihte 16 Türk devleti olduğuna karşı çıkar. Ona göre Türk tarihi kesintisizdi.⁸⁰

Turancılık ideolojisinin en önemli aktörlerinden biri Nihal Atsız'dır. Turancılık, geçmişe duyulan özlemlerle birlikte, savaşı ve cesareti, kan saflığını ve ırk ayrımını idealleştiren fikirlerin bütünüdür.⁸¹

Adile Ayda, Atsız ile mektuplaşmaları kitabında Fethi Tevetoğlu'nun önsözüne yer veriyor. Tevetoğlu: "*Türkçülük bayrağını 1931'den 1975'e kadar tam 45 yıl, mefkûre ve mücadele kahramanı Atsız dalgalandırmıştır. Yetiştirdiği ilim, fikir ve mücadele nesillerine Türkçülük için: Bir bölünmez bütün teşkil eden yekpare tarih, yekpare vatan, yekpare millet, yekpare devlet, yekpare kültür ve medeniyet fikrini Atsız aşlamış, Atsız kazandırmıştır.*" şeklinde ifade etmişti.⁸² Adile Ayda, Atsız'a yazdığı ilk mektubunda: "*Siz, yüzyıllar geçtikten sonra bile, ilham kaynağı olacak bir milli şuur abidesisiniz*" ifadelerini kullanmıştı.⁸³

Nihal Atsız'ın Türk Tarihi üzerine çalıştığını öğrenen Ayda, Eylül 1968 tarihli mektubunda: "*Şimdi hazırlamakta olduğunuz eser, eminim ki, Türk'ün mazisini bütün haşmeti ve heybeti ile ortaya koyacaktır.*" diyerek Atsız'a olan hayranlığını dile getirmişti.⁸⁴

Atsız'ın ölümünden sonra kitaplaştırdığı yayımladığı mektuplaşmalarını içeren kitabın sonunda, Adile Ayda vicdan azabından söz etmekteydi. Atsız'ın ölümünden sonra, babası Sadri Maksudi Arsal ile ilgili çok çirkin ve yakışsız yazılar yazdığını fark etmişti. Babası hakkında bu bağlamda yazılar yazan biri ile dostluk kurduğu için suçluluk duygusu hissetti. Ayda: "*Feci gerçeği keşfetmek bende bir çeşit bunalım yarattı, içime suçluluk duygusu yerleşti. Suçlu isem, babamın aziz ruhundan, burada alenen af diliyorum. Ne yapayım ki en geniş, en gerçek manada bir Türkçü olan babamın anladığı şekilde milliyetçiliği Atsız'da bulmuştum*" ifadelerini kullanır.⁸⁵

⁸⁰ Kenan Erzurumlu, *Türklüğe Bakış*, Gökyüzü Kitaplığı, Ankara, 2007, 15.

⁸¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, 344.

⁸² Adile Ayda, *Atsız'dan Adile Ayda'ya mektuplar*, Ankara, 1988, 6.

⁸³ Ayda, *a.g.e.*, 19.

⁸⁴ Ayda, *a.g.e.*, 30.

⁸⁵ Ayda, *a.g.e.*, 118.

Adile Ayda, Atsız'ın bu yazıları Zeki Velidi Togan'ın kışkırtması sonucu yazdığını düşünmektedir.⁸⁶ Yazısını: “*Dilerim ki babam öteki dünyada, Atsız'ı bir yaramaz çocuğu paylar gibi, iyice payladıktan sonra, affettiğini bildirerek, onu alnından öpsün.*” şeklinde bitirmişti.⁸⁷

Dünya'da sol akımların yükselişe geçmesiyle birlikte, sol görüş içerisinde milliyetçilik kavramı üzerine tartışmalar da başlamıştır. Durmuş Hocoğlu milliyetçiliği sağ milliyetçilik ve sol milliyetçilik olmak üzere milliyetçiliği iki kısma ayırır.⁸⁸ Adile Ayda, sağ milliyetçisi olarak tanımlanabilir. Sol ideolojinin temsilcileri olan Sabahattin Ali ve Nazım Hikmet'i vatanına ihanet etmekle suçlamıştı ve Batı tarafından ısmarlanmış eserler ürettiklerini ifade etmişti. Yani güdümlü edebiyat yapmaya çalıştıklarını bunun da sanatsal eser sayılmayacağını belirtmişti.⁸⁹

Adile Ayda, Türk Tarih tezine yeni bir anlayış getirerek, İskitlerin (Sakaların) de Türk olduğunu iddia etmekteydi. Türklük bilincini, Türk tarihine konulan sınırın ötesine geçerek oluşturmuştu. Türklerin İlk Ataları kitabında şöyle bir paragraf karşımıza çıkmaktadır: “*Fakat bugünkü tarihçilerimiz, Batılı tarihçilerin etkisi altında bulduklarından, Türk tarihini İskitlerden başlatmaya henüz cesaret edememektedirler.*”⁹⁰ Dolayısıyla Adile Ayda'nın milliyetçiliğini tarihi milliyetçilik zeminine oturabiliriz.

Nedir Tarihi milliyetçilik? Tarihi Milliyetçilik; kaynağı tarih olan milliyetçiliktir. Millî özellikler üzerinde ısrarla durur. Tarihin keşfinin ilk yapılması gereken en önemli çalışma olduğunu kabul eder.⁹¹ Adile Ayda'nın, Türklerin ilk atalarını bulma çabası, Türk tarihini kesintisiz bir süreç olarak görmesi, Milliyetçilik tezinde tarihin önemli bir rolü olduğunu göstermekteydi.

---

⁸⁶ Ayda, *a.g.e.*, 118.

⁸⁷ Ayda, *a.g.e.*, 119.

⁸⁸ Durmuş Hocoğlu, “Siyasî Milliyetçiliğin İflası II”, *Muhaliif Yazılar*, (34), 11.

⁸⁹ Adile Ayda, “Jean Paul SARTRE”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1980, 20 (270), 12.

⁹⁰ Ayda, *Türklerin İlk Ataları*, 43.

⁹¹ Bekir Koçlar, “Türk Milliyetçiliğinin İnkılâpçı Yorumcusu: Recep Peker”, *Türkiye Günlüğü*, Cedit Yayınları, Ankara, Mart-Nisan 1998, 214.

Adile Ayda'nın etkilendiği bir diğer milliyetçi düşünür ise Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'in, fikir hayatının ilk aşamasında Osmanlılığı korumaya çalıştığını görmekteyiz. Daha sonra Türkçü-Turancı olur. Ziya Gökalp, Türkleşme, İslamlaşma ve çağdaşlaşma ile birlikte Osmanlı Türklerinin geleceklerini inşa etmeleri gerektiğini savunmaktaydı. Ayrıca, Ziya Gökalp ilk defa dinin yeni Türk hayatındaki yerini anlatmıştı. Gökalp, dini kitapların, hutbelerin Türkçe olması gerektiğini savunur. Aslında onun için din meselesi bir dil sorunudur. Bu görüşlerini “Dini Türkçülük” adı altında kavramsallaştırır.⁹²

Adile Ayda'nın eserlerinde belirli bir inanç vurgusu yoktu. Fakat dikkat çeken nokta bütün eserlerinde Tanrı diye söz etmekteydi. Yani bir bağlamda “Dini Türkçülük” tezini savunmaktaydı. Arap etkisinde kalmış dini reddetmekteydi. Ayda, Atsız'a Eylül 1968 tarihinde Roma'da iken yazdığı mektubunda: “*Türkiye’de kendisini Yunanlı hisseden Halikarnas balıkçılarının, dindarlıklarını Arapperestlik şeklinde tecelli eden nice yobazın yaşadığı memleketimizde, Göktürk devrindeki gibi veya bir Mahmut Kaşgari’nin kafasındaki gibi, Türklük şuuruna dayanan bir “Devlet” kurulabilecek midir?*” ifadelerini kullanmıştı.⁹³ Adile Ayda, Arap dünyasından gelen selefi dindarlığı reddetmekteydi.

Adile Ayda'nın Ziya Gökalp'ten etkilendiğini, Osmanlı Devletine bağlılığı ile de kanıtlayabiliriz. Adile Ayda, uluslararası cemiyet olan Etudes Françaises (Fransız Dilini ve Edebiyatını Tetkik Cemiyeti)'in 4 Eylül 1956 yılında düzenlemiş olduğu kongrede Molliere'in Kibarlık Budalası adlı eserini yeniden değerlendirip sundu. Bu sunumu Le Monde gazetesinde yankı buldu. Le Monde gazetesindeki haberin ardından da Cumhuriyet gazetesinde de bu tebliğin üzerine yazı yazıldı.⁹⁴

Bilindiği üzere Kibarlık Budalası adlı piyes 14. Louis tarafından Moillere yazdırılmıştı. Eser, Süleyman Ağa isimli Türk elçisinin Fransa görevinden sonra, bu elçiyi ve dolaylı olarak Türkleri aşağılamak üzere yazıldığı düşünülmekteydi. Fakat Adile Ayda, derinlemesine incelemelerinin ardından aslında eserin 14. Lous'yi küçük düşürdüğünü iddia etmekteydi. Çünkü eseri o dönemde sadece Paris sarayı

⁹² Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, 123.

⁹³ Ayda, *Atsız'dan Adile Ayda'ya Mektuplar*, 29.

⁹⁴ Cumhuriyet, 14. Louis Kibarlık Budalasını Mollier'e Niye Yazdırmış, 17 Eylül 1956, 2.

izleyebildiğine göre, burada Türklere bir mesajdan ziyade, 14. Louis kendi çevresine mesaj vermeye çalışmaktaydı. Peki, nedir bu mesaj? Diploması tarihi bölümünde de belirttiğimiz üzere, Osmanlı Devleti son dönemlerine kadar yabancı ülkelerde sürekli elçilikler bulundurmamaktaydı. Bunun, devletin gücü ve din ile açıklamıştık. Kanuni Sultan Süleyman döneminde de İstanbul'da yabancı ülkelerin elçilikleri olduğu halde, Osmanlı'nın başka bir ülkede daimi elçisi bulunmamaktaydı. 14. Louis'in daha tahta geçişinin ilk yılları idi ve 14. Louis, Fransa'nın İstanbul 'da büyükelçisi bulunduğu halde, Osmanlı'nın Fransa'da büyükelçisinin bulunmamasına içerlemekteydi. Fransa, çalışmalarından duyduğu rahatsızlıktan ötürü İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Mösyö de La Haye Vautelet'i geri çağırmişti. Osmanlı Devleti bu geri çağırmanın sebebini öğrenmek için, Süleyman Ağa'yı geçici görevle Paris'e gönderdi. Süleyman Ağa'nın gelecek oluşu Paris'te büyük bir heyecan uyandırmıştı. 14. Louis gücünü kanıtlamak için Osmanlı Devleti bir elçiyi nasıl kabul ediyorsa Süleyman Ağa'yı da o şekilde kabul etmek istemişti. Osmanlı'da elçileri Sadrazam'ın karşıladığını öğrenince, bu mevkiye uygun olarak Dışişleri Bakanı, Mösyö de Lion'un karşılamasına karar vermişti. Dışişleri Bakanı, Süleyman Ağa'yı bir sedire uzanarak karşılamıştı. Süleyman Ağa'ya da bir iskemle verildi. Süleyman Ağa'nın daimi elçi olup olmadığı öğrenilmeye çalışıldı. Fakat Süleyman Ağa getirdiği mektubu sadece hükümdara verebileceğini söyledi ve 14. Louis ile görüşmek istedi.⁹⁵

14. Louis, Süleyman Ağa ile görüşeceği zaman her şeyi Osmanlı ihtişamına yarışacak şekilde hazırlamıştı. Görüşülecek odaya en lüks eşyalar getirildi. 14. Louis tamamen altından yapılmış bir kıyafet giydi. İlk defa kahve hazırlandı. Her şey Osmanlı usulü ve Osmanlı ihtişamına uygundu. Mektubu alan 14. Louis, Süleyman Ağanın, daimi elçi değil de, Fransız elçisinin neden görevden alındığını öğrenmek için geçici görevle gönderilmiş olduğunu öğrendi ve çok sinirlenip merasimi yarıda kesti. Osmanlı elçisine güç gösterisinde bulunmaya çalışırken saray erkânının dalga geçmesine sebep olacak bu merasimin ardından Molliere'den bir piyes yazmasını istedi. Saray erkânına yaşanan merasim farklı türlü gösterilmeye çalışıldı. Olayın bu

---

⁹⁵ Adile Ayda, *Un Diplomate Turc Aprés Du Roi Soleil*, İstanbul, 1956, 4.

şekilde gelişmesini, Adile Ayda, Kibarlık Budalası oyununun oluşturulma sürecinin aslında 14. Louis'in küçük düşmesi üzerine yazıldığını iddia ediyordu.⁹⁶

Adile Ayda Kibarlık Budalası piyesi üzerine çalışırken, Fransız Milli Kütüphanesinde Osmanlı Devleti üzerine okuduklarının ardından şunları ifade eder: *“O gün ertesi günü ve daha sonraki günler kitabı heyecan içinde, keşif sevinci ile kalbim çarparak, milli gururla göğsüm kabarak, nefes nefese okudum. Tarihimizin en parlak devirlerinden biri olan Köprülüler devrinde, Garbın nasıl gözlerini kamaştırmış olduğumuzu, bütün hükümdarların efendisi sayılan ve kendisine diplomatik muhaberatta “Grand Seigneur” (Büyük Efendi) diye hitap edilen Osmanlı İmparatorluğunun nasıl eşsiz bir prestije sahip olduğunu, adetlerimizin, ananelerimizin nasıl birer incelik ve medenilik numunesi sayılarak taklit edildiğini içimde hissederek milli mazimize ait gururla mestoldum.”*⁹⁷

Adile Ayda'nın Osmanlı mirasına yakınlık duyduğunu, Şair İsmail Hami Danişmend ile dostluğu ve düzenli aralıklarla yaptığı görüşmeler aracılığıyla da iddia edebiliriz. İsmail Hami'nin evi monarşi yuvası olarak tanımlandığı ve rejim için tehlikeli olduğu halde Adile Ayda ziyaretlerine devam etmişti. Hatta bu ziyaretlerinden birinde II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan ile tanışmıştı.⁹⁸

Adile Ayda, gerek edebi eleştirilerinde gerek dostluklarında milliyetçilik ideolojisi bağlamında hareket etmekteydi. Bunun en açık örneği Sabahattin Ali'yi eleştirirken edebiyatına değer vermemesiydi.⁹⁹ Nitekim bir noktada farklık görüyoruz ki o da Yahya Kemal ile kurduğu bağıdır. Adile Ayda, Yahya Kemal'in eserleri üzerine derinlemesine incelemelerde bulunmuş ve her cümlesinde Yahya Kemal'e hayranlığını ifade etmişti.¹⁰⁰

Yahya Kemal, Anadoluçuluk görüşünü benimsemişti. Anadoluçuların milliyetçilik algısı ırka dayalı değildi. Milliyetçiliklerini din ile bağdaştırmışlar ve İslamiyet'i milliyetçiliğin olmazsa olmaz bir hükmü olarak kabul etmişlerdi. Atatürk

---

⁹⁶ Ayda, *a.g.e.*, 5

⁹⁷ Ayda, *a.g.e.*, 7

⁹⁸ Adile Ayda, “İsmail Hami Danişmend”, *Hisar Dergisi*, Nisan 1980, 20 (269), 7.

⁹⁹ Adile Ayda, “Sabahattin Ali”, *Hisar Dergisi*, Nisan 1976, 148 (16), 11-14.

¹⁰⁰ Adile Ayda, “Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 17 (161), 5.

milliyetçiliğine ve Pantürkçülere karşı bir tavır sergilemişlerdi. Türk Tarihini Türklerin Anadolu'ya gelişi olan 1071 Malazgirt Savaşı'yla başlatmışlardı.¹⁰¹

Fakat Adile Ayda için Türklerin tarihi Malazgirt Meydan Muharebesinden çok öncesine, Eski Çağa dayanmaktaydı. Türklerin İlk Ataları kitabında: *Türkler Latinleri yalnız bir defa (Eski Çağda) cahillikten ve ilkelikten çekip çıkarmış ve medenileştirmiş değiller, bunu Ortaçağın sonunda, ikinci defa yapmışlardır* şeklindeki ifadesiyle Türklerin tarihini eski çağa dayandırmaktaydı.

Adile Ayda'nın milliyetçilik ideolojisini besleyen unsurları irdeledik. İncelenmesi gereken diğer husus ise, yaşadığı dönemlerdeki hükümetlerin milliyetçilik tutumu karşısında Adile Ayda'nın nerede durduğudur. Adile Ayda, Atatürk dönemine, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına ve demokrat parti hükümetine tanıklık etmiştir. Bu üç farklı hükümetin milliyetçilik tutumunun farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz.

Atatürk'ün Milliyetçiliğinde; millî birlik ve ülke bütünlüğünü öncü kabul eder. Mezheplere dayalı ayrımcılıkları reddeder. Batı'yı örnek alır ve çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkmayı temel prensip edinir. Türk milletinin birliği ile beraberliği Atatürk milliyetçiliğinde büyük önem taşımaktadır. Türk milletini meydana getiren değerleri korumayı esas alır. Fransız devriminin ortaya koyduğu "Cumhuriyetçilik-Laiklik-Milliyetçilik" ilkelerinden esinlenmiştir. Irka dayalı Alman milliyetçiliği yerine, kültürel birliğe dayalı olan Fransız milliyetçilik modeli seçilmiştir.¹⁰²

Adile Ayda, hem ırk kavramını hem de ortak tarih, ortak kültür kavramını harmanlamış bir milliyetçi olarak, Atatürk Milliyetçiliğinden ayrışması beklenirken, yazılarında Atatürk'ten hayranlıkla söz etmekteydi. Hisar dergisinin 256. Sayısında: *"Atatürk inkılapları dediğimiz değişiklikler, Alfabe inkılabı, kıyafet inkılabı, tatil günü inkılabı ve diğerleri hep bu milletlerin (Batı) seviyesine çıkmak ülküsüne*

---

¹⁰¹ Mithat Atabay, *Anadoluculuk, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce IV*, (Ed: Tanıl Bora-Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 515-516.

¹⁰² Atilla İlhan, *Hangi Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, 35.

yönelikti” diye yazmıştı.¹⁰³ Şüphesiz bu farklılığa rağmen Atatürk’ten ilgiyle söz etmesini Milli Mücadele dönemine duyduğu minnet ile açıklayabiliriz.

İsmet İnönü döneminde ise Dünya siyasi atmosferinin değişmesiyle birlikte ideolojilere yaklaşımların da farklılık gösterdiği söylenebilir. Dünya’yı, II. Dünya Savaşına götüren kutuplaşmalar ve kutuplaşmalar arasındaki keskinlik çok belirgin bir hal almaya başlamıştı. Bir yanda Sovyet Rusya, öte yanda Nazi Almanya’sı ile çevrili bir dünyada, İsmet İnönü dış politikada tarafsız kalabilmek adına keskin ideolojilere mesafeli davranmıştı. Atatürk’ün ölümünden sonra İnönü’nün milliyetçilik anlayışının farklılaştığı görülmekteydi. Dini ve milli öğelerden arındırılmıştı. Batıcılık devletin her kademesinin işleyişine yön vermiştir. Bu bağlamda da devlet kademesinde kadrolaşma gerçekleşmişti.¹⁰⁴

Adile Ayda da bu kadrolaşmadan olumsuz etkilendiğini iddia etmekteydi. On dört yıldır doçent olduğu için, İstanbul Üniversitesinde Fransız Edebiyatı bölüm başkanı olmak kendi hakkı iken bölüm başkanlığı başkasına verilmişti. Aynı zamanda profesör olması gerekirken Profesörlük kadrosu kendisine verilmemişti. Adile Ayda, Nihal Atsız ile mektuplaşmalarında Profesör Mehmet Kaplan ve Mümtaz Turhan’ın, kendisinin profesörlüğünü engellediğini ifade etmekteydi.¹⁰⁵

Resmi ideolojinin bu tutumundan Türkiye’deki milliyetçiler de etkilemişti. Adile Ayda, İsmet İnönü’nün, özellikle, 1944 yılında gerçekleşen Turancılık davası ile ilgili söylediklerini sert bir şekilde eleştirmektedir.¹⁰⁶

Turancılık davası Atsız ile Sabahattin Ali arasında hakaret davası olarak başlamış fakat ardından Türkçülük-Turancılık davasına dönüşmüştü. Atsız, dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na hitaben 1 Mart ve 1 Nisan 1944 tarihlerinde, devlet kadrolarındaki komünistlerin isimlerin ve faaliyetlerinin yer aldığı iki açık mektup yayınlamıştı. Mektupta kullandığı ifadeler üzerine hakaret davası olarak dava açıldı. Dava genişler ve içlerinde Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkan, Osman Turan, Peyami Safa gibi Türkçülerin bulunduğu 47 kişi tutuklandı. Bu dava kamuoyunda

¹⁰³ Adile Ayda, “Batıyı Taklit Etmeliyiz”, *Hisar Dergisi*, Ocak-Şubat 1979, 256 (19), 6.

¹⁰⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, 37.

¹⁰⁵ Ayda, *Atsız’dan Adile Ayda’ya Mektuplar*, 68.

¹⁰⁶ Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, 214.

geniş yer buldu. Dava, Türkiye’de Sokak gösterileriyle birlikte toplumsal gösterileri de beraberinde getirdi. Dava görülürken 19 Mayıs 1944 yılında, Gençlik ve Spor bayramı töreninde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: “*Türk Milliyetçisiyiz fakat ülkemizde, ırkçılık prensibinin düşmanıyız. Ülkemizde politika düşmanlıkları için uydurulan ırkçılık önderlerinin çok acıklı olayları hatıralarımızda canlıdır.....Turancılar, Türk milletini bütün komşuları ile onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar bilinçsiz ve vicdansız bozguncuların yalan dolanlarına Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyet’in bütün tedbirlerini kullanacağız...*” şeklinde bir konuşma yaptı.¹⁰⁷

İsmet İnönü bu konuşmasını yaparken, Adile Ayda da tribünde idi ve o ana dair tanıklığını şu cümlelerle ifade etmekteydi: “*19 Mayıs töreni için davetiye almıştım. Tribündeki yerim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye oldukça yakındı. Kendisini görebildiğim gibi sesini de çok iyi duyabiliyordum. Konuşmanın yarısına geldiği zaman içimi dehşet kapladı. Bir Türk devletinin başkanı bu sözleri nasıl söyleyebiliyordu? Bu konuşma İnönü’nün hayatında ebediyen silinmeyecek bir leke olarak kalacaktır.*”¹⁰⁸ İsmet İnönü’nün milliyetçilere haksızlık ettiğini düşünen Adile Ayda, İnönü adına hayal kırıklığı yaşamaktaydı.

Adile Ayda’nın eserlerinde Demokrat Parti’nin milliyetçilik tutumuna dair herhangi bir yorumuna rastlanmamıştır. Bu nedenle, Demokrat Parti’nin milliyetçilik anlayışı karşısındaki tutumuna dair söylenebilecek cümleler yorumdan öteye geçemeyecektir. Demokrat Parti’nin Tabutlu davasına karşı mesafeli oluşu ve Türkiye Milliyetçiler derneğini kapattırdığını göz önünde bulundurursak,¹⁰⁹ Adile Ayda milliyetçiliği ile Demokrat Parti milliyetçiliğinin birebir örtüşmediğini iddia edebiliriz. Fakat Adile Ayda, Demokrat Partili idi.¹¹⁰

¹⁰⁷ Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, 267-268.

¹⁰⁸ Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, 214.

¹⁰⁹ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çev: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, 115.

¹¹⁰ Gülnur Üçok ile gerçekleştirilen görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

2.2. Edebi Görüşleri

Adile Ayda Hisar Dergisinde 1975-1980 arası edebi eleştiriler yazarak edebiyat dünyasına şüphesiz ki önemli katkılar sunmuştu. Bunun yanında Türklerin İlk Ataları kitabı ile Türkçülük ideolojisine başka türlü bir boyut kazandırmıştı. Ek olarak Nihal Atsız ile olan mektuplaşmasını biz okuyuculara Nihal Atsız'ın ölümünün ardından bu kitaplaştırmıştı. Fakat asıl Adile Ayda ile özdeşleşmiş olan eseri ise Etrüsklerin Türk olduklarına dair kanıtlar içeren Etrüskler Türk İdiler isimli kitabıdır. Adile Ayda'dan günümüze kalan eserlerinin hiçbirinde diploması kariyerine dair anlatı bulunmaması, diplomatik faaliyetlerini anlamamız açısından bir kısıt yaratmaktadır. Fakat yine de eserleri Adile Ayda'nın fikir dünyasını derinlemesine anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Hisar dergisinde yayınlanan ardından da kitaplaştırılan Edebi Hatıraları bir döneme tanıklık etmektedir. Edebi eleştirilerinde Psikanizi sıklıkla kullandığı görülmektedir. Yani modern edebi eleştiri dalını kullandı. Eserleri estetik açıdan incelemesinin yanında, psikolojik açıdan da inceledi. Sanatçının çocukluk çağında yaşadıklarının sanatına etkisi olduğunu savunmaktaydı. Ünlü sanatçıların çoğunun da çocukken felaketli bir dönem geçirmiş olduklarını ifade etmekteydi. Hisar Dergisinin Mart 1978 yılında çıkan 171. Sayısında “*Bütün bu sanatçılar çocukluk çağında anne şefkatinden yoksun olmanın ızdırabının yanında öksüz olmanın toplumsal ızdırabını da duyarak büyümüş, ruhları bu iki cepheli ızdırapla yoğurularak gelişmiş ve oluşmuştur*”¹¹¹ cümlesi ile sanatçıların üretebilmesini çocukluk çağlarında yaşadıkları travmalara bağlar. Tenkitlerinde sanatçının geçmiş dönem yaşam tecrübelerini göz önünde bulundurarak bir kişilik analizi de yapmaya çalışmıştı.

Psikanalizin yanında, Ayda, karşılaştırmalı edebiyat alanını sıklıkla kullanmaktaydı. Ona göre edebiyat alanında üretim her ne kadar özgün eserler içerse de, yazarların birbirleri üzerindeki etkileri kaçınılmazdı. Çünkü önemli eserler vermiş sanatçılar Dünya edebiyatını az ya da çok okumuş sanatçılardır. Kendisi de Türk yazarlar üzerine eleştiri yazıları yazarken Türk yazarların etkilendiklerini düşündüğü yabancı yazarlardan da örnekler vermekteydi. Zaten Adile Ayda, 1951-

---

¹¹¹ Adile Ayda, “Sanatçının Hayatı ve Eseri I”, *Hisar Dergisi*, Mart 1978, 171 (18), 5.

1952 ders yılında Mukayeseli Edebiyatın Fransa'daki en büyük otoritesi sayılan Jean-Marie Carre'nin derslerine devam etmişti. Bu derslerin, kendisinin gözlerini kamaştırdığını, yepyeni bir ışıkla kendisini aydınlattığını ifade etmekteydi.¹¹²

Ayda'ya göre psikoloji açısından bakıldığında sanat, sanatçının yaşamı boyunca yaşadıklarının dışı boşalmasıydı. Yani, sanat bir kurtuluştur. Sanat eseri yaratmak, belirli mekanizma ve kurallara göre, bu yükün bir kısmını dışarı atmaktır. Adile Ayda, sanatçının her zaman mağrur mizaçlı bir varlık olduğunu ifade etmekteydi. Çocukluk çağında yaşadığı sıkıntılardan ötürü, bulunduğu çevresine uyum sağlayamayan bireyin, daha geniş, daha üstün bir çevreye uyumu sanat alanında üretimiyle gerçekleşiyordu. Dolayısıyla yaşamı boyunca dışlanmış birey, sanatıyla çevreden kabul görüyordu.¹¹³

Adile Ayda, sanatçının mevcut dünyaya uyacağı yerde, dünyayı yeni baştan yaratarak kendisine uydurduğunu ifade ediyordu. Bu iddiasını, Ahmet Mithat Efendinin platonik aşkı Fitnat Hanıma yazdığı ve Hakkı Tarık Us tarafından yayınlanmış mektubu ile kanıtlamaya çalıştı. Mektupta: *“Biliyorsunuz ki, bendeniz roman yazmakla lezzet bulurum. Bulduğum lezzet ise, hiçbir hali benim istediğim gibi çıkmayan şu dünyada benim istediğim gibi adamlar halkederek, kendimin muvaffak olamadığım şeyleri, alemi hayalde olsun, onlara takdir etmeğe muvaffak olmak suretiyle hasıl olur”* ifadeleri yer alıyordu. Burada Ahmet Mithat bütün kabahati dünyada bulmaktaydı. Bu kabahatli dünya dışında kendine yeni bir dünya yaratmaya çalışmaktaydı.¹¹⁴

Adile Ayda, çocukluk çağında sıkıntılar yaşamış, bulunduğu çevreden dışlanmış sanatçının ilk eserini verdikten sonra daha insancıl olmaya başladığını düşünüyordu. Daha önce herkesten kaçan تنها köşeler arayan sanatçının, artık kendi benzerlerini arayıp bulduğunu, onlarla ilişki kurduğunu ifade ediyordu. Sanat üzerine düşünmek ve düşüncelerini başkalarıyla karşılaştırmak yani sanat tartışmaları

---

¹¹² Adile Ayda, “Mukayeseli Edebiyat”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1979, 259 (19), 7.

¹¹³ Adile Ayda, “Sanatçının Hayatı ve Eseri II”, *Hisar Dergisi*, Nisan 1978, 172 (18), 7-8.

¹¹⁴ Adile Ayda, “Sanatçının Hayatı ve Eserleri III”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1978, 173 (18), 5.

yapmak bir gereksinim haline geliyordu. Cumhuriyet tarihinde dönem dönem sanatçıların buluşup, edebi sohbetlerini gerçekleştirdikleri mekânlar mevcuttur.¹¹⁵

Adile Ayda'nın, sanatçının kişiliği üzerine uzun tahliller yatığı yazıları Hisar'da yer almıştı. Sanatçının motivasyonunu sağlayan en güçlü duygunun hangisi olabileceğine dair tartışmalar yürütmüştü. Yazma motivasyonunu sağlayan en güçlü duygunun aşk duygusu olduğu kanaatine vardı. Ayda, sanatçı ve aşk duygusu üzerine olan düşüncelerini: *“İnsanlar arasında en duygulu varlık şüphesiz ki, kadındır. Erkekler arasında ise, duygu hayatı en yoğun olan varlık sanatçıdır. Bu sebeple, aşk sanatçının da bütün hayatıdır....Sanatçının hayatının da, eserinin de, mayası aşktır, sevgidir. Hayatının çeşitli dönemleri sevgi ihtiyacı, sevgi bekleyişi, sevgi fırtınası ve sevgi hatırası diye özetlenebilir”* şeklinde ifade etmişti.¹¹⁶

Ayrıca sanatta niceliğin değil niteliğin önemli olduğunu savunmaktaydı. Yani yüzlerce eser vermiş biri onun gözünde hala sanatçı sıfatına layık olmayabilir fakat tek bir eser vermiş ve o eseri sanat tanımına uyuyorsa, o kişi sanatçı olarak nitelendirilebilir.¹¹⁷

Adile Ayda, ayrıca sanatçının politik görüşünü esere doğrudan didaktik bir biçimde işlemesini doğru bulmamaktaydı. Yani, sanatçının imgeleri kullanarak, didaktik olmadan eserler vermesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu düşüncesini özellikle sosyalist sanatçıları eleştirirken kullanmakta idi. Sabahattin Ali, Nazım Hikmet gibi sanatçıları güdümlü edebiyat kategorisinde değerlendiriyordu. Yan tutan ve bir davaya hizmet etmek amacıyla yazan sanatçılar olduklarını iddia etmekteydi. Bu tutumun Fransız Jean-Paul Sartre tarafından ilk olarak “engagé” sözcüğü ile kavramsallaştırıldığını ve edebiyatın bu türlü olması gerektiğinin ifade edildiğini belirtmekteydi. Ayda, bu tür edebi eserleri doğru bulmuyor ve gerçek sanatçıları sosyal olaylar karşısındaki tepkisinin doğrudan doğruya değil, duygularını sanat eserine dökmek şeklinde olması gerektiğini iddia etmekteydi. Sanatçının eserinde kahramanlardan biri belirli bir politik ideolojiyi temsil edebilir fakat yazarın tarafsızlığını bozduğu takdirde eserin edebi değerinden kaybedeceğini iddia

¹¹⁵ Adile Ayda, “Sanatçının Hayatı ve Eseri IV”, *Hisar Dergisi*, Haziran 1978, 174 (18), 6.

¹¹⁶ Adile Ayda, “Sanatçının Hayatı ve Eseri V”, *Hisar Dergisi*, Temmuz 1978, 250 (18), 6-7.

¹¹⁷ Adile Ayda, “Sanatçının Hayatı ve Eseri VII”, *Hisar Dergisi*, Eylül 1978, 252 (18), 5.

etmekteydi. Özellikle Sabahattin Ali'nin sağ ideolojiye sahip kahramanlarını çok kötülediği için eserlerinde tarafsızlığını yitirdiğini iddia etmekteydi.¹¹⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi Ayda, edebi eleştirilerinde psikanaliz yöntemini sıklıkla kullanır. Edebi eleştirilerinde en çok yer ayırdığı ve hayranlığını açıkça ifade ettiği Yahya Kemal olmuştu. Yahya Kemal'in şiirlerini yorumlarken, Yahya Kemal'in çocukluk çağlarına gitmiş ve psikanaliz yöntemiyle onu anlamaya çalışmıştı. Yahya Kemal'in babasının alkol bağımlısı sorumsuz bir ebeveyn oluşu, annesinin genç yaşta yaşadığı sıkıntılara dayanamayıp vefat edişi, kardeşinin babasıyla iyi anlaşması sonucu babasının davranışlarını olumsuzladığını düşünmesi ve nihayet anlayamadığı bir üvey annesinin var oluşu Adile Ayda'ya göre Yahya Kemal'in şiirlerine yansımıştı.¹¹⁹

“Annemin naaşını gördümdü

Ah o sabit bakış el'an yaradır kalbime” (Ufuklar)

“Bir Sonbahar'da annemi gömdük o toprağa” (Kaybolan Şehir)

Adile Ayda yukarıdaki dizelerle Yahya Kemal'in annesinin kaybının şairliğine etkisini göstermekteydi.¹²⁰

Adile Ayda, Yahya Kemal'in şiirlerinde Ruh, Milli Geçmiş, Rüya ve Ölüm imgelerine sıklıkla rastlandığını bu imgelerin de Yahya Kemal'in çocukluk zamanında yaşamış olduğu travmalar sonucu olduklarını ifade etmekteydi.¹²¹

“Bin atlı, akınlarda çocuklar gibi şendik,

Bin atlı, o gün dev gibi bir orduyu yendik...”(Akıncı)

Adile Ayda, yukarıdaki şiir ile Yahya Kemal'in şiirlerinde ruhlara seslendiği bazen de ruhların dile geldiğini ve öbür dünyadan bize seslendiklerini ifade etmekteydi.¹²²

¹¹⁸ Adile Ayda, “Jean-Paul Sartre”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1980, 270 (20), 10.

¹¹⁹ Adile Ayda, “Yahya Kemal'in Kardeşi Reşat Bey'le konuştuklarım”, *Hisar Dergisi*, Ocak 1977, 157, (17), 6.

¹²⁰ Adile Ayda, “Yahya Kemal'in Şuuraltı Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Nisan 1977, 160 (17), 5.

¹²¹ Adile Ayda, “Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 5.

Adile Ayda, Yahya Kemal'in Paris'teki hocası Albert Sorel'in etkisinde kaldığını, şairin bilinçaltında, Psikoloji biliminin projeksiyon adını verdiği bir psişik olay cereyan etmiş olduğunu ve şahsi geçmişe ait özlemin yerini milli geçmişe hasret duygusunun aldığını ifade etmekteydi. Özellikle Milli Geçmiş temalı şiirlerini bu bağlamında yorumlamaktaydı.¹²³

“Som ateşten bu saraylarla bütün karşı yaka

Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka...” (Hayalşehir)¹²⁴ Bu şiirde Yahya Kemal Milli Geçmişe dair özlemini dile getirmekteydi.

Adile Ayda, Yahya Kemal için Rüya imgesinin ise uzak veya yakın geçmişle ilgili bir an, edebiyat içerisinde dondurulmuş ve tablolaşmış bir sahne veya olay anlamına geldiğini ifade etmekteydi. *“Eşsiz Boğaz. Şerefli hayalin derindedir. Senden kalan o levhada her şey yerindedir.”* (İstinye)¹²⁵

Adile Ayda, ölüm imgesinin ise Yahya Kemal için iki farklı manası olduğunu belirtmekteydi. Birincisi ölüm korkunç bir felaket ya da feci bir tehlikedir. İkincisinde ise, ölüm korkulmayacak şanlı bir son olarak anlam kazanmaktadır.¹²⁶

Ölümün korkunç bir felaket olduğuna dair örneği:

“Soğuk ay öptü beyaz ensesini,

Sardı her uzvunu bir ince sızı.

Bu öpüş gül gibi soldurdu kızı.

Soldu, gündün güne sessiz soldu,

Dediler hep: Kıza bir hal oldu.” (Nazar)¹²⁷

---

¹²² Adile “Ayda, Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 6.

¹²³ Adile “Ayda, Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 6.

¹²⁴ Adile “Ayda, Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 6.

¹²⁵ Adile “Ayda, Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 7.

¹²⁶ Adile “Ayda, Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 7.

¹²⁷ Adile “Ayda, Yahya Kemal'in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 7.

Ölümün kaçınılmaz bir son olduğuna dair örneği ise: *Ölüm asude bahar ülkesidir bir rinde*” (Rintlerin ölümü).¹²⁸

Adile Ayda, Yahya Kemal’in yanı sıra Abdülhak Hamit, Mehmet Emin, Yakup Kadri, Fazıl Ahmet, Behçet Kemal, Sabahattin Ali, Salih Zeki, Şukufe Nihal, Refik Halit, İsmail Hami, Abdülhak Şinasi, Celal Sahir, Halide Edip, Cevat Fehmi, Peyami Safa, Orhan Seyfi, Ahmet Hamdi, Nihal Atsız ve Halide Nusret ile tanıştı, edebiyat sohbetlerinin yapıldığı toplantılara katıldı ve bunlar üzerine edebi hatıralar yazdı. Kuşkusuz bunlar arasında en dikkat çekici ilişkileri Behçet Kemal, Nihal Atsız ve Halide Edip ile olmuştur. Eleştiride ilk kariyeri ise Abdülhak Şinasi’nin Fehim Bey ve Biz kitabı üzerine yazdığı eleştiri yazısı olduğunu ifade etmekteydi.¹²⁹

Adile Ayda ile Behçet Kemal’in ahablığı ise romantik bir şekilde başladı. Behçet Kemal kendisiyle özel olarak ilgilenmiş ve evlenmek istemişti. Fakat Adile Ayda, Behçet Kemal’in şiirlerinde olduğu gibi her duyguyu çok abarttığını düşünmekteydi. Behçet Kemal’in 10-15 dakika gibi kısa bir sürede ısmarlama şiirler yazdığını ifade etmekteydi. Özellikle Mustafa Kemal’in sofrasında, Mustafa Kemal’in talebi doğrultusunda o an şiirler yazabilmekteydi. Aynı zamanda, Adile Ayda’nın babası, Sadri Maksudi Arsal 1933 yılında, Atatürk’ün sofrasına davetli olduğu bir günün ertesi sabahında, Adile Ayda’nın “Nasıl Geçti” sorusuna, Behçet Kemal’i kastederek; “*Gazi yeni bir oyuncak bulmuş; bir çocuk on sekiz on dokuz yaşlarında. İsmarlama şiir yazıyor. Gazi mevzu veriyor, bir de müddet tayin ediyor: on dakika, on beş dakika. Çocuk uzun bir şiir yazıp getiriyor. Hani hesap makinası olan harika çocuklar vardır ya. Bu da bir şiir makinası*”.¹³⁰ Cümleleriyle Behçet Kemal’i tanımlamıştı.

Halide Edip ise Adile Ayda için bir hayal kırıklığı oldu. Adile Ayda, on sekiz yaşlarında iken Halide Edip’in kendisi için ideal kadın olduğunu belirtiyordu. 1944 yılında İstanbul üniversitesinde çalışmaya başlayınca Halide Edip ile tanıştı ve dostlukları başladı. Fakülte içerisinde sık sık edebi sohbetler gerçekleştirdiler. 1951 yılında Adile Ayda bilimsel çalışmalarını yürütmek üzere bir buçuk sene Paris’te

¹²⁸ Adile Ayda, “Yahya Kemal’in Şiir Dünyası”, *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 8.

¹²⁹ Adile Ayda, *Böyle idiler Yaşarken (Edebi Hatıralar)*, Ankara, 1984, 9-269.

¹³⁰ Adile Ayda, “Behçet Kemal”, *Hisar Dergisi*, Ocak 1976, 145 (16) 11.

kaldı. Döndüğünde Türkiye’de politik iklimin sertleştiğini, üniversitelerde kutuplaşmaların arttığını gözlemledi. O devirde Edebiyat Fakültesindeki milliyetçilerin de Anadolu’cu olduklarını ve ufuklarının oldukça dar olduğunu ifade etmekteydi. Anadolu’cular Üsküp Türklerini, Edirnelileri bile Türk saymıyorlardı. . İşte bu iklimde 1955 yılında fakültenin Parkotel’de verdiği bir akşam yemeğinde Halide Edip ile karşılaştı fakat Halide Edip kendisine uzak ve mesafeli davrandı. Bu duruma anlam veremeyen Adile Ayda, bazı soruşturmaların sonucunda Halide Edip’in belirli bir klik ile hareket ettiği ve kendisiyle aynı görüşte olmadığı için kendisinden uzaklaştığını düşünmekteydi.¹³¹

Nihal Atsız ile ise edebi anlamda da fikri anlamda da bir yoldaşlığı söz konusuydu. Bu dostluk on bir yıl sürdü. Ayda, 1964 yılında Dışişleri Kültür İşleri Genel Müdür Yardımcısı sıfatı ile Türkiye’yi temsilen Avrupa Konseyi toplantısına gitti. Yanında okumak üzere Atsız’ın Türk Ülküsü kitabını götürdü. Toplantı sona erdikten sonra Paris’te olduğu sırada kitabı okudu ve çok etkilendi. Adile Ayda, Atsız ile gerçek anlamda memleketinden kilometrelerce uzakta tanıştığını ifade ediyordu. Hemen o esnada Atsız’a mektup yazdı. Mektubunun cevabını ise 12 Mayıs 1964 tarihinde aldı. Böylece dostlukları başladı.¹³²

Yukarıda da belirtildiği üzere Adile Ayda’nın çok geniş bir sanat çevresi ve bu çevrede sözlerinin büyük etkisi bulunmaktaydı. Sanatın nasıl üretildiği üzerine düşünen ve yazan Ayda, bu fikirlerini dostlarıyla düzenli olarak gerçekleştirdikleri sanat sohbetlerinde paylaşıyordu. Adile Ayda, Sanatta İlham denilen soyut etkiye büyük önem atfetmekteydi. Yani sanatçının eserini üretirken soyut bir güç ile hareket ettiğine inanmaktaydı. İlham kavramını tanımlarken “*İlham akıl ile şuurun kendi kendine sorup da cevabını bulamadığı bir sorunun şuuraltı tarafından cevaplandırılmasıdır*” ifadelerini kullandı.¹³³

Adile Ayda gerçek bir şairin bazen konu bakımından bazen de şekil bakımından bir arayış içerisine girdiğini düşünüyordu. Fakat sanatçının kısır bir döngüye girdiği zaman, bilinçli arayışı bıraktığı anda, bilinçaltında imgelerin kendini

¹³¹ Adile Ayda, “Halide Edip”, *Hisar Dergisi*, Ağustos 1975, 140 (15), 20.

¹³² Ayda, *Atsız’dan Adile Ayda’ya Mektuplar*, 18-19.

¹³³ Adile Ayda, “Sanatta İlham”, *Hisar Dergisi*, Kasım 1977, 167 (17), 3.

göstermeye başladığını ifade etmekteydi. Edebi eserin tamamlanması için zincirin son halkasının da bilinç düzeyine fırladığına inanıyordu. İşte bu gelişme sürecini “ilham” olarak tanımladı. Fakat ilham kavramını sanatçının dışında olan bir güç olarak tanımlamamaktaydı. Sanatçının dehası ne kadar büyük, sanatı ne kadar ince ise, ilhamın sunduklarının da o düzeyde değerli olduğunu düşünmekteydi.¹³⁴

Adile Ayda'nın edebi yazılarında araştırmacı kimliği de karşımıza çıkmaktaydı. Edebiyatın tüketicileri yani okuyucular üzerine yaş ve cinsiyete göre bir ayırım yapıp yapılmayacağı, hangi okuyucuların hangi edebi türlerden hoşlandıkları üzerine bir araştırma yazısı yayımlanmıştı. Araştırması sonucunda bulgularını da yine psikaliz üzerine oturtmuştu. Her şeyin, bünyevi ihtiyaç ve eğilimlerin de içgüdüler tarafından düzenlendiğini ifade ediyordu. Yani kitap alım satımı gibi ticari bir alanda bile içgüdülerin büyük rol oynadığını belirtiyordu. Araştırması sonucunda aşk romanlarını çoğunlukla genç kızların aldığı sonucuna vardı. Bu durumu, kız çocuklarının bebeklik çağında oynadığı oyunlar üzerinden açıklıyordu. Evcilik oyunu ile anne olmaya o zamandan hazırlanan genç kızın, yetişkin olma yolunda doğal olarak ilgisini çekecek olan eserin, mutlu bir aşk hikâyesiyle perçinlenmiş ve evlilikle sonuçlanmış, aşk romanlarının olacağını ifade ediyordu.¹³⁵

Erkek çocuklarının ise, Jules Verne'in kitapları gibi macera içerikli romanlara yöneldiklerini ifade etmekteydi. Adile Ayda, sokakta ve okulda fiziksel hareket içeren oyunlar oynayan ve arkadaşları arasında yumruklaşmaya varacak kavgalar edebilen erkek çocuklarının okudukları eserlerde de hareket yani macera aramalarının gayet tabii bir sonuç olduğunu ifade etmekteydi. Son olarak insan niçin okur sorusuna cevap arayan Ayda, insanın daha yoğun yaşamak için okuduğu cevabını vermektedir. Edebiyatın insanın düşünce ve duygu ufkunu genişlettiğini, iç hayatlarını zenginleştirdiğini ifade etmekteydi.¹³⁶

Adile Ayda, çocukluğunda Berlin ve Fransa'da yaşamış, Diplomat olarak birçok Avrupa ülkesinde bulunmuş ve Fransız Dili ve Edebiyatı Doçenti unvanına sahip olmuş olmasından mütevellit, Batı edebiyatı ve Batı kültürü üzerine fikirlerini

¹³⁴ Adile Ayda, “Sanatta İlham”, *Hisar Dergisi*, Kasım 1977, 167 (17), 3-4.

¹³⁵ Adile Ayda, “Edebiyatın Ters Yüzü”, *Hisar Dergisi*, Aralık 1977, 168 (17), 3.

¹³⁶ Adile Ayda, “Edebiyatın Ters Yüzü”, *Hisar Dergisi*, Aralık 1977, 168 (17), 4.

beyan etmemiş olması düşünülemezdi. Ayda, Hisar dergisinde yayımlanmış bir yazısında Batıyı taklit etmemiz gerektiğini ifade ediyordu. Fakat asıl mesele, Batı'yı nasıl taklit edeceğimizdi. Alfabe, kıyafet, tatil günleri gibi Atatürk İnkılaplarının amacının Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak olduğunu düşünüyordu. Yani Avrupa'yı, Türkiye'den daha gelişmiş görmekteydi. Avrupa'nın düzen olduğunu belirtiyordu. Fakat yaşadığı dönemde Avrupa'nın Noel ağacını, dans kültürünü, bikinisini, hamburgerini, diskoteğini, pop müziğini dejenere ederek alındığını ve bunların Türk toplumunda bir yozlaşmaya sebep olduğunu düşünmekteydi. Hâlbuki Batı'nın düzeninin, bilim alanında ilerleyişinin, saygı kültürünün, disiplininin taklit edilmesi gerektiğini ifade ediyordu. Bu konuda Reha Oğuz Türkkkan ile aynı fikirdeydi. Reha Oğuz da yeni Türk insanı yaratabilmek için Batılı insanı taklit etmemiz gerektiğini savunmaktaydı.¹³⁷

Ayda, kadın yazarların müstehcen konularda yazması üzerine bir tenkit yazısı yayımladı. Ahlak kavramını çok yönlü olarak değerlendirmekteydi. Ahlak deyince sadece cinsi ahlakı tanımlamamaktaydı. Öldürmemek, çalmamak, yalan söylememek, sözünde durmak, borcunu ödemek, başkalarının hak ve özgürlüklerine ve zamanına saygı göstermek gibi değerleri ahlak tanımı içerisine koyuyordu.¹³⁸

Öte yandan, ahlak kavramını kadın bedeninin toplum içerisinde nasıl görüldüğü üzerinden de tanımlamaktaydı. Burada dilini diğer eserlerinde hiç karşılaşmadığımız minvalde sertleştirip, yazılarında cinsellikten söz eden kadınları edepsizlikle suçlamaktaydı. Aslında sanat ve edebiyat alanında müstehcen konu olmadığını fakat bütün meselenin konunun ele alınışında olduğunu ifade etmekteydi. Müstehcen bir konuda kullanılan dilin imgeler içermesi gerektiğini savunuyordu. İmgelerden uzak, doğrudan yazılmış cinselliği oldukça sert bir dille eleştirmekteydi. Ayda: *“Bir takım edepsiz kadınlar sosyal eşitlikle ve medeni özgürlükle yetinmeyip, seks özgürlüğü isteyebilmekte.....Dünyada ve bizde görülen bu akım belki de kadının yüzyıllar boyunca toplum tarafından ezilmiş olmasına karşı bir isyanın marazi ifadesidir, sapık, anormal bir tepkidir. Kuvvetli bir baskı altında kalan hava veya gazın patlaması gibi...Ancak bu çok çirkin bir patlamadır. Etrafa çamur, pislik saçan*

¹³⁷ Adile Ayda, “Batıyı Taklit Etmeliyiz”, *Hisar Dergisi*, Ocak-Şubat 1979, 256 (19), 7-8-9.

¹³⁸ Adile Ayda, “Batıyı Taklit Etmeliyiz”, *Hisar Dergisi*, Ocak-Şubat 1979, 256, (19), 9.

bir patlama...Birkaç kadının bütün kadınlık adına ve hesabına cinnet getirerek niteliğini kaybetmesi”¹³⁹ şeklinde ifade etmişti.

Kadın cinselliğinin ifade edilmesini ahlaksızlık olarak nitelendirmesinin yanında toplumda kadın ve erkek arasında eşitsizlik olduğunu kabul ediyordu ve yaşadığı dönem kadınlarının bu eşitsizliğin yarattığı yükün altında ezildiklerini de belirtiyordu. 1979 yılından yirmi beş sene evvel, kadınların iş hayatına katılım oranının çok düşük olduğunu ve haliyle kadın ve erkeğin arasında kadının çocuk bakımı ve ev işlerini üstlendiği, erkeğin ise maddi kazancı üstlendiği bir iş bölümünden söz ediliyordu. Fakat artık; eğitilmiş, meslek ve kazanç sahibi kadının dokuz ay karnında taşıyıp bin bir güçle doğurduğu çocuğunun bakım işlerinin yine kadında olması, soyadını ve adını seçmenin ise babanın hakkı olduğunun düşünülmesi, Adile Ayda için isyan edilebilecek tabii konulardandı. Fakat eleştirdiği nokta, bu isyanın bir kadına yakışmayacak şekilde dışa vurulmasıydı.¹⁴⁰

Ayrıca kadın ve erkek arasında evlilik öncesi yaşanan cinsel münasebetlere kesinlikle karşı çıkmaktaydı. Evlilik öncesi cinsel münasebetleri, masumiyetin kaybı, gülsuyuna tuzla biber ekme olarak tanımlamaktaydı.¹⁴¹

Adile Ayda, sanat eserinin içeriği, yaratılış şekli ile ilgilendiği kadar farklı sanat eserlerinin de çizgilerinin nasıl çizildiği ile de ilgileniyordu. Roman, şiir gibi sanat eserlerinin yanında hatıra yazılarını da okuyor ve edebi tenkitlerini yayımlıyordu. Hatıra yazılarının Edebiyat eseri sayılmaları için çeşitli koşulların oluşması gerektiğine inanıyordu. Herhangi bir şahsiyetin yazdığı hatıralarının edebi eser sayılabilmesi için yazarın kişiliğinin süzgecinden geçirilmiş düşünce ve duygulara yer vermesi gerektiğini savunuyordu. Yani Churchill’in hatıralarını edebi eser kategorisine almıyor, fakat Saint Simon’un 14. Luis devrini anlatan eserinin ise duygu ve düşünceleri barındırdığı için edebi eser kategorisinde kabul edilebileceğini ifade ediyordu.¹⁴²

¹³⁹ Adile Ayda, “Kadın Yazarlar ve Müstehcen”, *Hisar Dergisi*, Mart 1979, 257 (19), 3.

¹⁴⁰ Adile Ayda, “Kadın Yazarlar ve Müstehcen”, *Hisar Dergisi*, Mart 1979, 257 (19), 4-5.

¹⁴¹ Adile Ayda, “Pembe Romanlar”, *Hisar Dergisi*, Şubat 1978, 170 (18), 5.

¹⁴² Adile Ayda, “Edebiyatta Hatıra”, *Hisar Dergisi*, Aralık 1979, 265 (19), 6.

Edebi eleştirilerinden anlaşılıyor ki, Ayda, özellikle şiir alanına başka türlü bir alakayla yaklaşıyordu. Türk şiirinin belirli bir veznin ya da kafiyenin tam anlamıyla etkisi altında kalmadığını düşünüyordu. Fakat serbest yazılmış şiirlerin duyguları ifade etme konusunda daha çok çaba sarf etmek zorunda kaldıklarına inanıyordu. Yani kısaca, aslında Türk şiiri için kafiyeli yazmanın daha kolay olduğunu, asıl zor olanın duygu yüklü serbest şiirler yazmak olduğunu belirtiyordu.¹⁴³

---

¹⁴³ Adile Ayda, “Vezin ve Kafiye”, *Hisar Dergisi*, Ocak 1978, 169 (18), 3.

3. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E DİPLOMASİ TARİHİ

3.1. Diplomasinin Tanımı ve Gelişimi

Diplomasinin gelişim sürecini inceleyebilmek için öncelikli olarak diplomasinin tanımını ve diplomasinin yön değiştirdiği tarihsel süreçleri irdelemek gerekir. Diplomasini farklı şekillerde tanımlansa da ortaklaşılan nokta uluslararası politika ve dış politikanın yürütülme biçimi şeklinde olmuştur. Farklı bir tabirle, diplomasini, uluslararası politikanın resmi yollarla reel politikaya aktarılma sürecidir. Bu bağlamda diplomasini, bir hükümetin belli konulardaki karar ve görüşlerinin doğrudan doğruya öteki devletlerin karar vericilerine aktarılmasıdır. Diplomasini süreci sorunların barışçıl yollarla çözüm sürecini de ifade etmektedir. Bu süreçte başta devlet ya da hükümet başkanı olmak üzere dışişleri ve diğer bakanlar da yer alabilirler.¹⁴⁴

Yukarıda tanıma paralel olarak, Ahmet Emin Dağ, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Sözlüğü kitabında, diplomasini, milletlerarası anlaşmazlıkları, savaşla değil barışçıl yollarla çözmeyi öngören bir dış politika aracı olarak tanımlar.¹⁴⁵ Diplomasini, dış ilişkilerin, dış politikanın yürütülme biçimi şeklinde de tanımlanabilmektedir.¹⁴⁶ Diplomasini kavramı tanımlanırken kullanılan bir diğer yöntem ise, diplomatların uyguladıkları protokol konuları, atanma ve görevin sona ermesi ve diplomatların sahip oldukları ayrıcalık ve muafiyet konularını açıklamaktır. Diğer bir ifadeyle, diplomasini kavramının kurumsal bağlamda incelemekte ve diplomasini sürecinde yer alan birimlerin, kurumların gelişim süreci ele alınmaktadır.¹⁴⁷

Modern devlet sisteminden çok daha uzun bir tarihi geçmişe sahip olan diplomasinin tarihsel gelişiminin M.Ö. 2500'lere kadar uzandığı tespit edilmiştir. Diplomasini literatürü, 1436 yılında Bernard du Rosier'ın yazmış olduğu Short Treatise About Ambassadors başlıklı eseri ile başlamaktadır. Bu eser diplomasini

¹⁴⁴ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve dış politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, 334-335.

¹⁴⁵ Dr. Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasini Sözlüğü*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2016, 125-126.

¹⁴⁶ Ömer Kürkçüoğlu, "Dış Politika Nedir, Türkiye'deki Dünü ve Bugünü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2005, 1 (35), 312.

¹⁴⁷ Arı, a.g.e., 335.

üzerine yazılmış bilinen ilk eserdir.¹⁴⁸ Yukarıda tanımladığımız diplomasi kavramı, Mısır, Roma, Helen ve Doğu uygarlıklarında ilişkinin sürdürülebilmesi için uygulana gelen yöntemleri de içermektedir. Monarklar ve hükümdarlar arasındaki bilgi akışının ve haberleşmenin sağlanması amacıyla elçi gönderilmesi çok eski bir gelenektir. Avrupa’da karanlık çağ döneminde diplomatik kurumların gelişmesi konusunda hatırı sayılır bir gelişme yaşanmamıştır.¹⁴⁹

Tarih öncesi dönemlerde, ilk kavimler arasında savaş haline son vermek, sorun teşkil eden konuları görüşmek amacıyla günümüzde elçi adı verilen özel yetkili kişi gönderilirdi.¹⁵⁰ Tarihte uygulanan bu ilk diplomasi yöntemi ad hoc bir nitelik taşımaktadır. Yani diplomasi temsilcileri belirli bir amaç kapsamında, geçici süreliğine yurt dışına gönderilirler ve görevlerini yerine getirdikten sonra ülkelerine dönerler. İşte bu diplomasi türüne ad hoc diplomasi adı verilir. Ad hoc diplomasiden sürekli diplomasiye geçiş ise İtalya şehir devletleri ile gerçekleşmiştir.¹⁵¹

Gerçek anlamda diplomasi gelişmesi ilk defa Kuzey İtalya’daki şehir devletlerinde görülmektedir. XVI. yüzyılda İtalya’daki şehir devletlerindeki uygulamalarla gelişen diplomasi Avrupa’nın geri kalan bölgelerinde ancak XVIII. yüzyılda uygulama alanı bulmuştur.¹⁵² İtalyan şehir devletleri birbirlerinde sürekli elçilikler kurmaya başlamışlardır. İlk sürekli elçilik Venedik tarafından Cenova’da kurulmuştur. Bu şehir devletleri arasında Venedik “elçilik okulu” durumuna gelmiştir. Venedik öncülüğünde gelişen bu süreçte, İtalya ilk elçisini Fransa’ya göndermiştir. Ardından, hem Avrupa Hristiyan dünyasıyla hem de Müslüman ülkelerle resmi ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.¹⁵³

İtalyanlar, haber-mektup sistemini ile diplomasi yöntemine bir yenilik katmışlardır. XVI. yüzyıl Rönesans İtalya’sında daimi büyükelçilikler kurulur ve büyükelçiler atanır. Bu uygulama modern diplomasi doğuşunu ifade etmektedir.

---

¹⁴⁸ Muharrem Ekşi, Türkiye’de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 60-61.

¹⁴⁹ Arı, *a.g.e.*, 335-336.

¹⁵⁰ Ekrem Yaşar Akçay, Timuçin Kodaman, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasisi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, (22), 75-92.

¹⁵¹ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasisi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, 251-252.

¹⁵² Arı, *a.g.e.*, 335-336.

¹⁵³ Arı, *a.g.e.*, 336-337.

Karşımıza çıkan bu dönemde Orta Çağ diplomasisinin en belirgin özelliklerinden biri Rönesans İtalya'sında görüldüğü üzere gizli olarak gerçekleştirilmesidir. Nitekim diplomasi yazarı Nicolson, Diplomacy eserinde eski diplomasiyi gizli diplomasi olarak nitelendirmiştir. Ancak, modern diplomasi yazarlarının eski diplomasiyi gizli olarak nitelendirmeleri yenisinin açık olduğu anlamını vermektedir. Oysa günümüzde de diplomasi ağırlıklı olarak gizli yürütülmektedir. Farklı olan gizli yürütülmesi değil, diplomasinin, uluslararası sisteme yeni katılan aktörlerle birlikte yeni araç ve yöntemler içermesidir. Klasik modern diplomasinin ise çoğunlukla Fransa'da geliştiği görülmektedir. Fransız diplomat Abraham de Wicquefort ise 1681 yılında yayınlanan L'Ambassadeur et ses fonctions başlıklı eseri ile klasik modern diplomasinin ilk yazarlarından biridir. Bu eserinde diplomasinin yerleşmesini uluslararası ilişkilerin belirleyici bir gelişmesi olarak değerlendirmiştir. Büyükelçiyi de dış ilişkilerin yürütülmesinde temel aktör olarak kabul etmiştir. Ayrıca Fransız bir diplomat olan François de Cailléres, 1716 yılında yayınlanan De la manière de négocier başlıklı eserde diplomasiyi müzakere sanatı olarak tanımlamıştır. Ek olarak diplomasiyi devletin bekası için zorunlu bir uygulama alanı ve dış ilişkilerin yönetimi olarak varsaymıştır.¹⁵⁴

İngiltere'de ise ilk Dışişleri Bakanlığı 18. yüzyılın sonlarında yani 1782 tarihinde açılmıştır. İngiltere'de diplomasi, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar, hükümdarların kişisel bir sorunu olarak görülüyordu. Genellikle gizli, ikili yönetiliyor ve törensel özellikler içeriyordu. İngiliz filozof Edmund Burke, 18. yüzyılda diplomasiyi uluslararası ilişkilerin yönetimi olarak bugünkü modern anlamında ilk kez tanımlamıştır. İlk olarak, 1917 yılında yayınlanan Guide to Diplomatic Practice başlıklı eserde İngiliz diplomat Ernest Satow, diplomasiyi devletler arasındaki resmi ilişkilerin yürütülmesinde uygulanan zekâ ve incelik olarak tanımlamıştır. Ayrıca diplomasinin devletin olmazsa olmaz bir unsuru olduğu

---

¹⁵⁴ Ekşi, Türkiye'de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 61-62.

ve diplomasinin devlet yönetiminin bir aracı olarak gizli yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁵

1939 yılında yayımlanan üç ciltlik Diplomacy eseri ile İngiliz diplomat Harold Nicolson, diplomasiyi diplomatlar aracılığıyla gerçekleşen karşılıklı haberleşme ve uluslararası ilişkiler olarak tanımlamıştır. Diplomasiyi müzakere usulüyle uluslararası ilişkilerin yönetimi olarak değerlendirmiştir ve diplomatlar tarafından yürütülen bir sanat olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁶ İlk dönem diplomasi yazarları incelendiğinde diplomasiyi genel olarak müzakere sanatı olarak tanımladıkları görülmektedir.¹⁵⁷ Yukarıdaki tanımlamalardan farklı olarak ABD’li diplomat Henry Kissinger, diplomasiyi uluslararası ilişkiler ile eş anlamlı kullanmıştır.¹⁵⁸ Genel olarak diplomasinin müzakere, temsil, pazarlık, barışçıl faaliyetler, gizli ilişkiler, iletişim süreci ve aracı, uzlaşma sanatı, diyalog ve ilişki yönetimi olarak tanımlandığı görülmektedir.¹⁵⁹ Yukarıda ifade edilmiş olan, İngiltere ve Fransa’daki diplomatik gelişmeler, diplomasi kurumlarının gelişmesinin Avrupa’da ancak XVIII. Yüzyılda yaygınlık kazanmaya başladığının göstergesidir. 1815’ten I. Dünya Savaşı’na kadar geçen sürede Avrupa diplomasinin merkezi haline gelmiştir.¹⁶⁰ I. Dünya Savaşına kadar olan süreçte uygulanan bu diplomasi yöntemi “eski diplomasi” olarak ifade edilmektedir.¹⁶¹

I. Dünya savaşı sonrasında Amerikan Başkanı Wilson’un ortaya attığı “açık diplomasi” kavramı ile parlamenter diplomasiye geçiş olduğu görülmektedir. Aslında açık diplomasi kavramının, eski diplomasinin gizli yürütülmesine bir tepki olarak

---

¹⁵⁵ Ekşi, Türkiye’de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 62-63.

¹⁵⁶ Ekrem Yaşar Akçay, Timuçin Kodaman, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, (22), 75-92.

¹⁵⁷ Ekşi Türkiye’de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 63-64.

¹⁵⁸ Henry Kissinger, *Diplomasi*, İş Bankası Kültür Yayınları, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul, 2000, 12.

¹⁵⁹ Ekşi, Türkiye’de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, 64.

¹⁶⁰ Arı, *a.g.e.*, 337.

¹⁶¹ Tuncer, *a.g.e.*, 253.

doğduğu görülmektedir. Sorunların konferanslar yoluyla çözüldüğü bu süreçte çok taraflı konferanslar diplomasisinin de başlangıcına tanıklık edilmektedir.¹⁶²

Parlamentar diplomaside farklılaşan uluslararası sistem ile beraber farklı yöntemlerin de kullanıldığı görülmektedir. Klasik diplomaside başat aktörlerin devletler olduğu görülmektedir. XVII. yüzyılda başlayan klasik diplomaside sınırlı sayıda siyasal birim yani aktör yer almaktaydı. Örneğin 1648’de sadece 12 tane sınırları iyi belirlenmiş egemen devlet bulunuyordu. Dolayısıyla diplomasi bu sınırlı sayıdaki aktör arasındaki iletişimi ifade ettiğinden yöntem olarak günümüzden farklı olması doğal bir sonuçtur. Günümüzde 194 devletin (bunlardan KKTC, Filistin ve Tayvan BM üyesi değil) olması ve bunlar arasında siyasal, askeri ve ekonomik bağımlılığın bulunması bu farklılığın temel gerekçesidir. Bu durum aynı zamanda diplomasinin ikili görüşmeler şeklindeki niteliğinin de değişmesine neden olmuştur. Uluslararası sistemdeki gelişmelere paralel olarak sorunların ikili görüşmelerle çözülemez hale gelmesinin yanında ekonomik, teknolojik ve bilimsel alandaki gelişmeler de çok taraflı diplomasinin gelişmesinde oldukça önemli rol oynamıştır. Ancak çok taraflı diplomasinin gelişmesi de bir anda olmamış ve uzunca bir süreç sonunda söz konusu olabilmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte gelişen Uluslararası Örgütler diplomasinin çok taraflı nitelik kazanması yönünde önemli etkiye sahiptirler. Avrupa’da teknoloji ve sanayi alanındaki gelişmelerle beraber ikili görüşmeler şeklindeki diplomasi yerini yavaş yavaş ad hoc nitelikli çok taraflı diplomasiye bırakmaya başlamıştır.¹⁶³

Esas itibariyle, çok taraflı diplomasi Avrupa diplomasi tarihinde 1815 Viyana Konferansı ve onu izleyen ad hoc konferanslarla uygulamaya girmiştir. Böylece hem doğrudan diplomasi hem de çok taraflı diplomasi uygulanmaya başlanmış oluyordu. XIX. Yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde çok taraflı konferanslara genellikle savaş sonrasında yapılan barış görüşmelerinde rastlanmaktaydı.¹⁶⁴

Günümüzde diplomasi, küreselleşmenin ve iletişim aygıtlarının da gelişimiyle farklı bir boyut kazanmıştır. XIX. Yüzyılda diplomasinin konusu daha ziyade askeri

---

¹⁶² Tuncer, *a.g.e.*, 253.

¹⁶³ Arı, *a.g.e.*, 358-359.

¹⁶⁴ Arı, *a.g.e.*, 359.

ve siyasi ilişkiler iken günümüzde bunlara ek olarak ekonomik ilişkiler de eklemiştir. XIX. yüzyılda bir devlet diğer devletlerle ilişkilerini bu ülkeye gönderdiği büyükelçi veya sürekli temsilcileri aracılığıyla sürdürebilmekteydi. Ancak günümüzde diplomatik temsilciler, ekonomik ve propaganda yöntemleri de dâhil tüm siyasal yöntemleri kullanmak zorundalar. Bu amaçla kendilerine yüzlerce uzman ve diğer alanlarda yardımcı kadrolar tahsis edilmektedir.¹⁶⁵

Öte yandan yine günümüz diplomasisinde, teknoloji alanındaki gelişmelerle iletişim ve ulaşımın kolaylaşmasıyla bir başka diplomasi türü daha gündeme gelmiştir. Bu, özellikle kriz dönemlerinde devletlerin en üst karar mercilerinin karşılıklı görüşmeleriyle sorunun ele alındığı zirve diplomasıdır. Bu yüz yüze görüşmelerde sorunlar daha dolaysız bir şekilde ele alınmaktadır. Bu yöntem, sorunlar daha kısa sürede çözülebildiğinden ötürü zaman zaman tercih edilebilmektedir.¹⁶⁶

3.2. Osmanlı'da Diplomasi

Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren ad hoc diplomasinin varlığından söz etmek mümkündür. Hem Osman Bey hem de Orhan Bey zamanında komşu ve uzak beyliklerle, ayrıca Bizans ile ilişkilerin var olduğu görülmektedir. Bizans ile temaslar Bizans'ın şehirlerini yöneten beyleri ile olmaktadır. Orhan Bey zamanında ise Bizans ile bu ilişkiler çok daha artmıştır. Orhan Gazi zaman zaman hanedan ve hükümdar mücadelelerine ağırlığını koyarak, Bizans'ın iç işlerine karışmıştır.¹⁶⁷

Yine aynı yıllarda İmparator Kantakuzinos, İstanbul'un Galata yakasını elinde bulunduran Cenevizlilere karşı 1351 yılında Venediklilerle bir ittifak antlaşması yapmıştır. Bu durumda hem Venedik hem de Cenevizliler Orhan Gazi'den ayrı ayrı yardım istemişlerdir. Orhan Gazi Cenevizlilerin tarafını tutmuştur ve bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma Osmanlıların bir Avrupalı devlet ile yapmış olduğu ilk antlaşmadır.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Arı, *a.g.e.*, 360-361.

¹⁶⁶ Arı, *a.g.e.*, 361.

¹⁶⁷ Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, 37-38.

¹⁶⁸ Girgin, *a.g.e.*, 38

Yukarıdaki bilgiler ışığında Osmanlı Devletinin diplomasiyi kullandığını fakat bu diplomatik yöntemin süreklilik arz etmediğini belirli bir konuyu görüşmek üzere haberci gönderdiğini ve bu diplomasi türünün de ad hoc diplomasi olduğunu belirtebiliriz.

Osmanlı devleti her geçen yıl yeni gelişmeler kaydetmesiyle birlikte dış ilişkilerinin de daha aktif bir hal aldığı görülmektedir. Bu yeni gelişmeler çoğunlukla savaş ve fetih şeklinde görülmektedir. Fakat gerek savaş önceleri gerekse savaş sonraları diplomatik yöntemleri kullanmışlardır. Bir şehri kuşattıklarında veya bir bölgeyi alacakları zaman oranın sahiplerine önce elçi gönderip savaşı ve kan dökülmeden teslim olmalarını önererek diplomasiyi savaş öncesinde kullandıkları görülmektedir. Savaştan sonra ise genellikle bir barış antlaşması veya benzeri doküman yapılması ve savaş kazanılmışsa durumun bazı devletlere de bildirilmesi de savaş sonrası diplomasiinin unsurları olmuştur. Öte yandan, yabancı hükümdarlar da ülkelerindeki bazı gelişmeleri elçi veya benzeri özel görevliler göndererek Osmanlılara haber verdikleri görülmektedir. Buna karşılık padişahın da bir yazı ile cevap verdiği karşılaşılan diplomatik bir tavidir. Özellikle yeni padişahın tahta çıkışı, vefat benzeri önemli doğum veya kazanılan bir zaferin bildirilmesi mesajı bazı önemli ülke hükümdarlarına özel elçilerle bildirilmekteydi. Ayrıca özel görevli elçiler, savaş ilanı, barış yapılması, dostluk teklifi, başka ülkenin yeni hükümdarını tebrik veya teşekkür bildirmesi, özel hediyeler sunulması, bazı önemli hususların sorulması, yabancı devletlerin önemli törenlerine katılım sağlanması veya davette bulunulması ve daha başka vesileler için de geçici olarak yabancı ülkelere elçiler gönderilmekteydi. Yine benzer amaçlarla yabancı ülkelere de elçiler gelmekteydi. Bu geçici elçilik makamı, İtalyan şehir devletlerinin sürekli elçilik sistemine geçişinin ardından Avrupa'ya da yayılmıştır. Fakat Osmanlı hükümdarları, sürekli elçilik sistemini ilk etapta benimsememişlerdir ve sürekli elçi göndermemişlerdir. Nitekim İstanbul'da birçok ülkenin devamlı elçisi bulunmakta idi. Fransız İhtilalinin ardından Osmanlı İmparatorluğunun da daimi elçi göndermeye başladığı görülecektir.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹Ekrem Yaşar Akçay, Timuçin Kodaman, "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, (22), 81-82.

Osmanlı İmparatorluğunun Fransız İhtilalinin sonrasına kadar sürekli elçi göndermemesi farklı şekillerde açıklanmaktadır. İlk olarak, Osmanlı askeri ve siyasi felsefesine göre yabancı ülkelerin iyi ilişkiler kurulacak topraklar olarak değil, fethedilecek topraklar olarak görülmesi ve Hristiyanlarla dostane ilişkilerin pek makul sayılmamasına dayanmaktadır. Osmanlıların neden bu yolu tercih ettikleri birkaç şekilde açıklanabilir. İkinci olarak, devamlı başarılar kazanan ve topraklarını genişleten sultanlar kendilerini gerçekten önemli ve hâkim kişiler olarak görmekteydiler. Sürekli elçi bulundurmanın, sahip oldukları güçten aşağı konumda olmak manasına geldiğine inanmaktaydılar. Nitekim Kanunu Sultan Süleyman'ın Fransa kralına gönderdiği mektubunda kendisinin pek çok ülkenin ve halkın hâkimi olarak uzun unvanlarını saymıştır. Fransa Kralına ise sadece “sen ki Fransa Kralısın” şeklinde kısacık ve önemsiz bir şekilde hitap etmiştir. Öte yandan, Osmanlı devleti, başkenti İstanbul'da yer alan yabancı elçiler aracılığıyla da bir kısım diplomatik işlerini çözüme kavuşturduğundan ötürü daimi elçiliklere ihtiyaç duymuyordu.¹⁷⁰

Osmanlılar kendilerine tabi Eflak Voyvodalığı, Kırım Hanlığı, Ragusa Cumhuriyeti ve Erdel krallığı aracılığı ile istedikleri ülkeler hakkında bilgi topluyorlardı ve bu durum da dışarıda devamlı elçi bulundurulmamasının başka bir sebebidir.¹⁷¹

Bunlarla beraber, sınır komşusu illerin valileri ve oralara giden Türk tüccarların bilgi getirmesi ile Osmanlı yönetimi dış ülkeler hakkında bilgi toplayabiliyordu. Dolayısıyla daimi elçilik bulundurmamasının bir diğer gerekçesi olarak kabul edilen bu yöntemle beraber çok eski yıllarda Anadolu'da oluşan Ahilik mensuplarının görevlerinden birinin de yabancı ülkelere devlete bilgi getirmek olduğu da bazı yazarlar tarafından ifade edilmektedir. Özellikle, Fatih Sultan Mehmet'in bu faaliyetlere önem verdiği bilinmektedir. Avrupa'da her yerde casusları olduğuna inanılırdı.¹⁷² Bu tek taraflı ve karşılıklılık esasına dayanmayan diplomatik yöntemler Karlofça antlaşmasına kadar sürmüştür.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Girgin, *a.g.e.*, 40.

¹⁷¹ Girgin, *a.g.e.*, 40.

¹⁷² Girgin, *a.g.e.*, 40-41.

¹⁷³ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yayınları, Ankara, 2010, 154.

Fransız İhtilali ile birlikte tüm dünyada gerçekleşen değişim, Osmanlı devletinde de etkili olmuştur. Osmanlı Devletinin gerek iç meseleleri gerekse dış olayların etkisiyle birlikte duraklama dönemine girdiği görülmektedir.¹⁷⁴ Duraklama döneminde yabancı ülkelerde meydana gelen siyasal değişimlerin izlenmesi gerektiği, yabancı ülkelerin Osmanlı ile ilgili düşünce ve planlarının bilinmesi gerekliliği doğmuştur. Tüm bunlar beraberinde dış dünya ile daha yakın ve dostane ilişkileri hayati kılmıştır ve daimi elçilik kurulması dönemine girilmiştir. Fakat bu kararın alınmasından önce, III. Selim, Ebubekir Ratip Efendiyi, özel temsilci olarak Viyana'ya göndermiştir.¹⁷⁵

Bu sebeplere ek olarak, duraklama devrinde, bazı yenilgilerin ardından imzalanan barış antlaşmalarında yenenlerin zaman zaman ülkelerinde devamlı Osmanlı temsilciliği açılmasını da şart olarak antlaşmaya koydukları görülmektedir. Böylece Osmanlıları karşılıklılığa zorladıkları anlaşılmaktadır.¹⁷⁶

Tüm bu sebepler ışığında, Osmanlı'nın ilk sürekli elçisi olarak, büyükelçi ünvanı da verilerek Yusuf Agâh Efendi, o sırada dünyanın en önemli gücü olan İngiltere'ye gönderilir. Yabancı elçiler Osmanlı'ya gelirlerken daima kıymetli hediyeler getirirlerdi. Bundan ötürü Yusuf Agâh Efendinin de önemli hediyeler götürmesi kararlaştırılır. 29 Ocak 1795 tarihinde padişahın güven mektubu ve hediyeleri ile görevine başlar. Görevi 3,5 yıl kadar sürer. Bazı ödenek sıkıntıları ve ilgi yetersizliğinden ötürü geri dönmeyi ister. İngilizlerin, Osmanlı ile teması İstanbul'daki kendi elçilikleri yoluyla sağlamayı tercih ettikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla Yusuf Agâh Efendinin bu görevinde pek başarı sağlayamadığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

Ardından 13 Temmuz 1797'de Morali Seyyid Ali Efendi Paris'e devamlı temsilci olarak gönderilmiştir. Öte yandan, 1763 başlarında Berlin'e Ahmet Resmi Efendi, Viyana'ya İbrahim Afif Efendi daimi elçi olarak gönderilirler. İbrahim Afif Efendi çok fazla faaliyet göstermeden 1 yıl içinde vefat eder. İbrahim Afif Efendi

¹⁷⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara, 2006, 241.

¹⁷⁵ Girgin, *a.g.e.*, 41.

¹⁷⁶ Girgin, *a.g.e.*, 40.

¹⁷⁷ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara, 2008, 301-319.

görev süresi olan 3 yıl boyunca Viyana’da kalmıştır. En önemli işi Mısır’a çıkartma yapmış olan Fransa’ya karşı oluşturulan Osmanlı-Rus ittifakına Avusturya’yı da katma çabaları olmuştur. Fakat Fransa ile arası iyi olan Avusturya, bu işe girmemiştir. Görev süresini bitiren büyükelçimiz, İstanbul’a dönmüştür.¹⁷⁸

Sonuç olarak, III. Selim’in, ilk defa denenmiş olan büyük devletler nezdinde 3 yıllık süreler için sürekli elçileri gönderilmesinden beklediği sonuçları alamadığı anlaşılmaktadır. Onların kalanını geri çağırılan padişah, Fenerli Rum beyzadelerin bu merkezlere sefir yapılması kararını almıştır. Fakat bunların önce maslahatgüzar olarak gitmeleri, ileride de sefir atamaları yapılabileceği şeklinde, karar değiştirilmiştir.¹⁷⁹

Ardından, İsmail Ferruh Efendi, ikinci Osmanlı sefiri olarak Londra’ya atanır. 1800 yılında görev süresi dolunca İsmail Ferruh Efendi yerine tercümanı Yorgo Argiropulos’u maslahatgüzar olarak bırakmıştır. O da 5 yıl kadar bu görevi sürdürüp, yerini yeni maslahatgüzar Sıtkı Efendiye bırakmış, daha sonra 1811’de Ramadani Efendi, 1832’de Mavroyeni Bey bu görevi yerine getirmişlerdir. Nihayet 1834’te iki geçici özel görevli Paşadan sonra İngiltere’ye aynı yıl Mustafa Reşid Paşa büyükelçi yapılmıştır. Böylece en önemli yerlerden Londra Sefareti 34 yıl kadar maslahatgüzarlarla idare edilmiştir.¹⁸⁰

Berlin’de de 1800-1804 arası Mehmet Esat Efendi maslahatgüzar olarak işleri yürütmüştür. Onun ardından 1804’te Yanko Agriopulo Efendi, 1806’dan sonra da Yagi Agriopulo Efendi ancak elçi seviyesinde Osmanlı’yı temsil etmiştir. Nihayet 1838’de Berlin’de Türk bir elçi olarak Kamil Paşa görev yapmıştır. Ardından, Osmanlı, 1839’dan sonra bazen maslahatgüzar bazen elçi seviyesinde temsil edilmiştir. Ancak 1876’dan sonra yeniden büyükelçi unvanlı temsilciler atandığı görülmektedir.¹⁸¹

Sonuç olarak, bir süre temsil derecesi düşürülmüş olarak görev yapan bu misyonlar 1821 yılına kadar genelde maslahatgüzar sıfatlı kimselerle idare edildi.

---

¹⁷⁸ Erdem, *a.g.t.*, 330-361.

¹⁷⁹ Girgin, *a.g.e.*, 43.

¹⁸⁰ Girgin, *a.g.e.*, 43.

¹⁸¹ Girgin, *a.g.e.*, 43.

Fakat 1821’de Mora Rum isyanı başlayınca Rum asıllı maslahatgüzarların kasten yanlış haberler gönderdikleri anlaşılır. Bunun üzerine II. Mahmut tüm maslahatgüzarları azleder. Bu durumda, o yıllarda bir süre bu temsilciliklerimiz zorunluluktan faaliyetlerine ara vermiş oldular.¹⁸²

II. Mahmut döneminde değiştirilen Reisülküttaplık sistemi, Babıali’nin oluşmasıyla birlikte, yabancı hükümdarlarla yazışma ve antlaşmaların kayda geçirildiği bir tür dışişleri bakanlığı olmuştur. Reform ve yenileşme taraftarı olan II. Mahmut, dış işleri kurumunda da önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. 1835 yılında, Reisülküttaplık sistemini Hariciye Nezareti seviyesine çıkarmış ve ayrıca da Avrupa’da yeniden sürekli elçilikleri yürürlüğe koydurmuştur. Bu değişimlerle meydana gelmiş olan Osmanlı dış işleri teşkilatı, artık tekrar kesintilere uğramayarak, imparatorluğun geçirdiği çok krizli dönemlerde de görevine devam etmiştir.¹⁸³

3.3. Milli Mücadele Dönemi’nde Diplomasi

I. Dünya savaşının Mondros ateşkes antlaşması ile bitirildiği ve akabinde İstanbul Hükümetinin önüne ağır koşullar içeren Sevr antlaşmasının getirildiği bilinmektedir.¹⁸⁴ Bu sonuca karşın, Osmanlı kurtuluşunu için farklı çözüm arayışlarına giden grupları görmek mümkündür. Wilson ilkeleri cemiyeti en makul çözümün Amerika himayesi altında olma olduğunu düşünürken, İngiliz Muhipleri Cemiyeti çözümü İngiliz mandacılığında olduğunu savunmuştur. Öte yandan, Mustafa Kemal ve arkadaşları ise, manda ve himayeciliği veya Sevr’in dayattıklarını kabul etmeden Anadolu’da genelge ve kongreler ile örgütlenmeye başladılar.¹⁸⁵ Milli mücadele döneminde örgütlenmeler sürerken, dünyada Paris Konferansının ve ardından San-Remo Konferansının (19-25 Nisan 1920) gerçekleştirildiğini görüyoruz. Her iki konferans Osmanlı geleceğine dair olduğu halde bu konferanslara İstanbul hükümetinden hiç kimse çağrılmaz. Ardından, 7 Temmuz’da Spa’da

---

¹⁸² Girgin, *a.g.e.*, 45.

¹⁸³ Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi I. Cilt Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 152-155.

¹⁸⁴ Kazım Karabekir, *Günlükler 1906-1948*, I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, 697.

¹⁸⁵ Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti’nin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, 147.

gerçekleştirilen konferansa ise İstanbul heyetinin de katılmış olduğu görülmektedir.¹⁸⁶

İstanbul Hükümeti'nin Temsiliyet çabasına rağmen, Milli Mücadele Taraftarlarının Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdukları görülmektedir.¹⁸⁷ Temsiliyet sorununu ortadan kaldırmak için ise, Sivas Kongresinde 16 kişilik Heyet-i Temsiliye adı altında geçici bir yönetim organı oluştururlar. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar, Heyet-i Temsiliye meclis ve hükümet fonksiyonlarını yerine getirmekteydi. Meclisin açılışına kadar olan süreçte diplomasi faaliyetlerini de Heyet-i Temsiliye yürütmekte idi.¹⁸⁸

Bu bağlamda 9 Eylül 1919 tarihinde ABD Senato Başkanına hitaben Sivas Kongresi adına bir mektup yazılmış olduğunu görmekteyiz. Bu mektup gönderilmeyip, dosyada tutulmuştur ve yerine telgraf çekilmiştir. Mektup, Sivas Kongresinin amacını açıklayıp, kısmen Wilson prensiplerini ve Sevr Antlaşmasını reddettiğini isim vermeden beyan etmiştir. Aynı zamanda, mektupta Türkiye'ye gelerek şartları yerinde incelemeleri talep edilmiştir. Yine arşivlerimizde, bir Amerikan savaş gemisiyle Türkiye'de gözlem görevinde bulunan Amerikalı General Harbord ile Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın birbirlerine yazmış oldukları mektuplar yer almaktadır. Ayrıca Sivas'ta karşılıklı görüşmüş olmaları, bu geçici organın dış siyaset faaliyetlerini de ortaya koymaktadır.¹⁸⁹

23 Nisan 1920'de TBMM açılır ve ilk toplantısını yapar. 2 Mayıs 1920 günü 3 numaralı Kanun meclisçe kabul edilir. Bu kanun ilk icra vekillerinin seçim ve tayini yapar. 5 Mayıs 1920 günü meclis başkanı olarak seçilmiş Mustafa Kemal başkanlığında, Ankara velilik binasında, 11 kişilik hükümet toplanır. Böylelikle Hariciye Vekâleti de resmen doğmuş olur. Vekili olarak da Amasya milletvekili Bekir Sami Bey bu göreve getirilir.¹⁹⁰

---

¹⁸⁶ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım I*, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, 227.

¹⁸⁷ Karabekir, *a.g.e.*, 200.

¹⁸⁸ Girgin, *a.g.e.*, 116.

¹⁸⁹ Girgin, *a.g.e.*, 116.

¹⁹⁰ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, İş bankası Yayınları, İstanbul, 2017, 294-300.

TBMM Hükümetinin gittikçe organize olan Hariciye merkez teşkilatı yanı sıra yavaş yavaş dış teşkilatı da kurulur. Ağustos 1921'de Bakü'de Memduh Şevket Bey (Esendal) ilk temsilci olarak göreve başlamıştır. Eylül başlarında ise Roma'da artık bir TBMM temsilcisi (Cami Bey- Baykurt) bulunmaktaydı. Yine aynı yıl Moskova'da (21 Kasım'da) General Ali Fuat Cebesoy, ilk büyükelçimiz olarak yer almıştır.¹⁹¹

3.4. Atatürk Dönemi'nde Diploması ve Adile Ayda'nın Hariciye Teşkilatına İlk Adımı

Kurtuluş Savaşının ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile uluslararası alanda genç cumhuriyetin hakları ve sınırları tasdik edilmiştir.¹⁹² 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile de genç Türkiye'nin yönetim şekli, yönetim organları ve iç siyasi rejimi ilan edilmiştir.¹⁹³

1923-1930 arası dönem ise genç devletin ve yeni kurumlarının oluşturulması, uzun süren savaştan sonra yaralarını sarma dönemi sayılabilir. Atatürk İnkıpları dediğimiz köklü sosyo-politik değişimler, bu kısa dönemin en göz alıcı özelliğidir. Cumhuriyetin ilanından hemen önce Ankara'nın başkent oluşu (15 Ekim 1923), Hilafetin kaldırılması (1924),¹⁹⁴ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması (1924) ve kapatılması (1925)¹⁹⁵, doğuda Şeyh Sait olayı ve bastırılması (1925)¹⁹⁶ yeni devleti bir hayli meşgul etmişti.

Yeni kurumlar oluşturulurken, Batı modernleşmesi örnek alınmıştı. Şer'i hukuk kuralları hem yasal düzlemden hem de toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmaya çalışıldı. Bunun en önemli örneği Medeni kanunun Batı örnekleri göz önünde bulundurularak hazırlanması olmuştu. Bürokratik ve diplomatik yapının inşası sürecinde de Batı menşeli örneklerden yararlanılmıştı. Çalışmamızın konusu olan Dışişleri Teşkilatlanması da müzakere ve iyi ilişkiler bağlamında kurulacak olan dış

---

¹⁹¹ Girgin, *a.g.e.*, 120.

¹⁹² Atatürk, *a.g.e.*, 506.

¹⁹³ Atatürk, *a.g.e.*, 294.

¹⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1922-1938*, III, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2003, 163.

¹⁹⁵ Aydemir, *a.g.e.*, 197-201.

¹⁹⁶ Aydemir, *a.g.e.*, 211.

ilişkilerin temellerini atacak olması bakımından Atatürk'ün yakından ilgilendiği bir alan halini almıştı.

Hariciye teşkilatı ve faaliyetleri de artık yerine oturmakta, personel ve yer ihtiyacı da gereken şekilde düzenlenmekteydi. 1927'de ilk Hariciye Vekâlet'i teşkilat kanunu oluşturulur. Bu kanuna göre dış işleri bakanlığı memurları meslek memurları, idari memurlar ve mütehassıllar olmak üzere üç bölüme ayrılıyordu. Meslek memurlarına Fransızca bilme zorunluluğu getirilmişti. Meslek memurluğu müsteşarlar, elçilik kâtipleri, ikinci sınıf elçi, birinci sınıf elçi ve büyükelçileri kapsamaktaydı. İdari memurlar da tıpkı meslek memurları gibi Türkçe ve Fransızca sınavlarına tabii tutulmakta idiler.¹⁹⁷

Kurumsal yapılaşması yasalarla bir zemine oturtulmuş yeni bir kurumda kimlerin çalışacağı objektif değerlendirmeler sonucunda belirlenebilir bir hale gelmiştir. Öyle ki, Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olan Adile Ayda 1932 yılında Hariciye Teşkilatının sınavına girince Mustafa Kemal'e bir kadının sınava başvurduğunu ve bu durum karşısında ne yapmaları gerektiğini sordular. Mustafa Kemal, herkesle aynı sınava tabii tutulmasını ve sonucun da objektif bir şekilde değerlendirilmesini talep etti.¹⁹⁸

Adile Ayda sınava girdi ve sınavı kazandı. Artık Dışişlerinde çalışmaya başlamıştır. Ankara'da bir askeri doktor ile ilk evliliğini gerçekleştirmişti. Cumhuriyet Senatörlerine özgü Hal Tercüme Kâğıdında, Adile Ayda Dışişleri Bakanlığında kadın olmaktan kaynaklı sebeplerden dolayı ayrıldığını beyan etmişti. Bu sebeplerin neler olabileceği hala netlik kazanmamakla birlikte, kızı Gülnur Üçok'un beyanına göre, Adile Ayda'nın gerçekleştirmiş olduğu bu evlilik yurt dışı görevlere gitmesi önünde bir engel teşkil etmekteydi.¹⁹⁹ Adile Ayda, bir yıl boyunca görev yaptığı Hariciye Teşkilatından 1933 yılında istifa eder.²⁰⁰

---

¹⁹⁷

Erişim:https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501154.pdf , Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2019.

¹⁹⁸ Adile Ayda'nın Kızı Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

¹⁹⁹ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme notları, 30 Ağustos 2019.

²⁰⁰ DTCF, 17 Ağustos 2018.

Dışışleri Bakanlığının kurumsallaşmasının yanında bu dönemde yeni kurulan genç cumhuriyetin tüm enerjisini kendi yaralarını sarmaya odaklaması için istikrarlı bir dış politika elzemdi. Şüphesiz devletlerin dış politika tercihlerinde birçok farklı etken de mevcuttur. Kadınların dış politika kurumlarında aktif rol olmasına olanak sağlayan sadece teşkilatın yapısı değildir. Dış politikada izlenen politik tavır da önem taşımaktadır. Narin, kırılğan gibi sıfatların atfedildiği ve toplumsal yaşam normlarına göre korunması gerektiği düşünölen kadın savaş ya da çatışma ortamının olduğu dış politik konjonktürde ön planda olması beklenemezdi. Örneğın, Milli mücadele döneminde kadın diplomat ya da dışışleri görevlisi bulunmamakta idi. Kadınlar, hemşirelik, yaralı bakımı, eğitim gibi meslek kollarında çalışmakta idiler.

İlk kadın diplomatın diplomaside çalışma imkanı bulmasına olanak sağlayan bir diğeri etmen olan Atatürk'ün izlediği dış politikanın birinci ve temel prensibi “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesi olması idi. I. Dünya Savaşının ardından imzalanan Versay Barışının getirmiş olduğu eşitsiz durumdan hoşnut olmayan Almanya, mevcut statükonun değışmesi gerektiğine inanıyordu ve revizyonist bir politika izliyordu. İtalya’da bunu takip ediyordu. Bu ölkelerin karşısında yer alan ve statükonun devamından yana olan ölkeler ise I. Dünya savaşının galibi olan ölkelerdi. Türkiye ise kalıcı bir barıştan yanaydı ve statükonun devam etmesi gerektiğini savunuyordu. Statükocu devletlerin yanında yer almış ve 1932 yılında İspanya ve Yunanistan’ın önerisi ile Cemiyet-i Akvam’ın davetine olumlu cevap verir. 18 Temmuz 1932’de Genel Kurulun oy birliğı ile aldığı karar ile resmen Cemiyet-i Akvam’a üye olur. Cemiyet-i Akvam nezdinde ilk sürekli temsilci ise Cemal Hüsnü Taray’dır.²⁰¹

Lozan’dan bu yana statüko ve kalıcı barış yanlısı olan Türkiye Balkan ölkeleri ile de ikili anlaşmalar yaparak, uyuşmazlıkların barış yolu ile çözölməsi ve savaşın yasaklanması konularında uzlaşmıştır. Bu bağlamda 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Atlantı isimli Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya arasında dörtlü bir pakt imzalanmıştır.²⁰²

²⁰¹ Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, 124-127.

²⁰² Mehmet Gönlöbol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, 99-101.

Lozan Barış antlaşması ile Boğazlar sorunu çözülmüş fakat Lozan savaş zamanı Türkiye'nin aleyhine olacak maddeler içermiştir. 30'lu yıllara gelindiğinde revizyonist ve anti-revizyonist ülkeler arasındaki savaş ihtimali Boğazlar meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesini yeniden gözden geçirilmek üzere Milletler Cemiyetine sunar. Ardından 20 Temmuz 1936 yılında Türk Boğazlarının yeni rejimine ve oralarda Türkiye'nin tam hâkimiyetini sağlayan Montreux sözleşmesi İsviçre'de imzalanmıştır.²⁰³

Türkiye'nin bu yıllarda genel olarak izlemekte olduğu statükocu tavrın Orta Doğu açısından da geçerli olduğu söylenebilir. 1937 yılında İran'da Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında saldırmazlık, arabuluculuk ve güvenliğin istikrarına katkıda bulunmak amacıyla Sadabad Paktı imzalanmıştır.²⁰⁴

3.5. Atatürk Sonrası Dönem ve II. Dünya Savaşı Sonrası Yıllar

Atatürk'ün vefatını takip eden yıllarda, Türkiye açısından çok önemli dış politika olayı 1939 Haziran ayında Hatay Devleti meclisinin aldığı karar ile Türkiye'ye katılması olmuştur. Böylece Hatay sorunu yoğun diplomatik faaliyetlerle birkaç yıl sürüp sonuçlandırılmıştır. Türk dış siyasetinin büyük bir başarısı olmuştur.²⁰⁵ 1939 Eylül başında Almanya'nın Polonya'yı işgali ile II. Dünya Savaşı başlamıştır. Türk diplomasisi için, 5 yıla yakın süren bu genel savaş büyük bir sınav olmuştur. Türkiye, diplomatik manevralarla tarafsızlığını sürdürmüştür. İki blok arasındaki dengeyi kurmaya çalışarak savaşı atlatmıştır.²⁰⁶

1930-50'li yıllar arası dönemin dış teşkilat açısından belli başlı özellikleri ise, II. Dünya savaşının sonucu olarak ülkelerde meydana gelen değişikliklere dayanarak bazı dış temsilciliklerin kapanması bazılarının ise açılması şeklinde olmuştur. 1935'te Baltık'ta Tallin ve Vilnius Elçilikleri açılmış, 1936'da Çekoslovakya Almaya tarafından işgal edildiğinden Prag Elçiliği kapanmış, 1939 Nisanı'nda Arnavutluk İtalya'ya bağlandığından Tiran elçiliğimiz kapatılmıştır. Eylül ayında da Almanlar Polonya'yı aldıklarından Varşova elçiliğimiz de savaş ertesine kadar

²⁰³ Tuncer, *a.g.e.*, 158-159.

²⁰⁴ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, Der Yayınları, İstanbul, 2015, 364.

²⁰⁵ Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, 18.

²⁰⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, II, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000, 83-122.

kapatılmıştır. Antakya ve İskenderun Konsolosluklarımız da 1939'da Hatay'ın anavatana katılmasıyla kapatılmıştır.²⁰⁷

3.6. 50'li Yıllarda Hariciye Teşkilatı ve Adile Ayda

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası siyasal sistem ciddi bir yapısal değişime uğrar. 1945 yılı içerisinde gerçekleştirilen Yalta ve Postdam konferansları bu yeni sistemin habercisidir. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında nispeten örtük bir kutuplaşma başlar. Ardından Truman Donktrini ile güç dengesinde rakipsiz kalan Sovyetler Birliğinin üzerine, bu boşluğun ABD tarafından doldurulacağına işaretleri verilir. Bunun üzerine kutuplaşma ve kutupların etrafında blokların oluşması hız kazanır. Bu sıkı kutuplu sistem yaklaşık 15 yıl devam etmiştir. Tarafları nükleer savaşın eşiğine getiren Küba krizi sonrası ise bloklar arası ilişkiler nispeten yumuşamıştır.²⁰⁸

II. Dünya savaşının ardından savaşın bıraktığı yıkıntılar tamir edilmeye çalışılırken Kuzey Atlantik Paktı etrafında toplanan Batı Bloğu ülkeleri ve Varşova Paktı etrafında kümelenen Doğu bloğu ülkelerinin sıcak savaş içerisinde olmasalar bile, diplomatik ilişkilerin asgari düzeyde olduğu ve savaş tehdidinin ise azami düzeyde olduğu bir süreçten söz edebiliriz. Dünya'nın bu siyasi durumu, Türkiye'nin de dış politikasında etkili olmuş ve Türkiye Batı bloğunda yerini almıştır.²⁰⁹

Yine bu dönemde uluslararası sistemin evrimi açısından nükleer silahlara ilişkin gelişmeler büyük önem taşımıştır. Uluslararası sistemdeki bu değişim bir uyarıcı olarak sistem içerisinde yer alan ülkelerin dış politikasına yansımıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasının da yeniden düzenlenmesinde de birincil bir rol oynamıştır.²¹⁰

1950 yılında Türkiye'de iç siyaset ve rejim açısından büyük bir değişim olmuştu. Savaş ertesi başlatılan çok partili düzen ve 1950 seçimleri sonucu Demokrat Parti iktidara gelmişti. Bu yeni iktidarın temel politikaları: içeride ekonomik

²⁰⁷ Girgin, *a.g.e.*, 137.

²⁰⁸ Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, 15-16.

²⁰⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge, Ankara, 2007, 201-329.

²¹⁰ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 17.

kalkınma hamlesi başlatmak ve ülkenin, savaş şartları yüzünden mecburen yetersiz kalmış alt yapısını hızla geliştirmek, dışarıda da Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak bir organizasyona dâhil olmak, orduyu modernize edip güçlendirmek, Batılı ülkeler siyasi grubuna katılmak şeklinde özetlenebilir.²¹¹

Demokrat Parti'nin Batılı ülkeler siyasi grubuna katılma hamlesi, 1952 yılında NATO üyesi olması şeklinde görülmekteydi. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve Kuzey Anadolu illeri üzerinde tehdit oluşturduğu algısının yanında Türkiye'nin benimsemiş olduğu ekonomik modelin Batı ile paralellik göstermesi, Batı bloğuna yakınlığını kısmen de olsa açıklamaktaydı.²¹²

Aslında Türkiye'yi NATO üyeliğine götüren süreç 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile bir karşılıklı yardım antlaşması imzalaması ile başlamıştır denilebilir. Fakat Türkiye'nin yardım konusunda pek varlık gösteremediği ve bu antlaşmaya uygun davranmadığı görülür. 19 Mart 1945 tarihinde Sovyetler Birliği Türkiye'ye bir Nota vererek 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının yenilenmeyeceğini bildirir. Bu gelişme üzerine Türkiye İngiltere'den yardım ister. Fakat İngiltere Türkiye'nin yardım talebine cevap vermez ve Boğazlar sorununun Postdam Konferansında görüşüleceğini ifade eder. Sovyet politikasında meydana gelen bu değişimler ABD'yi dış politikasını yeniden değerlendirmeye iter. ABD'li diplomat George F. Kennan Şubat 1946'da Amerikan hükümetine bir rapor sunar ve bu raporda savaş öncesinde Sovyetlere karşı izlenen politikanın artık devam ettirilmesinin sakıncalarını anlatır. Bu rapora dayanarak ABD başkanı Truman Mart 1947'de Amerikan Kongresinde bir konuşma yaparak, Amerika'nın dış baskılara ve içerde ayaklanmalara karşı mücadele eden ülkelere destek vermesi gerektiğini bildirir.²¹³

Bu konuşmanın ardından ABD, 1947'de Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a özel bir yardım paketi uygulamış, 1948'de Türkiye'yi de Avrupa'ya

²¹¹ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, İletişim, İstanbul, 2013, 413.

²¹² Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der: Melek Fırat, İmge, Ankara, 2013, 244.

²¹³ Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 2004, 153-154.

yapılan Amerikan İktisadi Yardım (Marşal) Planına alınarak, ABD'ye daha yakınlaşmış, yeni bir dönem başlamıştır.²¹⁴

NATO ittifakına üyelik süreci Türkiye'nin dış politikası açısından İsrail'in tanınması ve Kore'ye asker gönderilmesi gelişmelerini de beraberinde getirmiştir. Başlangıçta, Doğu Akdeniz'in savunması için Kuzey Atlantik Paktından farklı bir oluşum düşünülüyordu. Ayrıca, Türkiye ve Yunanistan'ın üye olarak alınması Paktın savunma alanını savunulması olanaksız bir genişliğe ulaştıracağından endişe ediliyordu. Bu gerekçelerden ötürü Türkiye'nin NATO üyeliği kabul edilmiyordu. Türkiye, politikasını Amerika'yı ikna etmek üzere kurması gerektiğinin farkındaydı. Bu gerekçelerin ışığında, Türkiye, Mart 1949'da İsrail'i tanıır. 25 Temmuz 1950 tarihinde de Kuzey Kore'ye asker gönderir. Kuzey Kore'ye asker göndermesinin altında yatan en önemli motivasyonun, Türkiye'nin askeri sorumluluk yüklenmeye ve taahhütlerini yerine getirmeye hazır olduğunu kanıtlama çabasıdır.²¹⁵

Yeni iktidarın yukarıda özetlenmiş politikası çerçevesinde artan dış iktisadi ilişkiler, uluslararası ekonomik kuruluşların ve Amerikan yardımının başlaması ve önem kazanması gibi nedenlerle Hariciye Vekâleti bu tür ilişkileri de üstlenmiştir. Böylece Vekâlet bünyesindeki ekonomik işler artarken, bu alandaki daireler de daha geniş organize olmaya başlamışlardır. Dönemin dış işleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu olmuştur.²¹⁶

Dönemin dış politikası açısından önem taşıyan bir mesele de Kıbrıs sorunudur. Demokrat Parti iktidarının ilk dönemlerinde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler bir sorun olarak görülmemiş ve statükonun sürdürülmesi talep edilmiştir. Kıbrıs konusu da 1955'ten sonra gittikçe çetrefilli bir hal alarak önem kazanmıştır. 1959 Londra ve Zürih anlaşmaları sonucunda 1960 Ağustos'unda Kıbrıs Cumhuriyeti doğmuştur.²¹⁷

---

²¹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, III, İletişim, İstanbul, 2013, 312.

²¹⁵ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, 153-156.

²¹⁶ Girgin, *a.g.e.*, 138-139.

²¹⁷ Müge Vatanserver, "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (12), 1487-1530.

50'lerde Hariciye Vekâleti isminin “Dışışleri” olduğu ancak henüz “Bakanlık” denmediği göze çarpmaktadır. Ayrıca daha önceden “Kâtibi Umumi” denen en yüksek bürokratik görevlinin artık “Umumi Kâtip” olduğu, daha sonraları ise “Genel Sekreter” yapıldığı ve 1984 yılında da “Müsteşar” ünvanı kullanıldığı bilinmektedir.²¹⁸

Dış politikayı belirleyen araçlar tartışılırken genellikle üzerinde durulan iki husus söz konusudur. Uluslararası sistem ve ülkenin içyapısının karşılıklı ilişki içerisinde dış politikada belirleyici unsur oldukları varsayılır.²¹⁹

Bundan ötürü 50li yılların diplomasisi incelenirken, hem yenedünya düzeni hem de iç politikadaki demokratikleşme hamleleri göz önünde bulundurmaya gerektirir. Bu demokratikleşme hamleleri Dış İşleri Bakanlığının yapısını da etkilemiştir ve 1956 yılında ilk kadın memuru olarak Adile Ayda karşımıza çıkmaktadır. Adile Ayda 1932’de Dışışlerine girmiş, sonra evlenmesi sebebiyle ayrılmış, 1958’de tekrar Bakanlığa dönmüş ve devamlı Elçi-Müsteşar rütbesine kadar çıkmıştır.

Demokrat Parti döneminin dış politikada kalıcı barışın sağlandığı dönem olduğu söylenemez. Fakat NATO, BM gibi uluslararası kuruluşların varlığı ve Türkiye’nin bu uluslararası kuruluşlara üye olması dış politikada güven hissi yarattığı söylenebilir. Dolayısıyla dış politikada yalnız olmadığını bilme hali yani bir çatışma ihtimalinde müttefiklerin varlığı güven duygusunu beraberinde getirmişti. İşte bu koşullar kadınların dış politika aktörü olarak çalışmaya başlamasının koşullarını da oluşturmuştu.

Adile Ayda İstanbul Üniversitesinde 14 yıl doçent olarak çalıştıktan sonra profesör olmayı beklerken profesörlük kadrosu kendisine verilmez. Ayrıca bölüm başkanı olmayı beklerken kendisinin öğrencisi olabilecek bir kişinin bölüm başkanı

---

²¹⁸ Girgin, *a.g.e.*, 140.

²¹⁹ Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*, Der Yayınları, İstanbul, 2014, 590.

yapılması sonucunda İstanbul Üniversitesinde çalışmaya devam etmek Adile Ayda için katlanılmaz bir hal almıştı.²²⁰

Hem babasının Demokrat Partili çevresi hem de kendisinin Ankara Hukuk Fakültesinden arkadaşı olan Samet Ağaoğlu aracılığıyla kendisine 1950 seçimlerinde milletvekili adaylığı teklif edilir. Adaylığı kabul etmeyi planladığı esnada, İstanbul Üniversitesindeki çalışma arkadaşları bunu öğrenirler. İstanbul Üniversitesinden bir heyet Ankara'ya gider ve Adile Ayda'nın adaylığının iptal edilmesi için çabalar. Nihayet Adile Ayda'nın adaylığı iptal edilir.²²¹

Adile Ayda, yakın dostu Samet Ağaoğlu aracılığıyla Sümerbank'ta Hukuk Müşaviri olarak çalışmaya başlar. Fakat bu iş onu tatmin etmemektedir. Yine arkadaşı Samet Ağaoğlu aracılığıyla Sanayi Bakanlığından Dışışleri Bakanlığına Yardımcı Hukuk Müşaviri olarak tayin edilir. 1958 yılında ilk defa Newyork'a BM Komisyonunda görev almak üzere üç aylığına gönderilir.²²² Böylelikle Demokrat Partili çevresi aracılığıyla Adile Ayda, Dışışleri Bakanlığında çalışmaya başlar.

Sonuç olarak, diplomasinin uluslararası ilişkileri yürütme biçimi olarak tanımlandığını görmekteyiz. Ulus-devletlerin varlığından evvel diplomasinin belirli bir görevi ifa etmek üzere gönderilen geçici görevliler aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve bunun da ad hoc niteliğinde diplomasini olarak adlandırılmaktadır. Viyana Kongresi ile beraber ikili diplomasiden çok taraflı diplomasine geçilmiştir. Diplomasinin gelişimi ise, Wilson ilkeleri ile günümüz diplomasisine doğru evrilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası oluşan güvensizlik ortamını ortadan kaldırmak adına diplomaside açıklık ilkesinin getirildiği görülmektedir. Uluslararası sistemde Milletler Cemiyeti gibi örgütlerin varlığı parlamenter diplomasinin kullanılmaya başlandığının işareti niteliğindedir.

Diplomasinin bu evrimi çerçevesinde Türk diplomasinin gelişimi de hemen hemen paralellik göstermiştir. Osmanlı Devleti, gerileme dönemine kadar, sürekli elçilikler bulundurmayı güçsüzlük olarak kabul ettiğinden ötürü geçici görevli kişiler aracılığı ile diplomatik faaliyetlerini yürüttüğünü ve bunun ad hoc niteliğinde olduğu

²²⁰ Cumhuriyet, 16 Eylül 1957, 2.

²²¹ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme, 30 Ağustos 2019.

²²² Gülnur Üçok ile yapılan görüşme, 30 Ağustos 2019.

görülmektedir. Gerileme döneminde ise sürekli elçilikler oluşturma çalışmaları başlamıştır. Fakat dil bariyerinin bulunmasından ötürü bu faaliyetleri de sektere uğramıştır.

Milli Mücadele dönemi ise hayatta kalma süreci olarak kabul edilebileceğinden sürekli elçiliklerden evvel, işgal kuvvetlerinin geri püskürtülmesi ve gerçekleştirilen uluslararası konferanslarda tanınma gayesi içeriyordu. 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ile Genç Cumhuriyetin yürütme organları da oluşturulur ve Dışişleri Vekâleti de resmi olarak çalışmalarına başlar. Artık, sürekli elçiliklerin diplomasiyi yönettiği bir sürece girilmiştir. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı’nın travması altında yönetim organlarını, iktisadi faaliyetlerini, kültürel yapısını oluşturmaya çalışan yeni Cumhuriyet, dış politikada “Yurtta Barış, Dünyada Barış” ilkesiyle hareket etmekte ve tam olarak bir denge politikası izlemeye çalışmaktadır. Hatay Sorunu ve Boğazlar sorununun meşgul ettiği Türkiye’nin dış politikasında bir güvensizlik oluşması kaçınılmazdır. Revizyonist ve statükocu devletler arasındaki çekişmenin şiddetini arttırdığı 30’lu yıllarda ise her ne kadar statükocu devletlerin safında yer olsa da korumacı politikalarını her alanda sürdürdüğü görülmektedir.

Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile korumacı politikaların yerini, açık ekonomik, diplomatik politikalara bıraktığını görmekteyiz. NATO üyeliği, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile de Türkiye, Batı bloğundaki yerini sağlamlaştırmıştır.

4. TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN

Çalışmanın konusu olan Adile Ayda, kadın kimliği ile Hariciye Teşkilatında yer edinmiştir. Dolayısıyla Adile Ayda'nın Cumhuriyet tarihinde ilk kadın diplomat oluşu Cumhuriyet'in, kadınların sosyal ve siyasi katılımına dair politikalarını incelemeyi gerekli kılmıştır.

Modernleşme kavramının laiklik ve sekülerizm kavramlarının Türkçe karşılığı olduğu söylenebilir. Avrupa'da kilisenin ekonomik hayatı, siyasi hayatı, aile hayatını, eğitim hayatını belirleyici bir noktaya gelmesinin ardından kilise ile sivil belirleyicilerin mücadelesi sonucunda laiklik ve sekülerizm kavramları ortaya çıkmıştır. Avrupa yüzyıllar boyunca kutsal sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasi eğitsel, bilgisel yaşam alanlarında etkisizleşmesi için mücadele etmiştir.²²³

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk modernleşmesi için çizdiği yol haritası “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak” olmuştur. Dolayısıyla Avrupa hukuki anlamda örnek alınırken, başvurulacak ilk yöntem din ile devlet ve toplumsal işlerin birbirlerinden ayrılması olacaktır. Batı modeli modernleşmenin öngördüğü yapı toplumsal yaşam kurallarından dini kuralların etkisinin azaltılmasıdır.²²⁴

Mustafa Kemal Atatürk, yeni Cumhuriyet'in modernleşme sürecinin, devrim ilkeleri ile yetiştirilmiş kuşaklar sayesinde tamamlanacağını öngörmektedir. Şüphesiz bu kuşaklar arasında kadının hem toplumsal hem de siyasi alandaki konumunun yeniden biçimlendirilmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde kadınların fakat kentli kadınların toplumsal hayat içerisindeki görünürlüğü artmıştır.²²⁵

Cumhuriyetin kadın politikalarını anlayabilmek adına Osmanlı'nın son dönemlerinde yenileşme hareketleriyle birlikte değişen kadın politikalarını da irdelemek gerekmektedir. Burada bir parantez açıp, belirtmek gerekir ki gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde gerek Cumhuriyet'in kuruluş döneminde politik bir kadın hareketi bulunmaktadır. Dünya'daki kadın hareketine paralel olarak temel

²²³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, 22-23.

²²⁴ Berkes, *a.g.e.*, 23.

²²⁵ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982, 150.

tartışma konusu oy hakkı (suffragete) idi.²²⁶ Hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin hem de Cumhuriyet'in kuruluş döneminin bu feminist kadın hareketinin sonucunda kadına dair politikalarında değişiklik olup olmadığı ya da sözü edilen feminist kadın hareketlerinin etki alanları başka bir çalışmanın konusu olacaktır.

Şüphesiz, devletin kadın politikaları söz konusu olduğunda etkilendiği birbirinden farklı alanlar mevcuttur. Fakat bu bölümde, Devletin kadın politikasının nedenlerinden ziyade, kadın politikalarının kendisi ve modernleşme sürecinde kadının nerede konumlandırıldığı irdelenecektir. Bu yöntem, kadın mücadelesinin altını çizdiği kadının özne olarak var olma mücadelesinden uzak bir anlatı olacaktır. Devlet politikalarını inceleyeceği için, kadın edilgen konumdan anlatılacaktır.

4.1. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın

Osmanlı Devleti son dönemlerinde askeri, ekonomik alanda, eğitim-kültür alanında yenileşme hareketleri ile var olan sorunlara çözüm arayışında idi. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet ile toplumsal ve siyasal alanda birçok yenilik yapılmıştır.²²⁷ Çok yönlü olan bu yenilik hareketleri içerisinde kadınların eğitimine dair icraatlar da karşımıza çıkmaktadır.

19. yüzyılda devlet tebaasını denetim altında tutmak için artık kolluk kuvvetlerinin yeterli olmadığını görmüştür. Balkanlarda ulus bilinci hızlı yayılırken, ülkede bütünlüğü sağlamanın yolu yurttaşlık bilincine sahip eğitilmiş nüfus oluşturulmasıdır.²²⁸

Devlet tebaasının iktisadi ve coğrafi alanını kontrol etmek amacıyla “Devlet Salnameleri” oluşturulur. Her bürokratik birim kendi salnamelerini çıkarır. Aile salnameleri ise kadın ve modern aile rehberi olarak çıkarılıyor. Burada, devletine ve

²²⁶ Şirin Tekeli, “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, *Türk Toplumunda Kadın*, Derleyen. Nermin Abadan Unat, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dizisi, Ekim Yayınları, İstanbul, 1982, 382.

²²⁷ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, İmaj Yayınevi, İstanbul, 2012, 17-87.

²²⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, 174.

milletine yararlı ve iffetli kadının nasıl olacağına dair yönlendirmeler ve bilgilendirmeler bulunmaktadır.²²⁹

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yaşamı belirleyen şer'i hukuk kuralları, kadını her zaman ikincil bir konumda görmektedir. Dolayısıyla, İslam hukuku kadını ev içi alana hapsedmiş, kadının kılık kıyafetini belirleyen yine şer'i hukuk kuralları olmuştur. Kadının çarşaf giyme zorunluluğu vardır. Bazı dönemlerde, belli günlerde ev dışına çıkmasını yasaklayan fermanlar bile çıkarılmıştır. Bunun en önemli örneği III. Osman'ın çıkardığı fermanıdır. 1754-1757 yılları arasında çıkan fermana göre, kadınlar padişahın belirlediği gezinti günlerinde sade ve örtülü giyinerek ancak sokağa çıkabiliyorlar. Kurala uymayanlar padişah fermanıyla denize atılarak boğdurulmuşlar.²³⁰

Tanzimat döneminde 1847 yılında Kölelik ve Cariyelik kaldırılmış, 1857 senesinde de miras haklarında kız ve erkek çocuklarına eşit hakları verilmiştir. 1841 yılında kadınlara kadı önünde evlenme hakkı tanınır. Bu yasal değişikliklerin yanı sıra, eğitim alanında da çeşitli yenilikler yapılması gündeme gelmiştir. Kadın eğitimine önem verilmiş ve 1842 yılında ebelik kursları, 1858'de kız rüştiyeleri, 1870 yılında da kız öğretmen okulları açılmıştır. 1870 yılında aynı zamanda ilk kadın okul müdürü göreve atanır.²³¹

1868-1876 yılları arasında 16 kitaptan oluşan *Mecelle-i Ahkâm'ı Adliyye* isimli eser A. Cevdet Paşa'nın öncülük ettiği muhafazakâr bir grup tarafından oluşturulur. Bu yasa, İslamın Hanefi fikhının esaslarına göre düzenlenmiştir. Mecelle'de aile hukukuna veya birey hukukuna ait düzenlemeler yapılmamıştır.²³²

Ancak Tanzimat döneminde Batı tarzı standart hukuki uygulama olan 1858 yılında çıkarılan "Arazi Kanunnamesi" olmuştur. Bu kanunnameye göre toprak sistemine ait düzenlemeler şer'i hukuka göre değil de örfi hukuka göre yapılacaktır. Nihayet, 1876 yılında Kanun-i Esasi ile devlet düzeni keskin bir şekilde Batı modeli

²²⁹ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 176.

²³⁰ Şehmuz Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, V, 1985, 858-876.

²³¹ Şirin Tekeli, "Kadın", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, V, 1985, 1190-1204.

²³² Ortaylı, *a.g.e.*, 177-178.

olan laik değişim sürecine girmiştir.²³³ Bu sürece kadar çıkarılan yasalar, doğrudan kadının konumu için çıkarılmış olmasa bile yargıda “Romanizasyon” denilen Batı tarzı hukuk sistemine geçiş süreci olduğundan, Medeni Kanun’un oluşmasına zemin hazırlamışlardır.²³⁴

I. Meşrutiyet ile birlikte kadın haklarına dair düzenlemeler genişletilmiştir. Özellikle aile hayatına yönelik düzenlemeler üzerinde çalışılmış ve çok eşlilik kadının rızasına bırakılarak boşanma hakkı tanınmıştır.²³⁵ Aslında bu dönemde kadının iktisadi alanda yer alması ve yüksek eğitim olanaklarından yararlanması da hedeflenmiştir. Fakat daha önce açılmış olan kızlar için ilk, orta ve sanayi okullarında öğretmenlik yapacak kadın bulunmamaktadır. 1870 yılında İstanbul’da açılan Kız Öğretmen okulunda da durum benzer şekildedir. Ancak II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, yetişmiş kadın gücü oluşmuştur.²³⁶

II. Meşrutiyet döneminde eğitimli, yetişmiş aydın kadın kitlesi oluşmuştur. Bu nedenle bu dönemde daha çok, kadının sosyal hayatına dair düzenlemeler görmekteyiz. Kadınların giyim kuşamında değişiklikler olmuştur. Kadınlar, eşleriyle beraber tiyatroya gitmeye başlamışlardır. Moda dergilerini takip etme yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla toplumsal yaşamda kadının görünürlüğü artmıştır. Bu durum, kadının dışarıdaki yaşamını denetlemesi için çeşitli fermanların çıkarılmasına sebep olmuştur. Bu fermanlar ile birlikte tiyatrodaki, sinemada, toplu taşıma araçlarında kadın ve erkek için ayrı ayrı alanların düzenlenmesine yönelik olmuştur.²³⁷

1908 yılında ilk kadın Cemiyeti olan Cemiyet-i İmdadiye Fatma Aliye tarafından kurulur. 1908-1920 yılları arasında yaklaşık olarak 25 dolaylarında kadın derneklerinin faaliyet gösterdikleri ve kadınların eğitim, kültür, iktisadi hakları için mücadele yürüttükleri bilinmektedir.²³⁸

---

²³³ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 2017, 93-117.

²³⁴ Ortaylı, *a.g.e.*, 180.

²³⁵ Tanör, *a.g.e.*, 131.

²³⁶ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı, Ankara, 1991, 3.

²³⁷ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, 48.

²³⁸ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, 33.

Takip eden süreçte, üç büyük düşünce akımı olarak gördüğümüz, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarında da kadın politikaları konusunda geleneksellik ve modernlik üzerinden bir tartışma yürümüştür. İslamcı akım aile hayatına, kadının ev içi alanda kalmasına önem vermiştir. Batıcı düşüncenin, kadını çalışma hayatına sokan yaklaşımını ahlaksızlık olarak nitelendirmişlerdir. Türkçülük ise, milli duygularla eğitimini tamamlamış, iyi bir aile kurmuş, vatanına yararlı evlatlar yetiştirebilecek bir kadın kimliği inşa etmek ister.²³⁹

1916 yılında ise “Hukuk’i Aile Kararnamesi” çıkarılmıştır. Her ne kadar Milli Mücadele döneminde askıya alınmış olsa da Medeni Kanun’a doğru daha emin adımlar atılması aslında bu denemelere dayanmaktadır. Aile ve kadın sorunlarının hukuki yollarla çözümü tartışmaları artık yüksek sesle yapılmaktadır.²⁴⁰

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte kadınların hayatında, her alanda olduğu gibi keskin değişiklikler olmuştur. Savaş, hem tarihin devamı hem de aynı zamanda gündelik yaşamı büyük bir kesintiye uğratan olağanüstü bir durumdur. Dolayısıyla bu olağanüstü durumun kadınları büyük oranda etkilemesi kaçınılmazdır. Savaşta erkek nüfusu büyük bir kayıp sonucu düşmüştür. Dolayısıyla iktisadi hayatın devamı için, kadınlar daha önce görev almadıkları alanlarda görev almaya başlarlar. Kadınların, fabrikalarda, belediyelerde, devlet dairelerinde çalıştıklarını görmekteyiz. Ayrıca, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ordu’nun desteğiyle birlikte Kadınları Çalıştırma Cemiyeti kurulur. Bu Cemiyette kadınlar, askeri üniforma, çamaşır, kum torbası dikerler. I. Dünya Savaşı sırasında kadınların katkısı iktisadi alanla sınırlı değildir. Aynı zamanda, I. Ordu’ya bağlı olan kadın taburunun olduğu da bilinmektedir. Nene Hatun efsanesi, Vatan Yahut Silistre eseri kadının askeri alanda varlığını işaret etmektedir.²⁴¹

Milli Mücadele Dönemi, Balkan Savaşlarından bu yana yaklaşık 10 yıllık bir savaş içerisinden çıkmış toplumun yeniden aktif bir varlık ve yokluk savaşı içerisinde bulunduğu dönemdir. Mondros Ateşkes antlaşması ile ordu terhis edilmiş, İstanbul ve Anadolu’nun birçok yeri işgal edilmiş, haberleşme ve ulaşım el

²³⁹ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Sonrasında Türk Kadını*, Çev: Ercan Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1982, 32-50.

²⁴⁰ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 181.

²⁴¹ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayınları, Ankara, 2012, 98.

konulmuştur.²⁴² Bu dönem kadınlarında, aydın kadın tipinin artık oluştuğunu ve bu aydınların politik hayata katıldıklarını görmekteyiz. Bu kadın tipi Halide Edip ile örneklenebilir. Eğitimli, aydın, ülke gündemine dair söyleyecek sözü olan kentli kadın oluşmuştur. Burada bir parantez açmakta fayda var. Hem Osmanlı'nın hem de Cumhuriyet'in kadın politikaları kırsalda yaşayan kadını kapsamaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Kentli kadınların modernleşme sürecinde hızlıca değişim gösterdikleri görülmektedir. Taşradaki kadın bu politikaların dışında kalmıştır.

4.2. Cumhuriyet Döneminde Kadın İmgesi ve Adile Ayda

Osmanlı mirası üzerine kurulan yeni Cumhuriyet için artık devletin her kademesini inşa etme süreci başlamıştı. İnşa süreci Batılılaşma ve modernleşme üzerine kurulmuştu. Batılılaşma hamleleri yapılırken “Milli” unsurlar ön planda tutulmuştu. Yeni devletin ulus yaratma sürecinde milli duygular ve milli aidiyet yaratılmaya ve güçlendirilmeye çalışılmıştı.²⁴³

Milli aidiyeti oluştururken en büyük görev kadınlara verilmişti. Kadınların doğurganlığı üzerinden yetiştirilecek çocuğa değer kazandırma görevi yine kadına atfedilmişti. Yani kadın uluslaşma sürecinde hem doğurganlığı güçlendirecek hem de ulus bilincine sahip nesiller yetiştirerek milletini güçlendirecekti.²⁴⁴

Babası Sadri Maksudi Arsal'ın Türklük bilinci ile yetişmiş olan Adile Ayda, Milli bilince sahip olmakla birlikte Türkçülük ideolojisini coşkulu bir şekilde yaşamakta idi. 1970 yılında öldüğü tarih olan 1992 yılına kadar kendini Etrüskolog olarak tanımlayan Ayda, Türklerin ilk ataları ev Etrüsklerin Türk olduklarına dair çalışmalar yapmıştı.²⁴⁵

Modernleşme, hukuk alanında şer'i hukuk kuralları yerine, Batı uygarlıklarının temel aldıkları hukuk sistemini kullanmasıdır. Şer'i hukukun, baskıladığı ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi yaptığı kesim ise kadınlardı. Dolayısıyla Cumhuriyet'in dinin hegemonyasına karşı devrimler gerçekleştirmesi, en çok, kadınların yaşamlarından şer'i hukukun otoritesinin yok olması anlamına

²⁴² Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 101.

²⁴³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, 480.

²⁴⁴ Nira Yuval-Davis, *Cinsiyet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, 18.

²⁴⁵ Gülnur Üçok ile yapılan görüşme, 30 Ağustos 2019.

gelmekteydi. Dinin otoritesinin ortadan kaldırılması, kadınların kamusal alana katılımının önünü açmıştı.²⁴⁶

Dinin hegemonyasını ortadan kaldırmak amacıyla atılan adımlar ilki 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin kaldırılması olmuştu. Yine Batılılaşma hamlesi olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştı. 1925 yılında Tekke ve Zaviyeler kapatılmıştı. 1926 yılında da Türk Medeni Kanunu kabul edilmişti. Medeni Kanun ile birlikte kadın ve erkeğe eşit boşanma hakkı ve çocukların velayet hakkı tanınmıştı. Ayrıca, 1930 yerel seçimlerinde ardından da 1934 genel seçimlerinde kadınlara oy kullanma hakkı verilmişti.²⁴⁷

Adile Ayda eğitiminin bir kısmını Fransa'da almıştı. Ardından İstanbul'da Fransız Lisesi olan Dame De Sion'a devam etmişti.²⁴⁸ Dolayısıyla dinin hegemonyası altında olmayan eğitim kurumlarında yetişmişti.

Eğitimde modernleşme politikalarının ise kadını sosyal yaşamın içerisinde aktif rol almasına olanak sağlayan politikalar olduklarını görmekteyiz. Yani Osmanlı döneminin çarşafı, peçeli kadınlarının yerine, balolara katılabilen, eğitilmiş, kitleler önünde konuşabilen kadın figürü oluşturulmak istenmiştir.²⁴⁹ Adile Ayda döpiyesleri ile balolara katılan, balolarda sanat ve siyaset camiasının ünlü isimleriyle fikir alışverişinde bulunan bir Cumhuriyet kadını olarak karşımıza çıkmaktaydı.²⁵⁰

Kadınların kamusal alanda yer almaları için politikalar üretilirken öte yandan kadınların kamusal alanda varlığı yazılı olmayan teamüllerle şarta bağlanmıştı. Bu şartın temeli kadının “cinsiyetsizleşmesi” olmuştu. Yani kadın kamusal alanda erkeklerle yan yana olacaksa iffetli, erişilmez, bedeninin hatları belli olmayan kıyafetler giyerek cinsiyet kimliği arka planda kalacak şekilde var olmalıydı.²⁵¹ Kızı Gülnur Üçok, Adile Ayda'nın İstanbul Üniversitesinde çalıştığı sürede, Laleli'de oturdukları evde, annesinin ayna karşısında durup bu elbise çok abartı oldu galiba

---

²⁴⁶ Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu”, *Tarih ve Toplum*, 1988, (9), 170.

²⁴⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 225-328.

²⁴⁸ DTCF, 18 Ağustos 2019.

²⁴⁹ Nilüfer Göle, “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 1998, 75-78.

²⁵⁰ Adile Ayda, *Böyle İdiler Yaşarken*, Ankara, 1984, 65-80

²⁵¹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 1992, 95-100.

deyip kıyafetini değiştiğine tanıklık ettiğini beyan etmişti.²⁵² Adile Ayda, balolarda, edebiyat sohbetlerinde, erkek sanatçılarla olan iletişiminde sözünü özgürce ifade ederken, dişiliğini ön planda tutmamaya çalıştığını görmekteyiz.

Bu dönemde de “ahlak” ya da “erkek şerefi” kadın bedeni üzerinden tanımlanmıştı. Dolayısıyla kadının evli değilse babasını, evli ise kocasının “yüzünü yere eğmemek” gibi bir görevi de bulunmaktaydı. Bu görev de ancak kamusal alanda cinsiyet kimliğinden sıyrılmış olarak var olmasıyla gerçekteşebilirdi. Bu nedenle, kadın toplumsal hayatı tehdit etmemesi için dişiliğini bastırmak zorundaydı. Kadın dişiliğini bastırıp babasının ya da eşinin koruması altında kamusal alanda özgürce yer alabilirdi. Bu noktaları özetleyecek olursak kadın “anne” olarak tanımlanmaktaydı.²⁵³

Adile Ayda'nın hem yazılarında hem de Senatör olarak mecliste yaptığı konuşmalarda “ahlak” kavramını Türk Modernleşmesi ile benzer çizgide tanımladığını görmekteyiz. Hisar dergisinde yayımlanan “Kadın ve Müstehcen Yazarlar” isimli yazısında kadın yazarların kadın cinselliğine dair anlatıları açık bir dille gerçekteşirmelerini sert bir dil ile eleştirmişti. Müstehcenliğin mahrem kalması gerektiğini belirten Adile Ayda, “*bir takım edepsiz kadınlar sosyal eşitlikle ve medeni özgürlükle yetinmeyip, seks özgürlüğünü isteyebilmekte*” ifadelerini kullanmıştı.²⁵⁴ Adile Ayda tıpkı Türk modernleşmesinin kadından beklediği gibi sosyal eşitlik istemekte fakat kadının cinselliğine dair konuları kamusal alanda açıkça ifade etmemesi gerektiğini düşünmekteydi.

Yani, Cumhuriyet; çalışan, eğitimi, kamusal alanda görünürlüğü olan kadınlar yetiştirmek isterken aynı zamanda bu kadınların birincil görevlerinin kocalarına ve ailelerine sadık, ev içi alanı mükemmel bir şekilde düzenleyen birer eş ve ulus bilinci ile milletine yararlı evlatlar yetiştiren iyi birer anne olmalarını hedeflemekteydi. Yani Cumhuriyet'in yaratmak istediği kadın figürü; politik hayatta erkeğin yanında yardımcısı, arkadaşı olarak duran, milletine faydalı olmak için çalışan, ağırbaşlı, çalışkan, anne olan kadındı.²⁵⁵

²⁵² Gülnur Üçok ile yapılan görüşme, 30 Ağustos 2019.

²⁵³ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, 35.

²⁵⁴ Adile Ayda, “Kadın Yazarlar ve Müstehcen”, *Hisar Dergisi*, Ankara, Mart 1979, 257 (19), 3.

²⁵⁵ Göle, *a.g.e.*, 95-100.

4.3. Demokrat Parti Döneminde Yaratılmak İstlenen Kadın

Demokrat Parti, CHP'den ayrılan bir grup politikacı tarafından kurulmuştur. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde mutlak çoğunluk elde ederek tek parti iktidarını sonlandırmıştır. DP, İnönü ve CHP eleştirisi etrafında toplumun birçok farklı kesimini birleştirebilmiştir. Dolayısıyla CHP'nin politikalarına tepki olarak politika ürettiği de söylenebilir.

Eğitim, din, ekonomik alanlarda CHP'den farklı bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Fakat söz konusu kadın politikaları olduğunda CHP döneminde yaratılmak istenen kadın imajı ile DP'nin yaratmak istediği kadın imajının aynı olduğu söylenebilir. Eğitimli, teknolojiden haberdar, toplumsal yaşam içerisinde aktif olan fakat aynı zamanda ev içi görevlerini ihmal etmeyen, iyi bir anne ve iyi bir eş olmakla birlikte milletine faydalı kadın portresi amaçlanmıştır. CHP döneminden farklı olan nokta ise, kırsalda yaşayan Anadolu kadınının zenginleşmesi ve kent hayatının balolarına ayak uydurması olmuştur. Aslında CHP de Anadolu kadınına muasır medeniyetler seviyesine yükseltmeyi hedeflemiştir fakat sadece kentli kadına ulaşabilmiştir. DP ise, CHP'den farklı olarak köylü kadına ulaşabilmiştir.²⁵⁶

---

²⁵⁶ Dilara Koçer, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 2(1), 2009, 136-140.

SONUÇ

Sonuç olarak, bu çalışmamızda ilk Türk kadın diplomat olan Adile Ayda'nın diplomat olmasına olanak sağlayan koşullara açıklık getirdik. Bu koşullar iki yönlü incelenmiştir. İlk olarak diploması kurumunun geçirdiği tarihsel süreç ile geldiği noktada kadın diplomatların varlığına olanak sağladığı sonucuna varılmıştır. İkinci hususta ise Türk modernleşmesinin yaratmaya çalıştığı kadın imgesi ile Adile Ayda arasındaki benzerliklerin, Adile Ayda'nın diplomaside yer edinebilmesine olanak sağladığı sonucuna varılmıştır.

Burada bir parantez açıp belirtmek gerekir ki, kadınların bürokraside, diplomaside, hukuki bağlamda ve politikada elde ettikleri kazanımlarda, kadın derneklerinin yürüttüğü faaliyetlerin etkisi de kaçınılmazdır. Fakat bu çalışmada resmi politikanın “kadın” söz konusu olduğunda konumlandığı noktaya açıklık getirilmeye çalışıldığından, kadın derneklerinin yürüttüğü çalışmalar başka bir çalışmanın konusu olacaktır.

Adile Ayda, ilk olarak 1932 yılında dış işleri bakanlığına atanır. Fakat kadın olmasından kaynaklı sebeplerden ötürü dış işleri bakanlığından istifa eder. 1956 yılında ise dış işleri bakanlığına geri döner. Lahey, Roma ve Belgrad elçiliklerinde Orta elçi olarak görev yapar.

Adile Ayda 1912 yılında St. Petersburg şehrinde, ünlü Türk hukuk profesörü Sadri Maksudi Arsal'ın kızı olarak dünyaya gelir. Sadri Maksudi, Paris Sorbonne Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Sadri Maksudi, Paris'te iken Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın fikirlerinden etkilenmiştir. Rusya'da, Rusya Türklerinin milli bilincinin oluşması için hem fikirsel hem de eylemsel bağlamda mücadele etmiştir. Rusya meclisinde Kazan Türklerinin temsilcisi olarak yer almıştır. Rusya'daki ihtilalin ardından önce Berlin ardından da Paris'te yaşamıştır. Aile ile ise göç etmek zorunda kalan Adile Ayda, Berlin'de Almanca, Paris'te de Fransızca öğrenmiştir. Türk Ocaklarının konferansına çağrılmasıyla Türkiye'ye gelen Sadri Maksudi, Mustafa Kemal ile tanışır. Mustafa Kemal, Ankara Hukuk fakültesinin kuruluşunda yer alması için Türkiye'ye temelli olarak dönmesini teklif eder. Sadri Maksudi Türkiye'ye dönerek, Türk Hukuk Tarihi ve Umumi Hukuk tarihi kürsülerinin

kurucusudur. Sadri Maksudi Arsal'ın faaliyetleri, Adile Ayda'nın beslendiği, fikirlerinin olduğu entelektüel ortamı yaratmıştır.

Adile Ayda, Fransız Notre Dame de Sion lisesini bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Fransız Edebiyatı bölümlerini bitirmiştir. 1932 yılında dış işleri bakanlığında çalışmaya başlamış ancak orada devam etmemiştir. Ankara Kız Lisesinde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Ardından Ankara Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde okutman olarak çalışmaya başlamıştır. "Ahmet Haşim ve Sembolizmi" tezi ile doçentlik ünvanını almıştır. Sağlık sorunları gerekçesiyle edip 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümüne geçmiştir.

Reşit Mazhar Ayda ile evlenir ve Gönül ve Gülnur isminde iki kız çocuğu olur.

1941-1957 yılları arasında İstanbul üniversitesinde çalışmıştır. Adile Ayda kendini milliyetçi olarak tanımlamaktadır. Bölüm içerisinde politik ayrışmaların olduğunu ve komünistlerin kendisine baskı uyguladıklarını iddia etmektedir. Bölüm başkanlığı seçimleri için aday olur ve en güçlü adayın kendisi olduğunu düşünmektedir. Fakat hem profesörlüğü verilmez hem de bölüm başkanı yapılmaz. Kendisinin öğrencisi olabilecek pozisyondaki birinin bölüm başkanlığı altında çalışmayacağını ifade edip istifa eder. İstanbul Üniversitesi Rektörünün ve Edebiyat Fakültesi Dekanının, bölüm başkanlığı adaylığı için kendisiyle ilgili yazılmış olan olumlu raporu değiştirdiklerini iddia eder. Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazılarla üniversite yönetimini suçlar. Üniversite yönetimi Adile Ayda'nın istifa kararından bir ay sonra Adile Ayda'yı ihraç ederek doçentliğini geri alma kararı alırlar. Adile Ayda, zaten dışişleri bakanlığında çalışmaya başlamıştır.

Adile Ayda, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça dillerini bilen oldukça iyi eğitim almış entelektüel bir kadındır. Babası ile yurtdışı seyahatlerine çıkar. Babasının, milletvekili, yazar, diplomat, bürokrat arkadaşlarıyla edebi, politik, entelektüel sohbet ortamlarında sıklıkla bulunur. Şüphesiz bunlardan beslenmiştir.

Adile Ayda kendini Türk milliyetçisi olarak tanımlamaktadır. Türklerin ilk atalarının, İtalya'nın kurucusu Etrüsklere dayandırmaktadır. Türk tarihinin yeniden yazılması gerektiğini düşünmektedir. Etrüsklerin Türk olduğunu dilde, dinde ve kültürde Etrüskler ile Türkler arasında bulduğu benzerlikleri yazdığı kitabıyla kanıtlamaya çalışmıştır. Türk Tarihini, Malazgirt ile sınırlandırmaması bağlamında Ziya Gökalp ve Nihal Atsız milliyetçiliğinden etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Adile Ayda, kadınların eğitimli bilinçli ama sınırını bilen ahlaklı bireyler olmaları gerektiğini savunmaktadır. Türk Kadınlar Birliğine Başkanlık etmiştir. Bu oluşumda kadınların siyasete katılımının önünün açılması için faaliyet yürütmüştür. Fakat kadınların kamusal alanda müstehcenliği açıkça konuşmalarını çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Ona göre kadın, çalışkan, mağrur, iyi bir anne ve iyi bir eş olmalıdır.

Türk Modernleşmesi de tam anlamıyla Adile Ayda gibi bir kadın yaratma gayesi gütmüştür. Tanzimat ile başlayan yenileşme hareketleri kadının kamusal alanda görünürlüğünü önemsemiştir. Cumhuriyet ise, iyi eğitim almış, teknolojiyi takip eden, balolarda modern bir görünümle yer alabilen ama aynı zamanda kamusal alanda “cinsiyetsizleşmiş” kadın figürü oluşturmaya çalışmıştır.

Kadın cinselliği toplum için bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Dolayısıyla kadın toplumsal alana katılacaksa vücut hatlarını belirginleştirmeyen kıyafetler ile bir anlamda erkekleşmiş olarak katılabilecektir. İyi bir eş ve iyi bir anne olarak milli bilince sahip bireyler yetiştirmek annenin birincil görevidir.

Türk modernleşmesi kadının birincil görevinin ev içi alandaki rolleri olduğunu kabul etmektedir. Kadının kamusal alandaki varlığının ev içi rollerinin önünde engel teşkil etmemesi için kadınların çalışacağı kurumların, kurumsallaşmasını tamamlamış kurumlar olması gerekmektedir. Ayrıca, kadınların ev içi alanlarına zaman ayırmalarını sağlayacak çalışma koşullarına sahip kurumlar olmalıdırlar. Bu bağlama, dışişleri bakanlığının kurumsallaşmasını tamamladığı zamana tekabül eden 1957 yılından ilk defa kadın memur istihdamı gerçekleştirilmesi örnek gösterilebilir.

Dişleri teşkilatının kurumsallaşma serüveninin ise dünyada ilk olarak yerleşik olmayan ad hoc dediğimiz diplomasi ile başladığı söylenebilir. Yani belirli bir konuda görevli belirli bir kişi o konuda hakkında gidip gerekli bilgilendirmeleri yapıp geri dönmesi sonucunda görevi sona erer. Yani özel yetkili temsilci vardır.

1699 Karlofça Antlaşmasının ardından Batı'daki gelişmeleri izlemek ve cephede kaybedilen savaşlar sonucunda müzakere ederek daha çok kaybı engellemek amacıyla ilk daimi elçilikler kurulmaya başlanır. İlk olarak III. Selim döneminde Ebubekir Ratip Efendi, Viyana'ya özel temsilci olarak gönderilir. İlk sürekli elçi ise 1793 yılında Büyükelçi ünvanı ile İngiltere'ye gönderilen Yusuf Agâh Efendi'dir. 1797 yılında ise Moralı Seyit Ali Efendi ise Paris'e, 1763 yılında de Ahmet Resmi Efendi Berlin'e Büyükelçi olarak gönderilir.

II. Mahmut döneminde ise dil ve tecrübe eksikliğini kabul edilmiş olmalı ki Reis'ül-Küttaplık sistemi kurulur. Reis'ül-Küttaplık yazışma ve antlaşmaların kayda geçirildiği bir tür dışişleri bakanlığıdır. Burada Tercüme odaları oluşturularak dil eğitimi verilir. Ayrıca diplomasi alanında akademik bilgilerin verildiği eğitim faaliyetleri de yürütülür. Artık yerleşik hale gelmiş olan diplomaside dil bilen, tecrübeli diplomatlar istihdam edilirler.

Kısaca yukarıda belirtmeye çalıştığımız diplomasi serüveni, imparatorluğun dağılma sürecinde resmi düzeyde işlerliğini arttırmıştır. Burada hiç şüphesiz öne çıkan etken, mülki sınırlarının daralması ile birlikte Avrupa ile yoğunlaşan siyasi ilişkileridir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın başlaması diplomatik ilişkilerin de gözle görünür biçimde önem kazanmasına neden olmuştur. Burada yönetici kadronun, Avrupa'da eğitim alması ve benzer bir sistemin Osmanlı coğrafyasında kurulması için çalışmalar yürütmesi de dikkat çekicidir.

1927 yılına gelindiğinde ise ilk Hariciye Vekâleti teşkilat kanunu oluşturulur. Bu kanuna göre, dış temsilciliklerde görev alabilmek için ilk ve en önemli koşul dil bilme zorunluluğudur. Hariciye vekâleti hiyerarşisi, büyükelçi, birinci sınıf elçi, ikinci sınıf elçi, elçilik birinci sınıf müsteşarı ve başşehbender, elçilik ikinci sınıf müsteşarı ve birinci sınıf şehbender, elçilik başkâtibi ve ikinci sınıf şehbender, elçilik ikinci sınıf kâtibi ve müstakil şehbender vekili, elçilik üçüncü kâtibi ve şehbender

vekili şeklindedir. Her kademede üç sene çalıştıktan sonra bir üst kademeye terfi olabilirler. Her ülkede üç sene kalabilirler.

Atatürk Döneminde dış politikayı şekillendiren söylem ise “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” söylemidir. Türkiye, dönemin revizyonist ve anti-revizyonist dünya düzeni içerisinde 1932 yılında Cemiyet-i Akvam’a üye olarak, yer alacağı tarafı belirlemiştir. Türkiye, bölgede özellikle komşu ülkelerle kalıcı barış sağlamak amacıyla 9 Şubat 1934 yılında Balkan Atlantını, 1937 yılında da Sadabad Paktını imzalar. Atatürk sonrası dönemde barış yanlısı, çatışmadan uzak bir dış politika izlenir. Müzakere sanatı olan diplomasi araçları kullanılır.

Adile Ayda’nın diploması tarihinde ilk kadın diplomat olması aslında şaşırtıcı bir sonuç değildir. Çünkü iyi bir eğitim almış olması, Batılı tarzında entelektüel ortamlarda yetişmiş olması aynı zamanda kadının kamusal alanda “cinsiyetsizleşme”sini savunuyor olması Türk modernleşmesinin amaçladığı kadın imgesinin Adile Ayda ‘da hayat bulduğuna işarettir.

1927 yılın çıkan dışişleri teşkilatı kanunu ile yeni rejim dışişleri bakanlığının yasal çerçevesini daha yeni yeni oluşturuyorken, teşkilat Cumhuriyet’in ev içi alana da zaman ayırması gerektiğini düşündüğü kadın imgesi için elverişli değildir. Kadının ev içi rollerini yerine getirmesi önünde engel teşkil etmiş olduğundan kadınların dışişleri teşkilatında istihdamı gecikmiştir.

Adile Ayda’nın farklı yabancı dillere ana dili kadar hakim oluşu, almış olduğu iyi eğitim ve babası Sadri Maksudi Arsal’ın ona kazandırmış olduğu çevre Dışişleri Bakanlığına girmesine olanak sağlamıştır.

EKLER

EK-1: 1966 Milletler Arası Kadın Konseyinin Tahran Toplantısına Adile Ayda'nın Görevlendirilmesi

T. C.
B A S B A K A N L I K
KARARLAR VE KARARLAR TEYKİK DAİRESİ
KARARNAME

Sayı: 6/ 6499

Milletlerarası Kadınlar Konseyi'nin 14-26 Mayıs 1966 tarihleri arasında Tahran'da yapılacak olan Kongresine Kadınlar Dayanışma Birliği Genel Başkanı Adile Ayda, Genel Başkan Yardımcısı Pirdevs Menteg ve Birliğin İstanbul Şubesi Başkanı İffet Halim Oruz'dan kurulu bir heyetin memleketimizi temsil eden katılımı; Dişçileri Bakanlığının 29/4/1966 tarihli ve 751-237-B.III/2-174 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 13 / 5 /1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

080 18 01 02 185 25 174

Başbakan	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı
S. Demirel			
Devlet Bakanı	Akademik Bakanı	MİE Sorumlusu Bakanı	İstisnai Bakanı
			
Malîye Bakanı	MİE Kızıl Bakanı	Bayındırlık Bakanı	Ticaret Bakanı
			
Gen. ve Teğm. Bakanı	Tarım Bakanı	Ulaştırma Bakanı	Çalışma Bakanı
			
Emeklî ve Teğm. Bakanı	Tarım ve Tarımca Bakanı	İmar ve İkâde Bakanı	Ekîz İşleri Bakanı
			

Dasgıy No :
105-96
798

EK-2: Milletlerarası Kadın Konseyi'nin 1966 yılında Tahran'da yapılacak olan toplantıya Adile Ayda'nın katılmasını onaylayan belge.

105-36

T. C. BAŞBAKANLIK KANUNLAR VE KARARLAR Yatık Dairesi	Yazın : S.Savaş	Docu No: 105-96	TEKİT	
	Yan tarihi : 1 1	Gidiş No: 3086	Edilecek	Edilmiş
Karar Tarihi: No: 6/6459	Beşin adı: <i>Savaş</i>	* tarih: 26/5/1966		
	Beşin tarihi: 5/5/1966	Ehleri:		
	Kararlayanlar: S.Savaş			

Kararname *Değersiz*

Milletlerarası Kadınlar Konseyi'nin 14-26 Mayıs 1966 tarihleri arasında Tahran'da yapılacak olan Kongresine Genel Başkan Adile Ayda, Genel Başkan Yardımcısı Firdavs Menteş ve Birliğin İstanbul Şubesi Başkanı İffet Halim Orus'dan kurulu bir heyetin temsilisini temsilen katılması; Dışişleri Bakanlığının 29/4/1966 tarihli ve 751-237-B.III/2-174 sayılı yasası üzerine, Bakanlar Kurulunca 13/5/1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

Dışişleri Bakanlığınca (K)
Sayıştay Başkanlığına

.....kongresine katılacaklar hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararnamesinin suretinin sunulduğunu arz ederim.

M. Pa.
Müşih Fer
Başbakan adına
Mistegar Y.

Eki:
1-Kararname sureti.

Dağıtım:
....Bakanlığına ve
Sayıştay Başkanlığına.

4-5-1966
P. Pa.

798

EK-3: Milletlerarası Kadınlar Konseyi'nin 1966 yılında Tahran'da yapılacak olan toplantısına Adile Ayda'nın katılacağına dair belge.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

**T. C.
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI**

751.237-D.III/2-174 Ankara, 29 NISAN 1966

B A Ş B A K A N L I Ğ I

Konu : Milletlerarası Kadınlar Konseyi'nin Tahran'da yapılacak olan toplantısı

Kadınlar Dayanışma Birliği'nden alınan bir yazıda, Milletlerarası Kadınlar Konseyi'nin (Conseil International des Femmes) 14 ila 26 Mayıs 1966 tarihleri arasında Tahran'da yapılacak olan Kongresine Genel Başkan Adile Ayda, Genel Başkan Yardımcısı Firdevs Menteg ve Birliğin İstanbul Şubesi Başkanı İffet Halim Oruz'dan müteşekkil bir heyetle iştirake karar verildiği bildirilmekte ve adı geçenlerin yolluk ve gündeliklerinin Bakanlığın bütçesinden karşılanması rica olunmaktadır.

Kadınlar Dayanışma Birliği tarafından teşkil olunan heyetin söz konusu toplantıya iştirake Bakanlığınca da uygun görülmektedir.

Adı geçenlerin işbu toplantıya memleketimiz adına katılmaları yüksek tansiplerine iktiran eylediği takdirde, gerekli Bakanlar Kurulu kararının istihsalini müsaadelerine arz ederim.

Başbakanlık
[Signature]
29.4.1966

J.S. Savcı
20. N. 2

29 NİSAN 1966

BAŞBAKANLIK EVRAKI			
Tarih	Düzenleme No.	Şif. No.	Eki
29.4.1966	45948	2995	

2385 105-96

EK-4: Adile Ayda'nın Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Tarafından Cumhuriyet Senatörü olarak Atandığına dair Belge

CUMHURİYET SENATOSU
GENEL SEKRETERLİĞİ

Konular Müdürlüğü 15.9.1976

Sayı: 5987 163
Ek: 1

Çalışık İşleri Müdürlüğüne

Açık bulunan Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanlığına seçilen Üyelik Değişikliği Bakanlığında birinci sınıf ormanlı Adile Ayda'na seçilme bulduğuna dair Cumhurbaşkanlığına 13 Temmuz 1976 tarih ve 4-607 sayılı yasaları Genel Kurulun 14.9.1976 tarihli 92 nci Birleşiminde okunmuş, bu aynı Birleşimde sadıktır.
Gerçekleştiren ederim.

IBRAHİM HAKKI MAHFUZDUR

Bediye Aygen
Cumhuriyet Senatosu
Genel Sekreteri V.

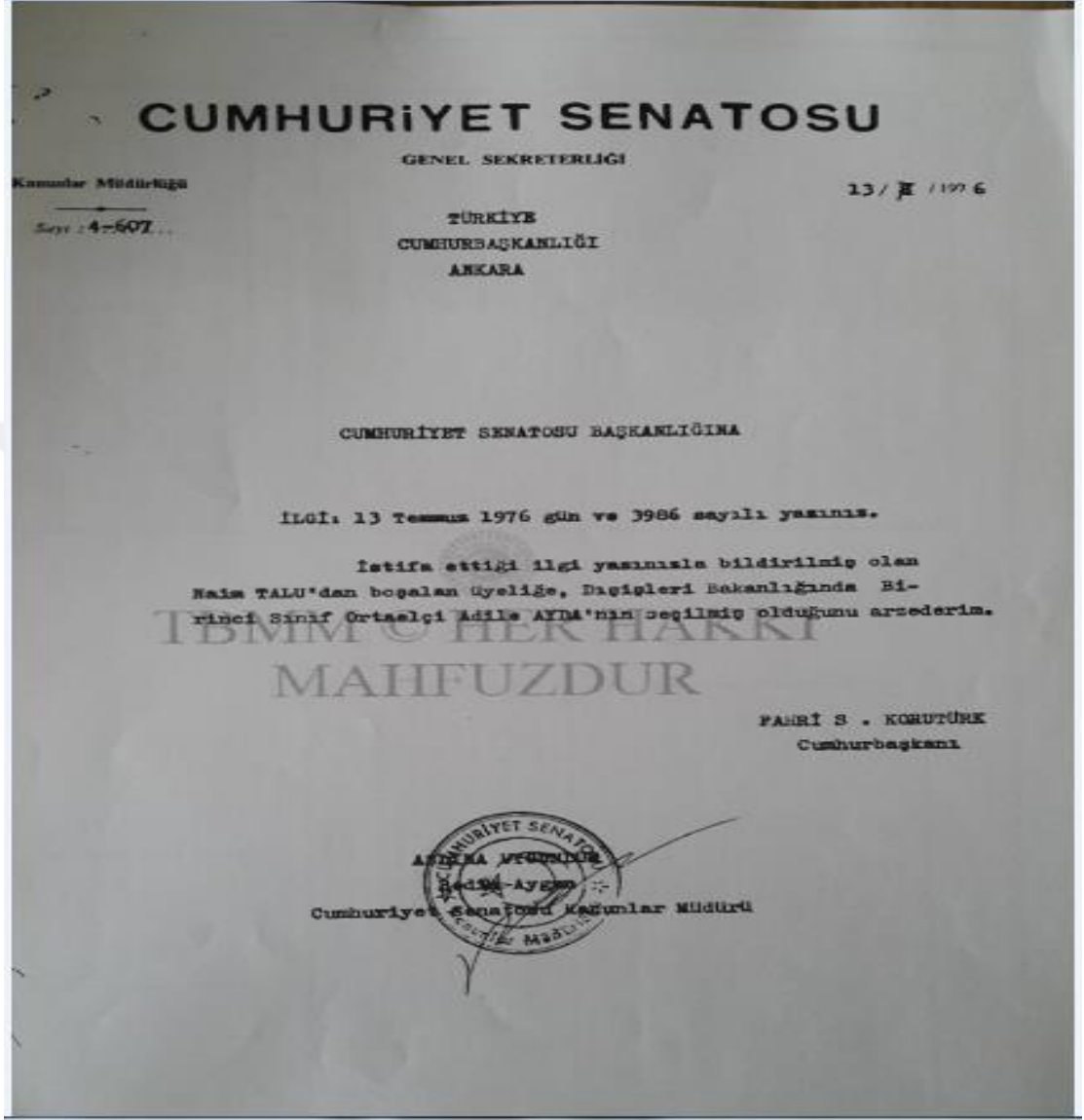
DAĞITIM :

Saymanlık Müdürlüğüne
Çalışık İşleri Müdürlüğüne

15.9.1976
No 13034

Jinil's
20.9.1976
20.9

EK- 5: Adile Ayda'nın Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından Cumhuriyet Senatörü olarak atandığına dair belge

EK-6: Cumhuriyet Senatörlerine Mahsus Hal Tercüme Kağıdında Adile Ayda'nın kendi el yazısıyla yazmış olduğu özgeçmişi

OTURDUĞU YER (*)	
ANKARATA	DIŞARDA
<p>TUNALI HILMI CAD. 83/14 KAYAKLIDE Telin. 264928 RE</p>	<p>İSTANBULDA : NECİP BEY SOKAK 35/ ACIBADEM Telin: 378255</p>
(*) Adres değişikliği ve sair sebeplerden Genel Sekreterliğe bildirimini rica olunur.	

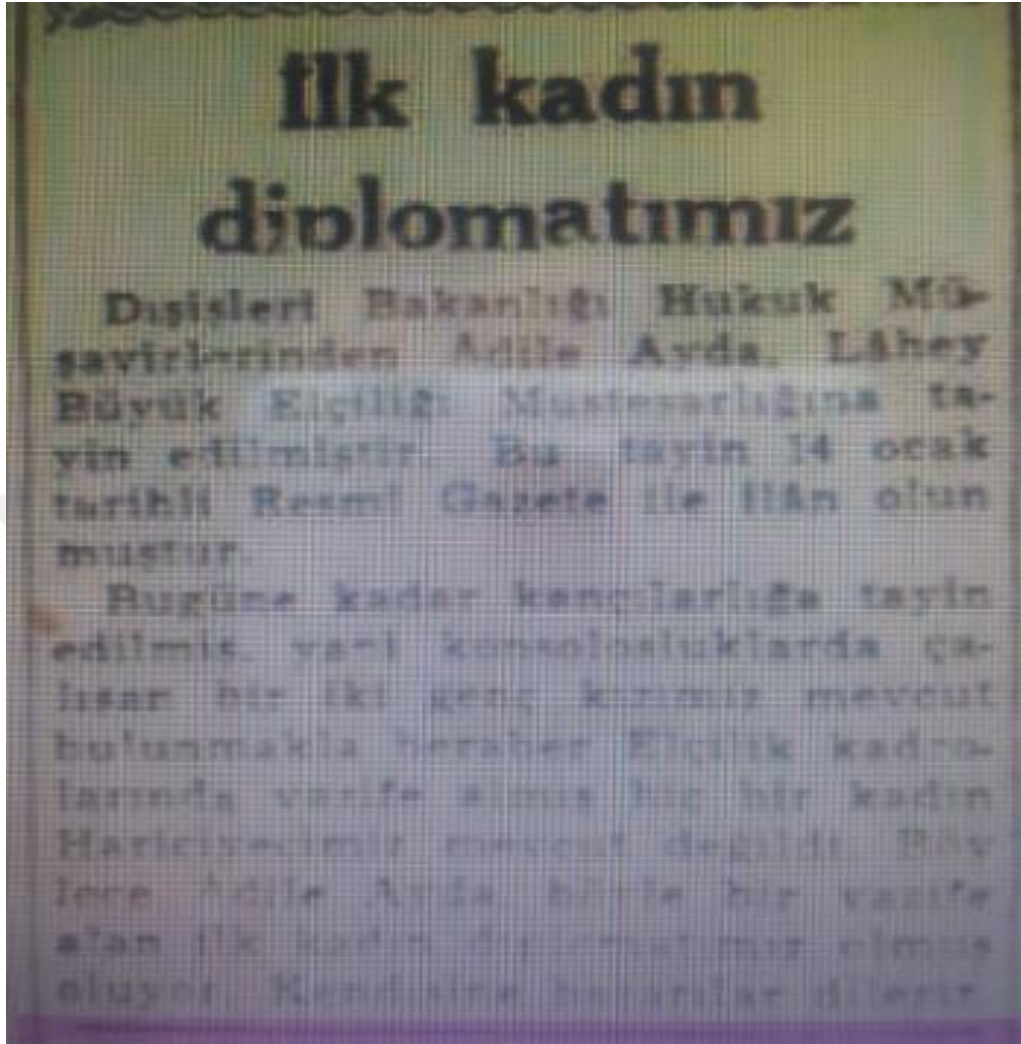

HAL TERÇÜMESİ (Kaşe)			
Soyadı yer	KONTENJAN	Evlilik durumu ve kaç çocuğu bulunduğuna	EYLI İKİ ÇOCUK
Adı ve soyadı	ADILE AYDA	Masur ise, seçime- den önceki son me- marlığı	DISISLERİNDE ORTA ELCI
Behemni ve atacağı adı	SADRI ARSAL KAMILE ARSAL	İstihak derecesi ve son maaşını aldığı tarih	13-19.51 E.34 Bilgi bulunmamaktadır 1.7.1976
Doğduğu yer ve tarihi	KAZAN 1913	Masur değilse ne- çlişmeden önceki son durumu	—
Tabii	HUKUK FAKULTE S. D.T.C. FAKULTESİ	Evraklarında Mi- lliyetlik veya C. Sena- toru Üyesi seçimi ne sorumdur	—
Bildiği diller	FRANSIZCA INGILIZCE ALMANCA ITALYANCA	Yedekbaş ve an- ısı, rütbesi ve sicil numarası	—
İhtisas	DIŞ POLITIKA	Kayıtlı bulunduğu akademik görevleri ve numaraları	—
Esleri	FRANSIZ EDEBİYA TINA, YAHYA KEMAL LE VE ETREKLER DAIK ESERLER	C. Senatörüne seçil- diği tarih	13.7.1976
İlim rütbesi	YÜKSEK	Kaç oylık C. Sena- toru Üyesi seçildiği	KONTENJAN
İşi ve görevi	DIPLOMATLIK	C. Senatörüne katılı- ma tarihi	15.7.1976

1913 de Kazan'da doğmuştum. Ankara
Tutuk Fakültesinden ve Dil-Tarih
- Coğrafya Fransızca bölümünden
mezundur. 1932 de Disisleri giriş
imlikhanımı kazanarak ilk Türk
kadın diplomatı olmuştum. Kadın
olması sebebiyle karışıklığı en-
geller ^{günden} sebebiyle iki sene sonra ay-
rılarak öğretim mesleğini seçmiş-
tim. Ankara ve İstanbul Üniversi-
telisinde uzun yıllar öğretim üye-
liğinde bulunmuştum. 1957 den
sonra Disislerime dönerek Lahaz,
Belgrad ve Romada diplomatik
görevlerde bulunmuş ve Orta İleri
Lige girmektedir. 1966 da Genel
Müdür ve tiki sıfatıyla Disisler-
minin Tükür işlerini yönetmiştir

Adile Ayda

Dünya Kadınlar Konseyi bu şehrimizde toplanacak

**Kadınlar Dayanışma Birliği Genel Başkanı Adile
Ayda ilk kadın diplomatımız olarak Lahay'e giderken
dün bir basın toplantısı yaptı**

Türkiye Kadınlar Dayanışma Birliği Genel Başkanı Doç. Adile Ayda dün Birliğin Nuruosmaniye'deki İstanbul merkezindeki mensupları ile bir sohbet toplantısı yaptı.

Lahay Büyükelçiliği Müsteşarına tayin edilmesinin memnuniyetini ilah kadın diplomatı bir meclis üyesine erimesi bulunan Adile Ayda, Birliğin Birleşmiş Milletler Kadınlar Konseyine de edildiyini, bu suretle «Türk Köyü» editörünü kazandığını anlatmaya devam etti.

Adile Ayda, toplantıda konuşurken, Birliğin henüz kuruluşunda bulunmakta olduğunu, bir yıl önce kurulmuştuğunu, Cemiyet için çalışmalarını sürdürdüğünü, bir yıl içinde mensupların sayısını artırmayı ve dünya kadınlarla ilişkilerini kuvvetlendirmeyi amaçladığını belirtti.

Adile Ayda, toplantıda konuşurken, Birliğin henüz kuruluşunda olduğunu, bir yıl önce kurulmuştuğunu, Cemiyet için çalışmalarını sürdürdüğünü, bir yıl içinde mensupların sayısını artırmayı ve dünya kadınlarla ilişkilerini kuvvetlendirmeyi amaçladığını belirtti.

Adile Ayda dünki basın toplantısı sırasında

— Arkası Sa. 1, 58. 8 de

EK-9: 03.10.1957 Cumhuriyet Gazetesi, sayfa:5

Ö L Ü M

Merhum Ord. Prof. Sadri Maksudî Arsal'ın eşi, Adile Ayda ile Naile Turhan'ın pek kıymetli anneleri, Reşid Ayda ile Prof. Vahit Turhan'ın kayınvalideleri, Gönül Pultar, Gülnur Üçok, Tuğrul'un ve Ali Turhan'ın çok sevgili anneanneleri, Mustafa Pultar ile Tengiz Üçok'un büyük kayınvalideleri, Mine ile Giray'ın biricik nineleri, Şakir Rami kızı

KAMİLE ARSAL HANİMEFENDİ

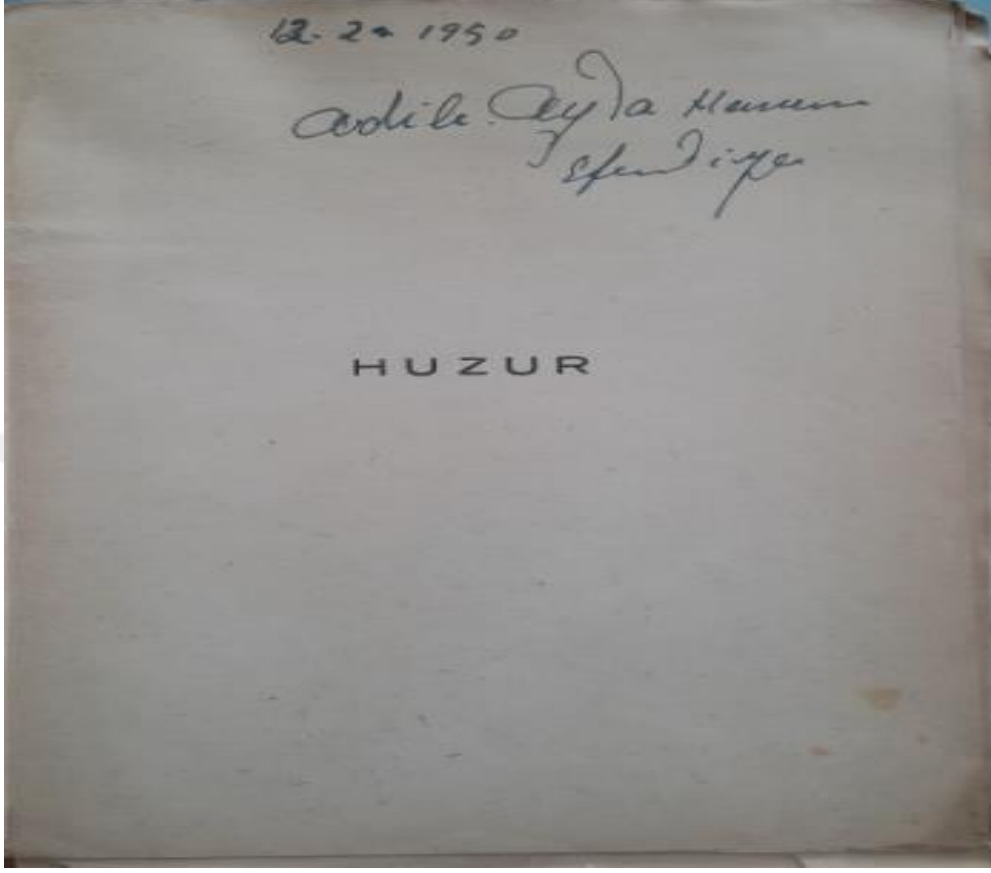
Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 20 Mayıs 1973 Pazar günü (bugün) öğle namazından sonra Şişli Camiinden kaldırılarak Zincirlikuyu Mezarlığında toprağa verilecektir.

Yeri Cennet olsun.

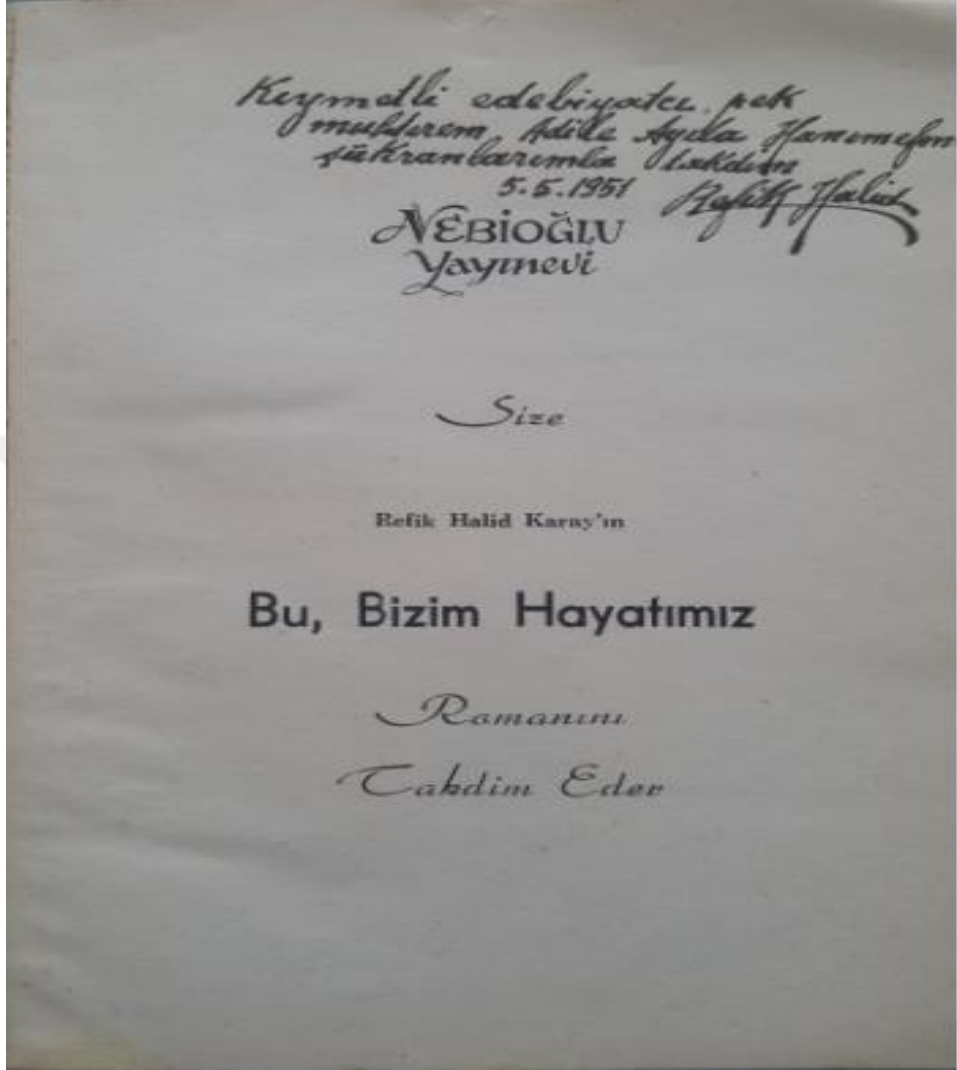
Adile Ayda Roma'ya gitti

Dışışleri Bakanlığı Kùltür Da-
iresinin refakatte Genel Müdürü
Adile Ayda, Roma Büyükelçiliği-
ne, eiçi Müstegar tayin edilmiştir.
Adile Ayda bugün yeni görevine
başlamak üzere, Roma'ya gitmiştir.
Ayda, Dışışleri kadrosunda ilk
kadın eiçi müstegardır.

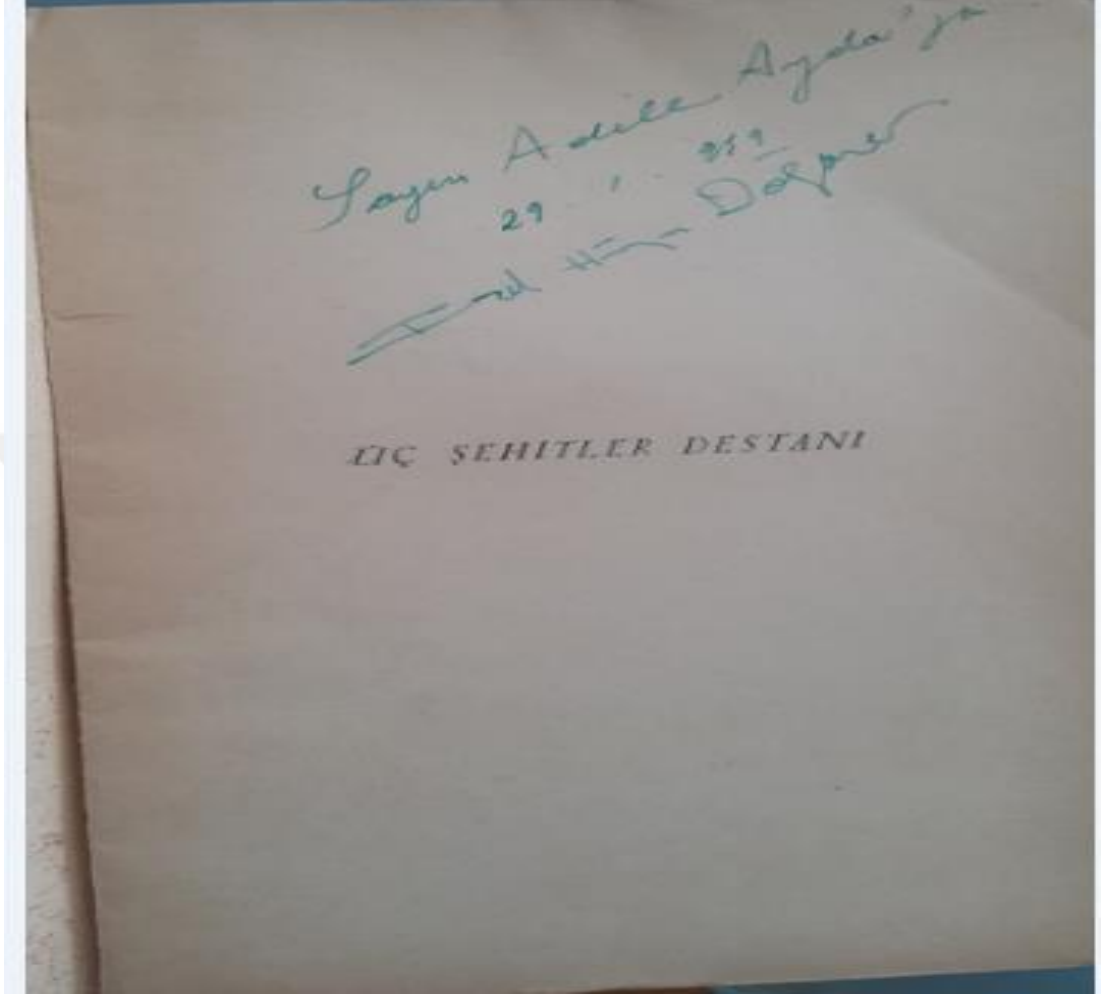
EK-12: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Romanı üzerine eleştiri yazısı yazması için Adile Ayda'ya gönderdiği romanın nüshasının ilk sayfası

EK-13: Refik Halit Karay'ın Bu, Bizim Hayatımız adlı eserinin Adile Ayda'ya eleştiri yazısı yazması için gönderdiği nüshası

EK- 14: Fazıl Hüsni Dağlarca'nın Adile Ayda'ya eleştiri yazısı yazması için gönderdiği Üç Şehitler Destanı'nın ilk basımı

KAYNAKÇA

RESMİ KAYNAKLAR

TBMM Kütüphanesi – Cumhuriyet Senatosu Üyelerine Mahsus Hal Tercüme Kâğıdı

Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi, Personel Özlük Dosyası

SÖZLÜ GÖRÜŞME

30 Ağustos 2019 – Adile Ayda'nın kızı Gülnur ÜÇOK ile gerçekleştirilen ve kayıt altına alınan sözlü görüşme.

GAZETELER

Cumhuriyet, Adile Ayda Paris Edebiyat Kongresine Gitti, 17.08.1956, 3.

Cumhuriyet, Bir Cevab, 21.01.1957, 4.

Cumhuriyet, Tavzih, 26.01.1957, 4.

Cumhuriyet, Edebiyat Fakültesinde Kaybedilen Rapor, 23.05.1957, 5.

Cumhuriyet, Doçent Adile Ayda istifa etti, 03.10.1957, 5.

Cumhuriyet, İstifadan 1 Ay Sonra Verilen İhraç Kararı, 15.10.1957, 3.

Cumhuriyet, Adile Ayda Rektörü Dava Ediyor, 27.10.1957, 3.

Cumhuriyet, Adile Ayda'nın dünkü basın toplantısı, 20.10.1957, 3.

Cumhuriyet, Üniversiteler Kanunu Değiştirilmelidir, 21.02.1956, 2.

Cumhuriyet, Adile Ayda Paris Edebiyat Kongresine Gitti, 17.08.1956, 3.

Cumhuriyet, 24.01.1958, 3.

Cumhuriyet, 29.10.1993, 13.

Cumhuriyet, İlk Kadın Diplomatımız, 26.01.1960, 3.

Cumhuriyet, Dışişlerinde Yeni Tayinler, 30.05.1961, 3.

Cumhuriyet, 4.12.1967, 5.

Cumhuriyet, Temmuz'da Köşk 5 Senatör Daha Seçecek, 28.05.1978, 10.

Cumhuriyet, Başbakan Özel Kesim, 09.06.1978, 9.

Cumhuriyet, 03.06.1989, 3.

Cumhuriyet, 6 Ocak 1957, 3.

Cumhuriyet, Senato'da Açık-Saçıklık Söz konusu olunca, 20.03.1977, 10.

Cumhuriyet, 11.04.1977, 1.

Cumhuriyet, Mustafa Ekmekçi, Kuşatmalar, 11.08.1978, 4.

Cumhuriyet, 16.03.2017, 3.

Cumhuriyet, Türk Kadınlar Birliği Kadın Adayların Azlığından Şikâyetçi, 28.05.1959, 3.

Cumhuriyet, Mehmet Kalpaklı, *Hocalarını Anlattılar*, 27.07.2016, 16.

Cumhuriyet, 14. Louis Kibarlık Budalasını Mollier'e Niye Yazdırmış, 17.09.1956, 2.

ESERLER

Ağaoğlu, S. (2013). *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akçay, E. Y., Kodaman, T. (2010). "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras". *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 75-92.

Akçura, Y. (1990). *Türkçülük ve Dış Türkler*. İstanbul: Toker Yayınları.

Akşin, S. (2012). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*. İstanbul: İmaj Yayınları.

Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Atabay, M. (2005). "Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce IV*. (Ed: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları.

Atatürk, G. M. K. (2017). *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Ayda, A. (1988). *Atsız'dan Adile Ayda'ya Mektuplar*. Ankara.

Ayda, A. (1998). *Bir Demet Edebiyat*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Ayda, A. (1991). *Sadri Maksudi Arsal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ayda, A. (1987). *Türklerin İlk Ataları*. Ankara.

Ayda, A. (1992). *Etrüskler (Tursakalar) Türk İdiler*. Ankara.

Ayda, A. (1956). *Un Diplomate Turc Auprés Du Roi Soleil*. İstanbul.

Ayda, A. (1984). *Böyle İdiler Yaşarken*. Ankara.

Ayda, A., "İsmail Hami Danişmend". *Hisar Dergisi*, Nisan 1980, 269 (20), 13-17.

Ayda, A., "Sabahattin Ali". *Hisar Dergisi*, Nisan 1976, 148 (16), 11-14.

Ayda, A., "Yakup Kadri". *Hisar Dergisi*, Eylül 1975, 141 (15), 14.

Ayda, A., "Yahya Kemal'in Şiir Dünyası". *Hisar Dergisi*, Eylül 1976, 153 (16), 22.

Ayda, A., "Batıyı Taklit Etmeliyiz". *Hisar Dergisi*, Ocak-Şubat 1979, 256, (19), 6.

Ayda, A., "Jean Paul SARTRE". *Hisar Dergisi*, Mayıs 1980, 270 (20), 12.

Ayda, A., "Sanatçının Hayatı ve Eseri I". *Hisar Dergisi*, Mart 1978, 171 (18), 5.

Ayda, A., "Mukayeseli Edebiyat". *Hisar Dergisi*, Mayıs 1979, 259 (19), 7.

Ayda, A., "Sanatçının Hayatı ve Eseri II". *Hisar Dergisi*, Nisan 1978, 172 (18), 7-8.

Ayda, A., "Sanatçının Hayatı ve Eseri III". *Hisar Dergisi*, Mayıs 1978, 173 (18), 5.

Ayda, A., "Sanatçının Hayatı ve Eseri IV". *Hisar Dergisi*, Haziran 1978, 174 (18), 6.

Ayda, A., "Sanatçının Hayatı ve Eseri V". *Hisar Dergisi*, Temmuz 1978, 250 (18), 6-7.

Ayda, A., "Sanatçının Hayatı ve Eseri VII". *Hisar Dergisi*, Eylül 1978, 252 (18), 5.

- Ayda, A., “Jean-Paul Sartre”. *Hisar Dergisi*, Mayıs 1980, 270 (20), 10.
- Ayda, A., “Yahya Kemal’in Kardeşi Reşat Bey’le konuştuklarım”. *Hisar Dergisi*, Ocak 1977, 157 (17), 6.
- Ayda, A., “Yahya Kemal’in Şuuraltı Dünyası”. *Hisar Dergisi*, Nisan 1977, 160 (17), 5.
- Ayda, A., “Yahya Kemal’in Şiir Dünyası”. *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161, (17), 5.
- Ayda, A., “Yahya Kemal’in Şiir Dünyası”. *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 6.
- Ayda, A., “Yahya Kemal’in Şiir Dünyası”. *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161 (17), 7.
- Ayda, A., “Behçet Kemal”. *Hisar Dergisi*, Ocak 1976, Sayı:145 (16), 11.
- Ayda, A., “Halide Edip”. *Hisar Dergisi*, Ağustos 1975, 140 (15), 20.
- Ayda, A., “Sanatta İlham”. *Hisar Dergisi*, Kasım 1977, 167, (17), 3.
- Ayda, A., “Edebiyatın Ters Yüzü”. *Hisar Dergisi*, Aralık 1977, 168 (17), 3.
- Ayda, A., “Hisar, Batıyı Taklit Etmeliyiz”. *Hisar Dergisi*, Ocak-Şubat 1979, 256, (19), 7-8-9.
- Ayda, A., “Kadın Yazarlar ve Müstehcen”. *Hisar Dergisi*, Mart 1979, 257 (19), 3.
- Ayda, A., “Pembe Romanlar”. *Hisar Dergisi*, Şubat 1978, 170 (18), 5.
- Ayda, A., “Edebiyatta Hatıra”. *Hisar Dergisi*, Aralık 1979, 265 (19), 6.
- Ayda, A., “Vezin ve Kafiye”. *Hisar Dergisi*, Ocak 1978, 169 (18), 3.
- Ayda, A., “Peyami Safa”. *Hisar Dergisi*, Temmuz 1975, 139 (15), 14.
- Aydemir, Ş. S., *Tek Adam 1922-1938*. III, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İkinci Adam (1938-1950)*. II, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1995). *Türk Devleti’nin Dış Siyaseti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Caporal, B. (1982). *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Dağ, M. E. (2016). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Davis, N. Y. (2007). *Cinsiyet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, A. (1988). “Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu”. *Tarih ve Toplum*, (9), 170.
- Erzurumlu, K. (2007). *Türklüğe Bakış*. Ankara: Gökyüzü Kitaplığı.
- Girgin, K. (1994). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gökalp, Z. (2015). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Göle, N. (1992). *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (1998). “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik”. *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, 75-78.
- Goloğlu, M. (2017). *Milli Şef Dönemi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Goloğlu, M. (2013). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – IV 1946-1950, Demokrasiye Geçiş*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Güngör, E. (2011). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güzel, Ş. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, V, 858-876.
- Hançerlioğlu, O. (1996). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar VII*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Hocaoğlu, D. (t.y). “Siyasi Milliyetçiliğin İflası”. II, *Muhaliif Yazular*, (34), 11.

- İlhan, A. (2008). *Hangi Atatürk?*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Karabekir, K. (2017). *Günlükler 1906-1948*. I, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (2005). *İstiklal Harbimizin Esaslar*. İstanbul: Emre Basım.
- Karal, E. Z. (1988). *Büyük Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1989-1856)*. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, K. H. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kissenger, H. (2000). Çev: İbrahim H. Kurt, *Diplomasi*. Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçlar, B. (1998). “Türk Milliyetçiliğinin İnkılapçı Yorumcusu: Recep Peker”. *Türkiye Günlüğü*, Cedit Yayınları, Ankara, 214.
- Koçak, C. (2013). *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*. III, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçer, D. (2009). “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Kadın Dergilerinde Kadın İmajı”. *Zeitschrift für die Welt der Türken-Journal of World of Turks*, (1), 136-140.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2005). “Dış Politika Nedir, Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1 (35), 312.
- Lewis, B. (2007). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. Çev: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası-Cilt I (1919-1980)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orbay, R. (2000). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım I*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınları.

- Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2006). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sander, O. (2010). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sander, O. (2013). Der: Melek Fırat, *Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2004). *Türk Dış Politikası Analizi*. İstanbul: Der Yayınları
- Sönmezoğlu, F. (2015). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F., Erler B. (2014). *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1985). "Kadın". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, V, 1190-1204.
- Tekeli, Ş. (1982). "Türkiye'de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri". *Türk Toplumunda Kadın*, Derleyen: Nermin Abadan Unat, Sosyal Bilimler Araştırmaları, Ekim Yayınları, İstanbul, 382.
- Tanör, B. (2007). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye'de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tuncer, H. (2002). *Eski ve Yeni Diplomasi*. Ankara: Ümit Yayınları.

Tuncer, H. (2011). *Atatürkçü Dış Politika*. İstanbul: Kaynak Yayınları

Tuncer, H. (2012). *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Vatansever, M. (2010), "Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (12), 1487-1530.

"Hisar'dan Biyografiler", *Hisar Dergisi*, Mayıs 1977, 161, (17), 5.

TEZLER

Ekşi, M. (2014). *Türkiye'de Kamu Diplomasisi: Ortaya Çıkışı, Kurumsal İnşaa Süreci ve Uygulanışı (2002-2013)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Erdem, G. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasi'ye Geçiş Süreci*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

Kılıç, M. (2009). *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc005/kanuntbmmc005/kanuntbmmc00501154.pdf (Erişim Tarihi: 17.07.019)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Pelin YOĞUN

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 01.02.1989 – HATAY

Telefon: 0539 608 47 86

Fax: -

E-mail: yoğun_pelin@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	.....	.....
Yüksek Lisans	Türkiye Cumhuriyet Tarihi	2019
Lisans	Yeditepe Üniversitesi	2011

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Görev
2016-.....	Hakkari Üniversitesi	Öğretim Görevlisi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

16/09/2019

Tez Başlığı / Konusu:

DİPLOMASI TARİHİ İŞİĞİNDA İLK TÜRK KADIN DİPLOMAT: ADİLE AYDA

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin, 16/09/2019 tarihinde şahsım/tez danışmamın tarafından Turnitenintihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9 (DOKUZ) dur.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfasıhariç,
- Teşekkürhariç,
- İçindekilerhariç,
- Simge ve kısaltmalarhariç,
- Gereç ve yöntemlerhariç,
- Kaynakçahariç,
- Alıntılarhariç,
- Tezden çıkan yayınlarhariç,
- 7 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

16/09/2019
PELİN YOĞUN

Adı Soyadı : PELİN YOĞUN

Öğrenci No : 179206063

Anabilim Dalı : TARİH

Programı : TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

Statüsü : Y.Lisans

Doktora

DANIŞMAN
Doç. Dr. Güneş ŞAHİN

16/09/20119

ENSTİTÜONAYI
U Y G U N D U R

...../...../201.....

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Enstitü Müdürü

